

GERÇEKLIK KOMİSYONLARI VE DOĞU TİMOR

**Didem AKPAK
102612002**

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)**

Prof. Dr. Turgut Tarhanlı

2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
1. GİRİŞ.....	1
2. GERÇEKLIK KOMİSYONLARI.....	5
2.1 Gerçeklik Komisyonlarının Gelişimi.....	11
2.2 Gerçeklik Komisyonlarının Kuruluşu.....	15
2.3 Gerçeklik Komisyonlarının Kurulma Amaçları.....	17
2.3.1 Gerçekleri Yansıtan Tarihi Bir Tutanak Oluşturmak.....	18
2.3.1.1 Gerçeklik Unsuru.....	23
2.3.1.2 Gerçekle Adaletin Karşı Karşıya Kalması.....	26
2.3.1.3 Adaletin Sağlanması.....	29
2.3.2 Mağdurlar İçin Adalet Duygusunu Sağlamak.....	33
2.3.3 Ulusal Uzlaşmayı Teşvik Etmek ve Hızlandırmak.....	34
2.3.4 Gelecekte Benzeri Suçların İşlenmesinin Önüne Geçmek.....	39
3. GERÇEKLIK KOMİSYONLARININ İŞLEYİŞİ.....	41
3.1 Gerçeklik Komisyonlarının Görev Tanımları.....	41
3.2 Gerçeklik Komisyonlarının Kurulması ve Yetkilendirilmesi.....	48
3.2.1 Gerçeklik Komisyonlarının Üyelerinin Seçilmesi.....	52
3.2.2 Gerçeklik Komisyonlarının Personelinin Belirlenmesi.....	54
3.3 Gerçeklik Komisyonlarının Bütçeleri ve Finansmanları.....	58
3.4 Gerçeklik Komisyonlarının Kullandıkları Metotlar.....	59
3.4.1 Gerçeklik Komisyonlarının Oturumlarını Gizli ya da Açık Devam Ettirmesi.....	60
3.4.2 İsimlerin Açıklanıp Açıklanmayacağına Karar Verilmesi.....	62

3.5 Gerçeklik Komisyonlarının Zayıf ve Kuvvetli Yanları.....	70
3.6 Gerçeklik Komisyonlarının Etkileri.....	72
3.6.1 Gerçeklik Komisyonlarının Raporları ve Önerileri.....	73
3.6.2 Gerçeklik Komisyonlarının İyileştirmeye Yönelik Etkileri.....	77
3.6.3 Gerçeklik Komisyonlarının Uzlaşma Üzerindeki Etkileri.....	79
4. DOĞU TİMOR İNCELEMESİ.....	82
4.1 Komisyonun Kuruluşu.....	83
4.2 Komisyonun Üyeleri.....	84
4.3 Komisyonun Çalışmaları İçin Öngörülen Süre.....	85
4.4 Komisyonun Görev Tanımı.....	86
4.5 Komisyonun Çalışmaları ve Doğu Timor’da Meydana Gelen Gelişmeler....	90
4.6 Doğu Timor’da Meydana Gelen Gelişmelerin Komisyona Etkileri.....	96
5. SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	108

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
C.	Cilt
CAVR	Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor <i>(Kabul, Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu)</i>
CNRT	National Council of Timorese Resistance <i>(Timorluların Direnişi Ulusal Konseyi)</i>
s.	Sayfa
UNMISSET	United Nations Mission of Support in East Timor <i>(Doğu Timor'da Birleşmiş Milletler Destek Gücü)</i>
UNTAET	United Nations Transitional Administration In East Timor <i>(Doğu Timor'da Birleşmiş Milletler Geçiş İdaresi)</i>

1. GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılda dünyanın hemen her köşesinde çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmalar esnasında da insan hakları ihlalleri meydana gelmiştir. Bölünmüş toplumlar, şiddet ve yaygın insan hakları ihlallerinden oluşan bir mirasla başa çıkmak için çıkış yolları aramaya mecbur kalmıştır¹.

Yapılan bir araştırmaya göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1996 yılına kadar geçen sürede, dünyada en az iki yüz yirmi iç savaş ve zalimane rejim tecrübesi yaşandığı, bu iç savaşların ve baskıcı yönetimlerin ise seksen altı milyon insanın ölümüne sebep olduğu ifade edilmektedir. Ancak, insan hakları ihlallerine ilişkin ulusal veya uluslararası yargılamalar, ihlallerin sayısı ile karşılaştırıldığında çok az sayıda kalmaktadır².

90'lı yılların başına kadar, insan hakları ihlallerinin faillerini araştırmak, yargılamak, cezalandırmak ve mağdurların zararlarını telafi etmek ile ilgili birtakım hukuki yaptırımlar bulunmakla beraber, insan hakları ihlalleri uluslararası topluluğun gündeminde geniş yer tutmamıştır. Ancak, soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte başlayan dönemde, gelecekte yaşanması muhtemel şiddetin emareleri kendini göstermeye başladıkça, insan hakları ihlalleri

¹ Audrey R. Chapman, Patrick Ball, "The Truth of Truth Commissions: Comparative Lessons From Haiti, South Africa and Guatemala", **Human Rights Quarterly**, C. 23, 2001, s.1.

² Christopher C. Joyner, "Redressing Impunity for Human Rights. Violations: The Universal Declaration and the Search for Accountability", *Denver Journal of International Law and Policy*, 2003, http://www.law.du.edu/ilj/online_issues_folder/joynerrev.pdf, (2.11.2005), s. 593.

gündemde olması gereken yeri almaya başlamıştır³. Bir anlamda küresel hareket niteliği kazanan insan haklarının gündemde yer edinmesinin sebebi, geride kalan insan hakları ihlalleri yığındır. İletişim imkanları ve etkileşimin artması ile birlikte, gelişmekte olan ülkeleri de kapsayacak şekilde, insan haklarına ilişkin bilinç yerleşmekte ve bu bilinci koruyacak demokratik mekanizmalara olan talep de belirgin hale gelmektedir⁴. Bu bağlamda, toplumların adalet sistemlerinde de dönüşümler yaşanmaktadır. Cezalandırıcı ve dışlayıcı adalet yaklaşımı yerine onarıcı adalet sistemine doğru bir geçiş eğilimi gözlemlenmektedir.

Geçiş dönemi rejimleri, sivil nüfusa yönelik yaygın bir baskının geride bıraktığı mirası devralmak durumunda kalmaktadırlar. Otoriter bir rejimden, demokratik bir düzene geçilmesi esnasında ön plana çıkan çaba, hukukun üstünlüğünü sağlamak ve korumak yönünde olmaktadır⁵. Ancak bu çabanın yetersiz kaldığı durumlarda adaletin sağlanması için alternatif çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu noktada, gerçeklik komisyonları*, anlatılmamış geçmişe ait acılar ile gelecekte insan haklarının korunması arasında tarihsel bir köprü kurma görevi üstlenmektedirler⁶.

Gerçeklik komisyonları, belli bir zaman dilimi içinde bir ülkede veya bir çatışma bölgesinde yaşanan insan hakları ihlallerini araştırmak ve bu ihlalleri bir raporla tespit etmek maksadı ile kurulmaktadır. Mağdurlar, mağdurların yakınları ve hatta insan hakları

³ Naomi Roht-Arriaza, “*Combating Impunity: Some Thoughts On The Way Forward*”, Law and Contemporary Problems, C.93, Sonbahar 1996, <http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp59dFall1996p93.htm>, (3.11.2005), s. 93.

* Bu çalışmada ‘Gerçeklik Komisyonu’ olarak isimlendirilmesi tercih edilmiş olan komisyonların dilimize daha önce ‘Hakikat Komisyonu’ olarak tercüme edildiği de olmuştur. Bkz. Alex Boraine, Alex Boraine, **Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Güney Afrika Deneyimi**, Aram Yayıncılık, Mayıs 2005.

⁴ İhsan Dağı ve Necati Polat, **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s. 65.

⁵ Naomi Roht Arriaza, **Impunity and Human Rights in International Law and Practice**, New York, Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 5.

⁶ Greg Grandin, “*The Instruction of Great Catastrophe: Truth Commissions, National History, and State Formation in Argentina, Chile, and Guatemala*”, The American Historical Review, C.119, No.1, Şubat 2005, <http://www.historycooperative.org/journals/ahr/110.1/grandin.html> ,(3.11.2005), s.2.

ihlallerinden sorumlu olan failer sorumluluğun tartışıldığı bir forumun parçası haline gelmektedirler⁷.

Geçmişe dönük bir araştırma kapsamında insan hakları ihlallerini açıklamak, gerçeğin ortaya konması amacıyla gütmemektedir. Yaşanmış acı tecrübelerin üstünü örterek veya yok sayarak bir toplumun mevcut düzenine devam etmesi, bireylerin içlerinde gizli tuttıkları acının gün gelip ortaya çıkmasını engellemektedir. Sessizliğe gömülen acı tecrübeler, aslında toplum genelinde, gelecekte ihtilaflar yaşandığında şiddetin tekrarlanması için bir sebep olmaktadır. Politik anlamda geçiş yaşanan ülkelerde, baskıcı bir yönetimin yerini demokratik bir düzene bırakmış olması, yaşanmış acıların unutulmasını sağlamamaktadır. Gerçeklerin tespit edilerek açıklanması, toplum vicdanında adaletin sağlanması için bir olanak yaratmaktadır. Bu noktadan hareketle, gerçeklik komisyonları toplumda uzlaşma sağlamaya yönelik bir çalışma sürdürmektedir. İhlallerin faillerinin kişisel sorumluluklarını belirlemek amacıyla soruşturma yürütmek ve onları cezalandırmak bir ülkedeki yargı erkinin işlevidir. Gerçeklik komisyonları, insan hakları ihlallerini tespit edip bunları hazırladıkları raporla topluma açıklarken, gerçekler üzerine konuşulmasını sağlamaktadır. Bu şekilde, bir ihlalin mağduru olan birey ile bu ihlalden habersiz olan veya ihlallerin varlığını yadsıyan birey arasında iletişim kurulmuş olmaktadır. Bu sayede oluşturulan bilinç ilerde meydana gelmesi muhtemel insan hakları ihlallerinin önlenmesi için de bir girişim niteliği taşımaktadır.

Bir toplumun daha istikrarlı bir geleceği inşa etmesi unutulması imkansız tecrübelerle yüzleşmesiyle mümkün kılınabilir. Bu sayede gizemli geçmişin gölgelerinin sebep olacağı gerginliklerin ve çatışmaların önünü kesmek mümkün olabilecektir. Gerçeklik komisyonlarının kurulması da bu amaca hizmet etmektedir.

⁷ Truth Commissions Digital Collection, United States Institute of Peace, <http://www.usip.org/library/truth.html>, (11.10.2005).

Bu çalışmada ilk kısımda gerçeklik komisyonlarının ne olduğu, nasıl bir gelişim sürecinden geçtiği ve kurulmalarına ihtiyaç duyulmasının sebepleri irdelenmektedir. İkinci kısımda ise, gerçeklik komisyonlarının yapısı hakkında bilgi verilmektedir. Komisyonların işleyişi, zayıf ve kuvvetli yanları ile etkileri üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın üçüncü kısmında, gerçeklik komisyonlarına ilişkin değerlendirmeler ışığında Doğu Timor'da kurulan komisyon incelenmektedir.

2. GERÇEKLİK KOMİSYONLARI

Gerçeklik komisyonları, belli bir ülkede yakın geçmişte meydana gelen insan hakları ihlallerini incelemek için oluşturulmuş yapılar olarak tarif edilmektedir⁸. Şiddete ve sistemli insan hakları ihlallerine maruz kalmış ülkelerde, geçmişte yaşananların hesabını sormaya muktedir bir adalet sisteminin bulunmadığı hallerde gerçeklik komisyonlarının kurulduğu gözlemlenmektedir⁹.

Ülkede rejimin kontrolünü elinde bulundurarak sistemli ve toplu insan hakları ihlallerine sebep olan güç, belli bir aşamada yerini vatandaşların desteğini alarak seçilen bir hükümete bırakmak durumunda kalabilmektedir. Ülke içindeki muhalefetin güçlendirilmesi, uluslararası baskılar, ekonominin bozulması ya da savaş, muhalif güçler arasındaki uzlaşma çabaları, otoriter rejimin yerini halk desteğini alan bir hükümete bırakmasının sebebi olabilmektedir. Bu noktada akla gelen soru, yeni gelen rejimin yakın geçmişte meydana gelmiş insan hakları ihlallerinin şüpheli veya zanlılarına karşı nasıl bir tavır alacağı ile ilgili olmaktadır. İhlallere sebep olanların yargılama yapılarak mı cezalandırılacağı, bireylerin mi yoksa liderlerin mi cezalandırılacağı, genel af yoluna gidilip gidilmeyeceği soruları sorulduğunda, gerçeklik komisyonlarının oluşturulması da bir diğer alternatif olarak gündeme gelmektedir.

⁸ Eric Brahm, "Truth Commissions", Beyond Intractability Version II, 2003-2005 The Beyond Intractability Project, http://www.beyondintractability.org/m/truth_commissions.jsp, (4.12.2005), s.1.

⁹ Committee for Conflict Transformation Support, "Truth commissions: One option when dealing with the recent past in countries that have endured war or dictatorships", CCTS Newsletter 18, <http://www.cr.org/ccts/ccts18/trucomm.htm>, (9.10.2005), s.1.

Gerçeklik komisyonlarının oluşturulması genelde politik geçiş yaşayan ülkelerde söz konusu olmaktadır. Yeni hükümet geçmişe yönelik suiistimalleri belirleyerek ulusal uzlaşmayı teşvik etmeyi ve politik meşruiyetini elde etmeyi amaçlamaktadır. Otoriter rejimden ya da savaş halinden demokratik rejime geçen pek çok toplum, adil bir geçiş sürecinin yaşanması için uluslararası ortamda tanınmış bulunan insan haklarının sistematik ihlallerini araştırmak için gerçeklik komisyonlarını görevlendirmişlerdir. Bir önceki hükümet tarafından kendisinin veya bir başka ülkenin vatandaşlarına karşı yapılmış, hükümetin rakipleri tarafından meydana getirilmiş veya iç savaş, uluslararası silahlı bir çatışmadaki savaşçılar tarafından yapılmış, yargısız infaz, soykırım, kaybolmalar, tecavüz, işkence ve benzeri kötü muameleler bu araştırma kapsamına dahil edilmektedir¹⁰.

Gerçeklik komisyonları, genellikle otoriter veya totaliter bir rejimin arkasından gelen ve demokratik bir düzen sağlayan iktidarların güçlü olduğu zamanlarda kurulmaktadır. Söz konusu geçişi sağlayan, bazen dünya kamuoyu tarafından desteklenen sivil ve ekonomik savaş, bazen de bir müdahale olmaktadır. Kimi zaman da mevcut askeri cunta, küçük bir diktatörlük veya silahlı sözde demokratların oluşturduğu rejimlere karşı oluşan kuvvetli bir toplumsal tepki demokratik düzene geçişi sağlamaktadır. Bu aşamada gerçeklik komisyonlarının kuruluş amacı geçmişe yönelik cevapsız kalmış soruları cevaplandırmaktır. Örneğin geçmiş rejim esnasında kişilere ve yakınlarına neler olduğu, emirlerin kimler tarafından verildiği, emirleri uygulayanların kimler olduğu, genel tasarının ne olduğu, bundan kimin kazanç sağladığı gibi soruların cevaplandırılması amaçlanmaktadır. Edinilecek cevaplar sayesinde mağdurların veya mağdurların varislerinin faillele yüzleşmesi mümkün olacak ve gerçeğe ulaşmak mümkün kılınacaktır¹¹. Yeni oluşan demokrasilerin bir açmazı

¹⁰ David A. Crocker, "Truth Commissions, Transitional Justice, and Civil Society", **Truth v. Justice**, (Editör: Robert I. Rodberg, Dennis Thompson), Princeton University Press, Princeton ve Oxford 2000, s. 99.

¹¹ Robert I. Rodberg, "Truth Commissions and the Provisions of Truth, Justice, and Reconciliation", **Truth v. Justice**, s. 3.

da bu genç ve zayıf oluşumun, barışın kalıcı kılınması maksadıyla eski düşmanlıkları eritmek ve hatta eski düşmanları bir araya getirmek durumunda kalmasıdır. Toplumsal ilerlemenin sağlanabilmesi için, eskiden savaşanların bir arada yaşamalarını mümkün kılmak gerekmektedir. Bazı durumlarda, önceki rejim tasfiye edildikten sonra kaybeden taraf için başlayan yargı süreci uyuşmazlığın kesin çözümünü sağlayabilmektedir. Ancak bazı durumlarda, baskıcı rejim esnasında adli sistem çöküntüye uğrayabilmekte ve önceki rejim esnasında meydana gelen insan hakları ihlallerinin failleri, oluşan yeni düzende etkin rol oynamaya devam edebilmektedir. İşte bu noktada, geçiş dönemi yaşanırken gerçeklik komisyonlarının varlığı, yaşanan çatışma sonrası ortamda alternatif bir çözüm olabilmektedir¹².

Geçmişte meydana gelmiş olan toplu insan hakları ihlallerini araştırmak, geçiş aşamasındaki hukuk sistemlerini bunaltabilmektedir. Bu sebeple, az sayıda çalışanı ile birlikte, kimi zaman da uluslararası organizasyonların maddi desteğini alarak, özellikle halihazırda ve geçmişte meydana gelen ihlalleri incelemek amacıyla gerçeklik komisyonları oluşturulmaktadır. Ancak, geçmişin tekrarının engellenmesi için bu sürecin hukuki reformlar ve yöntemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Gerçeklik komisyonları, hukuk mahkemeleri değildir. İhlallerin faillerini yargılama yetkisine sahip değildirler, ancak geçmişteki ihlaller hakkındaki gerçeğin ortaya çıkarılması ve faillerle başa çıkma konusunda kamuoyu tartışması yaratmak gibi alternatif yöntemler önermektedir. Bu sebeple, gerçeklik komisyonlarının hukuki nitelik kazanabilmesi için kendilerine verilen yetkinin hukuki nitelik arz eden bir belgede, örneğin bir anlaşma veya yasal düzenlemede belirlenmiş olması gerekir

¹² Eric Brahm, “*Truth Commissions*”, s.3.

ki, komisyon cezai yargılama sürecinde veya diğer hukuksal yapılar önünde birtakım önerilerde bulunabilsin¹³.

Gerçeklik komisyonlarında fail ve mağdurların ortak anlayışı, bir daha asla aynı acıların tekrarlanmaması için çaba gösterme bilinci olmaktadır. Kendi iç dengesini, saygınlığını ve bütünlüğünü oluşturma gayreti içinde olan bir toplumun bir daha aynı acıları yaşamak istememesi bu bilincin kaynağını oluşturmaktadır¹⁴. Bu sebeple gerçeklik komisyonlarının kurulması sonradan meydana gelmesi muhtemel ihlallerin önüne geçmek ve zayıf durumda olan toplumu güçlendirmek bakımından önem taşımaktadır.

Uluslararası toplum tarafından barışın korunması için belirgin çabalar sarf edilmekle beraber, belli bölgelerde zaman zaman insan hakları ihlallerinin yaşandığı ve kurumsallaşmış bir şiddetin görüldüğü süreçlere girildiği görülmektedir. Bu yaygın ihlaller, uluslararası anlamda kabul görmüş insan hakları çerçevesine aykırı düşmekle kalmamakta, aynı zamanda demokrasi ve hukukun üstünlüğünün de erozyona uğramasına sebep olmaktadır. Benzeri bir süreçten çıkan pek çok ülkede gerçeklik komisyonları, oluşmuş derin kurumsal ve sosyal sorunlara çözüm üretilmesi amacıyla kurulmuştur. Gerçeklik komisyonlarının kuruluş amacı gerçeğin araştırılması, oluşmuş zararın telafisi ve birbirinden derin izlerle ayrılmış, bölünmüş toplumlar arasında bir uzlaşma sürecinin başlatılmasıdır¹⁵.

Gerçeklik komisyonlarının geçmişin örtüsünün kaldırılması bakımından gerekli olup olmadıkları veya adaletin yerine getirilmesinde ikame edici bir etkilerinin bulunup

¹³ Heather S. McHugh, “*The Truth about Truth Commissions*”, March 1996, http://pdf.dec.org/pdf_docs/pnaby177.pdf, (3.11.2005), s.1.

¹⁴ Robert I. Rotberg, “Truth Commissions and the Provisions of Truth, Justice, and Reconciliation”, **Truth v. Justice**, s. 3.

¹⁵ Claudia Gerez Czitrom, “*Truth Commissions: An Uncertain Path?*”, <http://www.apf.ch/americas/mexico/Executive%20Summary.pdf>, (7.10.2005), s.4.

bulunmadığının tartışmalı olduğu da ifade edilmektedir¹⁶. Geçtiğimiz yüzyılın adalet anlayışını ağırlıklı olarak belirleyen ceza yargılaması ve cezalandırıcı adalet yaklaşımı olmuştur. Bununla birlikte, adalet sistemleri bakımından zaman içinde onarıcı adalet yaklaşımının önem kazandığı dikkati çekmektedir. Geçmişle hesaplaşmak bakımından, ceza yargılamasından farklı bir yöntem izleyen gerçeklik komisyonları da onarıcı adalet yaklaşımı temelinde yükselmektedir¹⁷. Cezalandırıcı adalet yaklaşımında, deliller vasıtasıyla suçun ispatı neticesinde suçluluğa ya da masumiyete karar verilmekte ve bu karar neticesinde suçlu hak ettiği ceza ile cezalandırılmaktadır. Bunun yanında, onarıcı adalet yaklaşımının temelinde suç ortaya konmakta ancak sosyal düzenin tekrar inşa edilmesi için suçun cezalandırılmasına işaret edilmemektedir. Bunun yerine, bireysel ya da toplumsal anlamda kimlerin zarar gördüğü, bu kişilerin neye ihtiyaç duydukları ve ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiği soruları sorulmaktadır. Suçun tespit edilmesi sürecine oranla gerçeğin araştırılması sürecinin çok daha fazla yaşamın üzerinde etkili olacağı düşünüldüğünde ve özellikle toplum içi uzlaşmanın önemi göz önünde bulundurulduğunda, onarıcı adalet yaklaşımının gerçeklik komisyonları bünyesinde mümkün olabileceği değerlendirilmektedir¹⁸. Zira suçun ve failin tespiti kişisel bir sonuç yaratmaktadır. Oysa ki gerçeğin araştırılması esnasında suçun yöneldiği kişi veya kişiler ve dolaylı mağdurlar belirlenmiş olmaktadır. Cezalandırıcı adalet yaklaşımında affetmeye yönelik bir teşvik bulunmadığından, ihtilafın sona erdirilmesi amacı geri planda tutulmaktadır¹⁹. Onarıcı adalet yaklaşımının aşamalı olarak ulaşmayı hedeflediği unsurların cezalandırıcı adalet

¹⁶ Elizabeth Oglesby, “*Historical Memory and the Limits of Peace Education: Examining Guatemala's 'Memory of Silence' and the Politics of Curriculum Design*”, Carnegie Council on Ethics and International Affairs Fellows Program, History and Politics of Reconciliation, Haziran 2004, http://www.carnegiecouncil.org/media/4996_Elizabeth_Oglesby_Working_Paper.pdf (3.11.2005), s. 2.

¹⁷ Jennifer J. Llewellyn, Robert Howse, “*Institutions For Restorative Justice: The South African Truth and Reconciliation Commission*, *University of Toronto Law Journal*, Cilt XLIX, No. 3, 1999, http://www.utpjournals.com/product/utlj/493/493_llewellyn.html , (10. 06. 2006), s.6.

¹⁸ Mark Findlay, Ralph Henham, **Transforming International Criminal Justice: Retributive and Restorative Justice in the Trial Process**, Londra: Willan Publishing, 2005, s. 280.

¹⁹ Arrie J. Niebur Eisnaugle, “*An International Truth Commission: Utilizing Restorative Justice As An Alternative to Retribution*”, <http://law.vanderbilt.edu/journal/36-01/Eisnaugle.pdf> , (12.06.2006), s. 231.

yaklaşımından ayrı düştüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Zira onarıcı adalet için hedeflenen ilk aşama, insan hakları ihlal edilenlerin onurlarının ve saygınlıklarının onarılmasıdır. İkinci aşama ise, ihlallerin faillerini ihlallerden sorumlu tutarak sebep oldukları acıları görmelerini sağlamaktır. Üçüncü aşamada insan haklarına saygı gösterilen sosyal şartların sağlanması hedeflenmektedir. Cezalandırıcı adalet yaklaşımında ihlallerin faillerinin cezalandırılması sağlanarak mağduriyetin giderilmesi amaçlansa da, mağdurlarının onurlarının geri kazandırılması çabası geri planda kalmaktadır. Ancak, ortak noktalarına rağmen onarıcı adalet ve cezalandırıcı adaletin keskin şekilde birbirinden ayrıldığı nokta ise, onarıcı adalet yaklaşımı bakımından hedeflenen dördüncü aşamada yer alan uzlaşma unsurudur. Onarıcı adalet yaklaşımının gerçeklik komisyonları bünyesinde tezahürünün öne çıkmasının sebebi uzlaşma unsurunun ortak hedef olmasıdır²⁰.

Toplum ve birey vicdanında adaletin sağlanması bakımından cezalandırıcı adalet ve onarıcı adalet yaklaşımlarını birbirinden ayrı değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla, toplum ve bireyler bakımından geçmişe dönük hesaplaşma ve geleceğe dönük uzlaşma bir arada değerlendirildiğinde, hangi yaklaşımın ağır basacağı toplum ve bireyler tarafından belirlenecektir.

2.1 Gerçeklik Komisyonlarının Gelişimi

1973 yılından itibaren, yoğunlukla 1977 ve 1994 yılları arasında dünyada yirmiden fazla gerçeklik komisyonu kurulmuştur. Bunlardan bir kısmı BM (*Birleşmiş Milletler*) gibi

²⁰ Elizabeth Kiss, "Moral Ambition Within and Beyond Political Constraints: Reflections On Restorative Justice", **Truth v. Justice**, s. 79.

uluslararası örgütlerin, bir kısmı sivil toplum örgütlerinin ve büyük bir çoğunluğu da devletlerin kendi girişimi ile kurulmuştur²¹.

El Salvador'da 1992–1993 yılları arasında kurulan gerçeklik komisyonunu destekleyen, mali kaynaklarını sunan ve personelini temin eden BM'dir. Sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen komisyonlar arasında ise 1993 yılında Ruanda'da ve 1976 yılında Paraguay'da kurulmuş olan gerçeklik komisyonları yer almaktadır. Güney Afrika'da 1992 ve 1993 yıllarında, Afrika Ulusal Kongresi tarafından desteklenen ve *apartheid* karşıtı mücadele esnasında kendi sorumluluğunu araştırmakla görevlendirilmiş iki komisyon kurulmuştur. Daha çok tanınan Güney Afrika Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu, Güney Afrika'daki *apartheid* öncesi parlamento tarafından 1995 yılında kurulmuş ve bu komisyonun raporu 1998 yılında yayınlanmıştır. Hükümetler tarafından desteklenmiş gerçeklik komisyonları arasında 1985 yılında Uruguay'da, 1990–1991 yılları arasında Şili'de, gene 1991–1992 yılları arasında Çad'da, 1997–1999 yılları arasında Guatemala'da, 1995–1996 yılları arasında Haiti'de, 1999 yılında Nijerya'da, gene 1999 yılında Sierra Leone'de, 1986 yılında Uganda'da, 2000–2001 yılları arasında Doğu Timor'da, 1993–2000 yılları arasında Etiyopya'da ve 1993 yılında Honduras'ta kurulan gerçeklik komisyonları sayılabilir. 1983–1984 yılları arasında Arjantin'de kurulan gerçeklik komisyonu tarafından yayınlanan ve güçlü bir nihai rapor olan “*Nunca Mas*”, “*Bir Daha Asla*” İngilizceye çevrilmiş ve 1986 yılında ticari olarak da İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmıştır. 1982–1984 yılları arasında Bolivya'da kurulan gerçeklik komisyonu nihai raporunu

²¹ Kevin Avruch and Beatriz Vejarano, “*Truth and Reconciliation Commissions: A Review Essay and Annotated Bibliography*”, The Online Journal of Peace and Conflict Resolution (OJPCR), C. 4.2, Bahar 2002, http://www.trinstitute.org/ojpcr/4_2recon.pdf (7.11.2005), s.1.

yayınlayamadan dağılmıştır. 1985 yılında Zimbabwe’de ve 1986 yılında Filipinler’de kurulan gerçeklik komisyonları nihai raporlarını tamamlayamamıştır²².

Seksenli yılların yeni oluşmakta olan kırılğan demokrasileri göz önüne alındığında, dönemin gerçeklik komisyonları, geçiş dönemi hükümetlerince kurulmuş ve önceki rejimler sırasında meydana gelmiş olan şiddetin, suçların ve insan hakları ihlallerinin hesabını vermeyi amaçlamıştır²³. El Salvador’da kurulan gerçeklik komisyonunun nihai raporunun BM tarafından yayınlanması ile birlikte, sonrasında kurulan gerçeklik komisyonlarının sayısında bir artış olmuştur. Politik geçiş yaşayan ülkeler, El Salvador raporunun çektiği dikkati göz önünde bulundurarak gerçeklik komisyonlarının işlevselliğini benimsemişlerdir²⁴. Kurulan gerçeklik komisyonlarının sayılarının artışıdaki bir diğer etken de demokratik bir geçiş yaşanırken geçmişte meydana gelmiş insan hakları ihlallerinin yadsınamayacağı üzerinde varılan uzlaşma olmuştur. El Salvador örneğini takiben, gerçeklik komisyonları, çözümün bir parçası olarak görülen etkili bir emsal olarak algılanmaya başlamıştır²⁵.

Tarihi süreçte gerçeğe ulaşmak maksadı ile kurulmuş komisyonlar olduğu görülmekle birlikte nitelikleri itibariyle bu örnekler günümüz gerçeklik komisyonlarından bağımsız olarak değerlendirilmektedir. 1912 ve 1913 Balkan Savaşları esnasında, bilgi toplamak ve işlendiği iddia edilen savaş suçlarına ilişkin kayıt tutmak amacıyla bir komisyon kurulmuştur. I. Dünya Savaşı’nın ardından Müttefikler, Savaşı Başlatanların Sorumluluğu ve Cezaların Uygulanması 1919 Komisyonu’nu kurmuşlardır. II Dünya Savaşı’nın ardından da savaş suçlarının araştırılması maksadı ile iki inceleme komisyonu, 1978 yılında ise, 1949

²² Kevin Avruch and Beatriz Vejarano, “*Truth and Reconciliation Commissions: A Review Essay and Annotated Bibliography*”, s. 1.

²³ Kevin Avruch and Beatriz Vejarano, “*Truth and Reconciliation Commissions: A Review Essay and Annotated Bibliography*”, s. 1.

²⁴ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, **Human Rights Quarterly**, C.4 (1994), s. 598.

²⁵ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 605.

Cenevre Konvansiyonları tarafından güvence altına alınmış hakların ihlalinin araştırılmak üzere Uluslararası Delil Tespiti Komisyonu kurulmuştur²⁶.

Gerçeklik komisyonu kavramı ise, Güney Amerika'daki politik kargaşa ve baskıcı rejim uygulamalarına karşılık olarak gündeme gelmiştir. BM desteğiyle oluşturulmuş ilk gerçeklik komisyonu olan "El Salvador İçin Gerçeklik Komisyonu"nun başarısı, daha sonradan farklı yerlerde kurulan gerçeklik komisyonlarının sayısında bir artışa sebep olmuştur. 1974 ve 1994 yılları arasında, Afrika, Avrupa, Güney Amerika, Orta Amerika ve Güneydoğu Asya'da, toplam on beş gerçeklik komisyonu kurulmuştur. Sadece 1992 yılının Mart ayı ile 1993 yılının sonu arasında kurulan gerçeklik komisyonu sayısı altıdır²⁷.

Gerçeklik komisyonlarının oluşturulması günümüzde de gelişerek devam etmekte ve ülke desteğiyle kurulmanın ötesine geçmektedir. Artık gerçeklik komisyonlarının daha çok, uluslararası topluluk adına BM desteği ile bir muhalefet grubu desteği ile ya da bir sivil toplum örgütü desteği ile kurulduğu görülmektedir. Devlet desteği ile kurulan gerçeklik komisyonlarının aldığı eleştiriler, araştırmanın gidişatını engelleyebilecek politik baskı ve sınırlamaların etkisi altında kalarak yayınlanacak nihai raporun etkisinin zayıflayacağı yönündedir²⁸.

Bazı araştırmacılar, politik istismar etkisinde kalabilme ihtimalini göz önünde bulundurarak, BM çatısı altında kalıcı bir uluslararası gerçeklik komisyonu kurulmasını önermiştir. Ancak söz konusu öneri, gerçeklik komisyonlarının sahip olduğu öncelikli kimi unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Birincisi her gerçeklik komisyonu, tam ve

²⁶ Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", Arizona Journal of International and Comparative Law Online, 2001, C. 18, No.3,

<http://www.law.arizona.edu/Journals/AJICL/AJICL2001/vol183/Westonnote.pdf>, (10.10.2005), s.1027.

²⁷ Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", s. 1027.

²⁸ Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", s. 1027.

detaylı bir araştırma yapmak ve geçerli bir tarihçe hazırlamak için kaynak bulmalıdır. İkincisi, gerçeklik komisyonu tarafsız ve bağımsızlığı temin edecek bir anlayış ve personelle çalışmalıdır. Üçüncüsü, gerçeklik komisyonlarının güvenlik içinde ve olası yerel misillemelerden tecrit edilmiş şekilde çalışması gerekmektedir. Son olarak dördüncüsü ise, yaygın insan hakları ihlallerinin tespitinden hemen sonra mümkün olan en çabuk sürede kurulmalıdır²⁹. Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulacak kalıcı bir gerçeklik komisyonuna ilişkin henüz belirgin girişimler olmamakla birlikte, onarıcı adalet yaklaşımına yakın duruşu sebebiyle konunun uzun vadede uluslararası arenada tartışılacağı düşünülmektedir.

2.2 Gerçeklik Komisyonlarının Kuruluşu

1996 yılında, BM'nin ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması ile ilgili çalışan alt komisyonu, gerçeklik komisyonlarının oluşturulması için gerekli minimum standartları belirleyen geniş kapsamlı prensipleri ortaya koymuştur. Bu prensipler doğrultusunda BM, komisyonların kuruluşuna ilişkin kılavuz ilkeleri belirlemiştir. Buna göre, gerçeklik komisyonlarının oluşturulması için belirleyici olan kılavuz ilkeler, delil niteliği taşıyan belgelere erişimi ve bu belgelerin korunmasını sağlayacak evrensel bir araştırma standardının benimsenmesi, mahkemeler dışında araştırma yapmaya yetkili organların oluşturulması, kalıcı komisyon üyelerinin belirlenmesi, komisyonun bulgularının korunması ve saklanması, raporun kamuoyuna açık bir şekilde, erişimi geniş çapta mümkün kılınmış olan ve daimi olarak saklanacak şekilde yayınlanması olarak sıralanmaktadır.

²⁹ Rose Weston, *“Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”*, s. 1028.

Gerçeklik komisyonları, hüküm verme yetkisini haiz ulusal ceza mahkemeleri ile uluslararası savaş suçları mahkemelerinden farklı yapılardır. Ceza mahkemeleri ve savaş suçları mahkemeleri, somut olaylara ilişkin olarak belli kişilerin cezai sorumluluğu ile ilgili iken, gerçeklik komisyonları, ağır insan hakları ihlallerine sebep olan olay ve koşulları daha geniş bir model çerçevesinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Öncelikli olarak, savaş suçları mahkemelerinin araştırmaları, uluslararası hukukun savaş haline ilişkin kurallarının ihlaline sebep olan eylemlere ilişkin olmaktadır. Rehinelerin öldürülmesi, işgal altındaki topraklarda sivillere kötü muamele edilmesi, savaş esirlerine kötü muamele edilmesi, askeri gereklilik olmaksızın meydana getirilen tahribat gibi konular savaş suçları mahkemeleri önündeki konular arasında yer almaktadır. Bu noktada, savaş suçları mahkemeleri, münferit failler ve bu faillerin cezalandırılması üzerine yoğunlaşırken; gerçeklik komisyonları, suçluların kovuşturulması için yargılama usullerine başvurmaksızın bir ülkedeki tüm insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgi edinilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Hüküm verme yetkisini haiz mahkemeler ve gerçeklik komisyonları yapısal farklılıklar içermekle beraber, buldukları ortak noktalar gerçeğin ortaya çıkarılması ve ortaya çıkan gerçekler ışığında insan haklarına aykırı davranışların bir maliyetinin olmasını sağlamaya çalışmasıdır³⁰.

Ceza mahkemeleri veya savaş suçları mahkemelerinin kurulmasının uygun olmadığı durumlarda, gerçeklik komisyonları, uzlaşmanın halen mümkün kılınabilmesi maksadıyla, gerçeğin geniş kapsamlı araştırılabilmesini sağlayacak ve resmi olarak kabul gören bir yapı olarak, alternatif bir yol oluşturmaktadır. Bazı durumlarda, yargılanması gereken faillerin sayısı, o ülkedeki ceza yargılaması sisteminin kaldıramayacağı yoğunlukta olduğunda, koşullar açıkça bir yargılama yapılması için uygun olmamaktadır. İnsan hakları ihlalleri ve kötü muameleler savaş hali dışında meydana geldiğinde de savaş suçları mahkemeleri

³⁰ Rose Weston, *“Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”*, s. 1022.

kurmak uygun olmamaktadır. İnsan hakları ihlallerinin failleri hayatta değilse ceza mahkemeleri veya savaş suçları mahkemelerinin yararlı ve işlevsel olması beklenemeyecektir. Bu tip durumlarda adaletin sağlanması bakımından alternatif yollar aranması gerekli olmaktadır. Ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin ardından adaletin sağlanması ve uzlaşmaya varılabilmesi için gerçeklik komisyonları bir başka yöntem olarak belirginlik kazanmaktadır³¹.

İhlallere sebep olan tüm koşullar, hükümet politikaları ve sosyal dinamikler bir arada değerlendirildiğinde, gerçeklik komisyonları, toplumdaki bireylere geçmişte neler olduğu ve neler yaşandığı ile ilgili mümkün olduğunca çok bilgi edinmek için fırsat sunmaktadır. Ceza mahkemeleri ve savaş suçları mahkemeleri, yasadışı eylemlerin kişisel sorumluluğu üzerine yoğunlaşırken, gerçeklik komisyonları, bir toplumda sayısız birey veya grup tarafından işlenmiş pek çok eyleme ve insan hakları ihlallerine ilişkin tüm koşullara yoğunlaşmaktadır. İnsan hakları ihlalleri faillerinin bir kısmının veya hepsinin hayatını kaybetmiş olduğu durumlarda, bir gerçeklik komisyonu, iddiaların araştırılması, akabinde resmi bir rapor yayınlanması suretiyle de ihlallerin tekrarlanmasının önlenmesi ve geride kalan mağdurların ve akrabaların ‘iyileşme’sinin sağlanması için bir yol oluşturmaktadır. Bu bağlamda, gerçeklik komisyonu süreci, gerçeğin araştırılması ve raporlanması ile birlikte suçların inkar edilerek araştırılmamış olmasını da engellemiş olmaktadır. Bir gerçeklik komisyonunun amacı insan hakları ihlallerinde bulunmuş bireylere adalet taşımak olamamakla beraber, gerçeklik komisyonu sayesinde gerçeklerle yüzleşerek ve ulusal diyalogu başlatarak, bir toplumun olayları öğrenmesi, anlaması, kültürel yaralarını sarması ve gelecekteki insan hakları ihlallerinin engellenmesi sağlanabilmektedir³².

³¹ Rose Weston, “Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”, s. 1022.

³² Rose Weston, “Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”, s. 1022.

2.3 Gerçeklik Komisyonlarının Kurulma Amaçları

Bir gerçeklik komisyonunun kurulmasının ardında yatan nedenler ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazen ulusal uzlaşma amacı güdülerek geçmişe ait defterlerin kapatılması maksadı öne çıkmakta, bazen de sonradan yapılması muhtemel kovuşturmalar için bir ön hazırlık olarak görülmektedir. Bir açıdan da geçmişe dönük soruşturmalar yapılmasının, yeni hükümetle geçmiş rejim arasına bir mesafe konulmasının sağlanması ve böylelikle de insan haklarına saygı çerçevesinde bir dönem başlatılması amaçlanmaktadır³³.

Gerçeklik komisyonlarının kuruluş amaçları, gerçekleri yansıtan tarihsel bir tutanak oluşturmak, mağdurlar için adalet duygusunu sağlamak, ulusal uzlaşmayı teşvik etmek ve hızlandırmak ve gelecekte benzeri suçların işlenmesinin önüne geçmek şeklinde ana başlıklar altında toplanabilir³⁴. Bu ana başlıklar, bir ülkenin tarihine ışık tutarak samimi bir yaklaşımla o ülkenin hükümeti ve vatandaşlarını ilgilendiren insan hakları ihlallerini belirleme amacı doğrultusunda birbirini tamamlamaktadır.

2.3.1 Gerçekleri Yansıtan Tarihi Bir Tutanak Oluşturmak

Bir gerçeklik komisyonu öncelikli olarak gerçekleri ortaya koymak amacını gütmektedir. Ülkenin geçmişi ile ilgili gerçek ve tam kayıtları oluşturmak, belirsiz kalmış olayları çözümlenmek, ihtilaf ve acılarıyla dolu geçmişin inkarı üzerindeki perdeyi kaldırmak bu amaç dahilinde görülmektedir. Mağdurlarla yapılan görüşmeler gerçeklik komisyonlarının çalışmalarındaki asıl kaynaklardan biridir. Bu görüşmeler sayesinde,

³³ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, Routledge, New York-Londra 2001, s.24.

³⁴ Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", s. 1023.

yaşanmış şiddetin hesabı tutulmakta ve gizli kalmış bir tarih açığa çıkarılmaktadır. Bir gerçeklik komisyonunda yer alan detaylı ve geniş kapsamlı bilgi, ülkeye yazılı olarak belgelenmiş bir tarihçe bırakmaktadır. Mevcut bilgilerin gün ışığına çıkarılmadığı hallerde, yaşananlar, derin bir sessizlik içinde kalıp, konuşulmamış ve dolayısıyla yaşanmamış farz edilecek ve hatta belki de okullarda öğrencilere öğretilen bilgilerle asla örtüşmeyecektir. Bu noktada, yayınlanacak bir gerçeklik komisyonu raporu bu ihtimali bertaraf ederek ülkenin geçmişini açığa vurarak kamuoyuna mal etmektedir.

Gerçeklik komisyonları, çalışmalarının odak noktasını gerçeklerin tespiti üzerine kurmaktadır. Bu şekilde bir ülkenin geçmişine dair doğru ve eksiksiz bir kayıt oluşturarak, o ülkenin geçmişine ve hükümetinin tartışmalı eylemlerine ait adil bir tutanak sağlamak amaçlanmaktadır. Bu kayıt sayesinde geçmişin unutulması veya yeniden yazılması engellenmiş ve bu sayede ilgili toplumun geçmişini öğrenerek benzeri ihlalleri gelecekte tekrarlamamasını sağlanmış olmaktadır.

İnsan hakları aktivistlerine göre, gerçeklik komisyonları, yeni bir gerçek bulmak için değil konuşulmamış gerçekleri ortaya koymak için kurulmaktadır. Kimi ülkelerde baskıcı hükümetlerin inkar yolunu tercih ettikleri görülmektedir. Güney Afrika örneğinde, *apartheid* karşıtı aktivistler, herhangi bir Güney Afrikalının yapılan işkenceleri, işlenen cinayetleri ve muhaliflere karşı sürdürülen şiddet içerikli taktikleri bilmiyor olmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, bazı Güney Afrikalılar, komisyonun varlığının salt mevcut inkarı engellemek için bile gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Komisyonun çalışmalarına devam ettiği süreçte, eski *apartheid* savunucularının komisyona karşı güvensizlik oluşturma

çabalarına rağmen acı tecrübelerle maruz kalmış mağdurların hikayelerinin duyulmaya başlanması ile birlikte, ifadelerin gerçekliğini inkar etmek imkansız hale gelmiştir³⁵.

Bazı ülkelerde, mezalimler, açıkça çatışan taraflar tarafından ya da bazen üniformalı personel tarafından geride tanıklar bırakılarak işlenmiş olmaktadır. Bu durumda mağdurlar kendi tecrübeleri dolayısıyla gerçeğe vakıftır, dolayısıyla komisyon önünde verdikleri ifadeler neticesinde kendi başlarına gelenler ile ilgili olarak edindikleri bilgiler de fazla olamaz. Zira komisyon sınırlı zaman dahilinde çok sayıda ifade dinlemekte, meydana gelen ihlaller içinde emsal teşkil edebilecek olanlara yoğunlaşmaktadır. Ancak, her halükarda dinlenen binlerce ifade istatistik oluşturmada kullanılmaktadır. Bu durumda, mağdurlar kendi başlarına gelenler ile ilgili yeni gerçeklere ulaşmış olmamakta ama yaşanmış gerçeklerin ikrarı için adım atılmasına yardım etmiş olmaktadır. Böylece uzun süre sessizliğe terk edilmiş gerçekler ikrar edilmektedir. Şili örneğinde de olduğu gibi, komisyon raporu devlet yetkilileri tarafından bir af dileme amacı olarak kullanılabilir. Şili'deki komisyonun raporu yayımlanırken, Devlet Başkanı ulusal televizyon önünde mağdurların ailelerinden af dilemiştir. Yıllarca görmezden gelinmiş iddialarına rağmen böyle bir sahnenin yaşanmış olmasına, yaşananların ardından hayatta kalmayı başarmış olanlar çok büyük önem atfetmişlerdir³⁶.

Aslen gerçeklik komisyonlarının önemini izah ederken amacın gerçeklere ulaşmak yerine gerçeklerin ikrarı olduğunu ifade etmek daha doğru olur. Zira genelde mağdurlar, ne çeşit ihlallerin meydana geldiğini ve bunların kimin tarafından gerçekleştirildiğini bilmektedir. Yaşanan pek çok sivil çatışmada, şiddetin hakim olduğu süreçte şiddete sebep olanlar sivil nüfus tarafından bilinmektedir. Bu sebeple, bir gerçeklik komisyonu raporu

³⁵ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s.25.

³⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s.26

tarafından ortaya konan gerçeklerin resmi olarak ikrar edilmesi, uzun zaman yadsınmış olan gerçeğin tanınması bakımından önemli bir psikolojik etki yaratmaktadır³⁷. Böylelikle ikrar, yaraların sarılmasına yardımcı olmaktadır.

Gerçeklik komisyonu araştırmacıları tarafından bilgi ve bilginin ikrarı arasındaki ayrıma dikkat çekilmektedir. Açık Toplum Enstitüsü Başkanı Aryeh Neier “ *İkrar, devletin işlediği suçları kabul ederek bunların yanlış olduğunu itiraf etmesidir.*” demektedir³⁸. Resmi anlamda ikrarda bulunmak büyük önem taşımaktadır, zira yaygın olan resmi anlamda inkarda bulunulmasıdır. Bazı ülkelerde işlenen suçlar inkar edilmeye ve maskelenmeye müsait olanlardır. Silahlı güçlerin sivil kıyafetle dolaşıyor olması, kaydı olmayan arabaların kullanılması ve iz bırakmadan insanların kayboluyor olması, kimseye mal edilemeyecek suçların ortaya çıkmasına uygun ortamlar yaratmakta ve suçların inkarı kolaylaşmaktadır. Kişinin ortadan kaybolması inkarı en kolay ve yaşanabilecek mezalimlerin en belirginini olmakla beraber, kimi ülkelerde gizli kalmış veya üstü örtülmüş nice toplu kıyımların varlığı da yadsınamaz. Guatemala’da 1980’lerin başında askeri güçlerin, silahlı gerillaların yok edilmesi için yürüttüğü kampanyalar esnasında yaşanan toplu kıyımlar bunun örneğidir. Bu kıyımların yaşandığı bölgelere yabancıların gitmesi ve bu bölge ile ilgili haberlerin dışarı çıkması engellenmiştir. Hayatta kalanların diğer bölgelerde olup bitenlerden haberdar olmasına dahi izin verilmemiştir. Askerler, yürüme mesafesinde birbirinden uzak olan köyler arasında haberleşmeye izin vermediğinden, mağdurlar sadece kendi köylerinin bu mezalime muhatap olduğunu sanmışlardır³⁹. Bu şekilde iktidarın gücü ile inkarın kolaylaştığı görülmektedir.

³⁷ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 607

³⁸ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s.26 naklen Neier, A.:What Should Be Done About the Guilty?, New York Review of Books, Şubat I, 1990, s. 34

³⁹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 27

Olayların yakından takip edilerek, yaşananların kaydedildiği durumlarda bile sonradan bazı gerçeklerin tartışmalı kaldığı olmaktadır. Bosna'da yaşanan savaşa dair haberlerin yakından takip edilmesine rağmen, Bosna'da olanlara ilişkin resmi gerçek, üç değişik ve çelişen şekilde Müslüman, Hırvat ve Sırp okullarında öğretilmektedir. Mevcut gerçeğin üç değişik şekilde toplumlara öğretiliyor olması da gelecekte bölgede şiddetin tekrar alevlenmesi için zemin oluşturmaktadır. Bu sebeple, 1998 yılında Bosnalılar ülkede bir gerçeklik komisyonu kurarak, üzerinde uzlaşmaya varılmış ve belgelenmiş bir tarihi tutanak oluşturma fikrini değerlendirmeye başlamışlardır⁴⁰.

Bazı araştırmacılara göre, gerçeklik komisyonlarının amacı, bir devletin kendi resmi görevlilerinin ve vatandaşlarının işlediği suçları ve bunda kendi sorumluluğunu ikrar etmesini kolaylaştırmaktır. Aynı araştırmacılara göre, uzun süre inkar edilegelmiş olayların ve eylemlerin resmi yolla ikrar edilmesi, bir toplumdaki psikolojik ölçekte iyileşme sürecinin başladığının habercisi olarak karşılanmaktadır⁴¹.

İnsan hakları ihlalleri faillerinin cezalandırılması, mahkemelerin yetersiz olması halinde, adli hizmet için yeterli kaynak olmadığı hallerde, fail olduğu iddia edilen kişilerin hayatta olmadığı ya da yargılanmaları için elverişli koşullar bulunmadığı hallerde⁴², adaletin yerine getirilebilmesi için alternatif yollar üretmek gerekebilmektedir. Geleneksel anlamda suçluların cezalandırılması için koşulların uygun olmadığı hallerde, ihlalleri incelemek ve ihlallere ilişkin geçerliliği bulunan bir tarihçe oluşturmak için kurulmuş bir yapı olarak gerçeklik komisyonları alternatif bir yöntem olarak tercih edilebilmektedir.

⁴⁰ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 27.

⁴¹ Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", s. 1023.

⁴² Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", s.1024.

2.3.1.1 Gerçeklik Unsuru

Gerçeklik komisyonları, gerçeğe yaklaşımları bakımından belirli unsurları göz önünde bulundurmaktadırlar. Buna göre, komisyonlar tahminleri değil gerçekleri belirlemeli ve ifade etmelidirler. Gerçeği raporlarına yansıtırken uluslararası hukuk ve ahlak ilkelerine uygun hareket etmelidirler. Ulaştıkları bulguları doğru ve dürüst bir yaklaşımla sunmalıdırlar. İhtilafı konuların göz ardı edilmesi ya da sorumluluğu gölgede bırakacak bir üslubun tercih edilmesi halinde, ortaya konan gerçekler doğru olsa dahi raporun güvenilirliği tartışmalı olacaktır⁴³.

Gerçeklik komisyonları, görev tanımları dahilinde hareket etmek üzere kurulurlar. Bu bakımdan araştırmaları görev tanımlarında belirlendiği kadarıyla sınırlıdır. Görev tanımları daha geniş ve sınırlamaları az tutularak hazırlanmış gerçeklik komisyonlarının, gerçeğe ait daha detaylı bir resme ulaşması mümkündür. El Salvador'da kurulan komisyonun görev tanımının belirlenmesi için çalışılırken, BM'nin uzlaşma amaçlı barış görüşmeleri yapılması yönündeki baskılarını da düşünerek, komisyonun ilgilenmesi için belirli olaylar ve konular seçilmesi üzerinde durulmuştur. Ancak, yapılan tartışmaların sonucunda, görev tanımı ucu açık bir kapsama çekilmiş ve araştırmakla görevli olduğu konulara “... üzerinde yarattığı etki sebebiyle toplum tarafından bilinmesi gereken şiddete sebep olmuş ciddi eylemler...” şeklinde bir tanımlama getirilmiştir⁴⁴. Bu tanımlamadan yola çıkarak, komisyon binlerce insanın tanıklığına başvurarak, kişilerin ifadelerini dinlemiştir. Bu şekilde şiddetin her yönden incelenmesi ve belirlenen otuz vakanın derinlemesine incelenerek rapora yansıtılması

⁴³ Daan Bronkhorst, “*Truth Commissions and Transitional Justice: A Short Guide*”, Amsterdam, the Netherlands, September 2003, http://www.amnesty.nl/downloads/truthcommission_guide.doc, (21.10.2005), s. 15.

⁴⁴ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 73 naklen From Madness to Hope: Report of the Commission on the Truth for El Salvador, s. 18.

sağlanmıştır. Seçilen otuz vaka, on iki yıl süreyle ülkede meydana gelmiş ihlallere bakıldığında, diğer mağdurlar, failer ve ihlalin şeklini de kapsayacak şekilde emsal niteliği taşıyan vakalar arasından seçilmiştir. Görev tanımının yukarıda anıldığı haliyle belirlenmesi ile birlikte, en başında komisyonun umduğundan çok daha fazla bilgiye ve etkin bir rapora ulaşmak mümkün olmuştur⁴⁵. Bu sebeple, El Salvador’da kurulan komisyonun çalışma şeklini belirleyen üslup örnek olabilecek niteliktedir. Görev tanımı geniş tutulduğunda, her türlü hak ihlali inceleme konusu olabilmekte ve gerçeğe ulaşmak da kolaylaşmaktadır.

Bir komisyonun “gerçek” kavramını yorumlama biçiminde, komisyonun kuruluşunda etkinliği olan liderin de etkisi olmaktadır. Örneğin Sri Lanka’da, Devlet Başkanı tarafından ülkede üç ayrı coğrafi bölgede üç ayrı komisyon kurulması sağlanmıştır. Bu üç ayrı gerçeklik komisyonu aynı gün çalışmaya başlamış ve birbirine benzer görev tanımları ile yetkilendirilmişlerdir. Komisyonların her biri sahip olduğu görev tanımından hareketle uygulamalarını birbirlerinden çok az farkla devam ettirmişlerdir. Komisyonların çalışmalarını gözlemleyen ve oturumlarına katılan gözlemciler, bir komisyonun doğrudan faileri belirlemeye yönlendiğini, bir komisyonun her ailenin maddi kayıpları üzerine yoğunlaşarak zararın nasıl tazmin edileceği ile ilgili çalıştığını, diğer komisyonunsa ulusal iyileşme psikolojisi ile uzlaşma üzerine yoğunlaşarak akademik bir yaklaşım benimsediğini ifade etmişlerdir. Komisyonlardan biri oturumlarını kamuya açık devam ettirirken, diğer ikisi kapalı oturumları tercih etmiştir. Komisyonların görev tanımı “kaybolma”lar ile ilgili düzenlenmiş olmakla beraber, komisyonlardan biri “kaybolma” kapsamına öldürülen kişilerle ilgili vakaların araştırılmasını da dahil ederek görev tanımını dolaylı olarak genişletmiştir⁴⁶.

⁴⁵ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 73.

⁴⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 74.

Komisyonların görev tanımının geniş tutulmasına rağmen, komisyonun meydana gelmiş yaygın ihlalleri belgelemekte güçlük yaşaması da olasılık dahilindedir. Özellikle kadınların maruz kaldığı kötü muameleler, cinsel taciz ve tecavüz suçları raporu tutulmamış veya tutulamamış suçlar arasında kalmaktadır. Pek çok komisyon önüne tecavüz ve cinsel taciz suçlarına dair vakalar getirilmiş ama genelde bu vakaların oranı, ülkede yaygın benzeri suçlar için varlığı tahmin edilen sayıya oranla çok düşük olmuştur. Örneğin, Güney Afrika'da, güvenlik kuvvetlerince işlenen tecavüz ve cinsel taciz suçlarına ilişkin vakaların sadece az bir kısmı komisyon önüne taşınmıştır. Komisyonun da önüne gelen vakaların ülkede yaşanmış tecavüz ve cinsel taciz suçlarının sadece az bir kısmını yansıttığının bilincinde olduğu ifade edilmektedir⁴⁷.

Bazı gerçeklik komisyonlarının hem devlet güçleri hem de silahlı muhalif güçler tarafından meydana getirilen ihlalleri inceledikleri görülmektedir. Bir iç savaş sonrası, çatışmış tarafların ikisinin de incelenmesi, komisyonun meşruluğu ve ülkede sağlanması hedeflenen ulusal birlik ve uzlaşmaya sağlayacağı katkı bakımından önemlidir. Ancak, insan hakları savunucularının pek çoğu, gerçeklik komisyonu raporlarında hem devlet güçleri hem de muhalif silahlı güçlerinin sebep olduğu ölüm vakalarının yer almasına karşı çıkmışlardır. Her iki tarafa da yoğunlaşmanın, devletin sebep olduğu ölüm, işkence ve kaybolmaların zulmü üzerine yoğunlaşmayı sınırlayacağını ileri sürmüşlerdir⁴⁸.

2.3.1.2 Gerçekle Adaletin Karşı Karşıya Kalması

Resmi anlamda gerçeğin aranması için girişimde bulunmak, bazen ihlallere sebep olanların yargılanmasından kaçınılması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Guatemala'da kurulan gerçeklik komisyonunun görev tanımında komisyonun yargısal bir

⁴⁷ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 77.

⁴⁸ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 75.

amaçla donatılmadığı ve yargıya ilişkin bir yetkisi olmayacağı yer almıştır. Bu tip bir sınırlama içeriği belirsiz tutularak komisyonun görev tanımına konulmuştur. Komisyon oldukça sınırlı bir görev tanımı dahilinde hareket ederek otuz altı yıl sürmüş iç savaşı ve devletin oluşturduğu baskıyı incelemek durumunda kalmıştır⁴⁹. Bu kaygının yansıtıldığı başka komisyonlar da olmuştur. El Salvador'da komisyonun nihai raporunun yayınlanmasının hemen akabinde genel kapsamlı bir af yasası çıkarılmıştır. Güney Afrika'da gerçek, bir nevi takas unsuru olarak kullanılmıştır. Bu ülkede kurulan gerçeklik komisyonu, siyasi destek alınarak işlenen suçların ortaya çıkarılmasına yardım karşılığında soruşturmalardan muafiyet tanınmasını öngören bir çalışma sistemi kurmuştur. Bu tip emsallerin görülmesi, mahkemeler önünde sağlanması muhtemel adaletin zayıflatılması için gerçeklik komisyonlarının kullanılması endişesini de beraberinde getirmektedir. Hatta bazı durumlarda, failerin sorumlu oldukları suçlar sebebiyle yargılanmalarını önlemek maksadı ile kurulan yapılar haline gelmesi ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır⁵⁰.

Oysa ki gerçeklik komisyonlarının, yargısal yetkilerle donanarak çalışmak üzerine değil, edindiği bilgilerle zayıf hukuk düzenlerine destek verme eğilimi olduğu, kurulmuş birçok gerçeklik komisyonunun ulaştığı bilgileri yetkililere teslim etmiş olmasından da anlaşılabilir.

Geçiş dönemi yaşamış ülkelerdeki tecrübelerin gözlemlenmesinden yola çıkarak söylemek mümkündür ki, geçiş dönemi yaşanırken ihlallerin faili olduğu iddia edilen kişilerin yargılamaları başarılı olmamaktadır. Guatemala, Haiti ve Uganda örneklerine bakıldığında, bu ülkelerde meydana gelmiş yaygın insan hakları ihlalleri olması ve akabinde herhangi bir af

⁴⁹ Joanna Crandall, "Truth Commissions In Guatemala And Peru: Perpetual Impunity And Transitional Justice Compared", Peace, Conflict and Development, C. 4, Nisan 2004, <http://www.peacestudiesjournal.org.uk/docs/perpetualimpunity.PDF>, (14.10.2005), s. 5.

⁵⁰ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 86.

yasası çıkarılmamış olmasına rağmen, eski hükümet görevlilerinin sebep olduğu ihlallerin sadece belli bir kısmı ile ilgili yargılama yapılabilmektedir. Söz konusu ihlalleri planlayan ve yöneten üst düzey görevliler yerine, yargılamaları yapılan kişiler genelde düşük rütbeli subaylar olmuştur. Ruanda'daki hukuki tecrübe ise nispeten olumludur. 1994'te ülkede yaşanan katliamı takip eden üç yıl içinde yüzelliye yakın yerel mahkeme yapılmıştır. Ancak, anılan tarihe kadar yüz otuz bin civarında zanlının da cezaevlerinde yargılanmayı beklemekte olduğunu hatırlatmakta fayda vardır⁵¹.

İhlallere sebep olmuş kişilerin yargılanmasının zorlukları arasında, ülkede mevcut hukuk düzeninin iyi işlemiyor olması, rüşvet sorunu yaşanması, somut delillere ulaşmada güçlük çekilmesi gibi sorunlar yer almaktadır. Ülkede tanık koruma programlarının olmaması da, soruşturmalara ışık tutacak tanıkların ifade vermekten çekinmesine sebep olmaktadır. Polis ve savcılar yeterli soruşturmayı yürütecek yetkilerle donatılmadığında, hakim ve savcıların özlük hakları yeterli düzeyde sağlanmadığında, mahkemelerin çalışması için gerekli fiziksel ve mali koşullar yeterli olmadığında hukuk sistemi etkin olmamaktadır⁵².

Bazen de ülkedeki siyasi irade, siyasi açıdan tehlikeli ve zorlayıcı olabilecek davaların görülmemesi yönünde tavır geliştirmektedir. Latin Amerika'da gücü elinde bulunduran silahlı kuvvetler, kendi üyelerinin geçmiş ihlalleri sebebiyle yargılanmasını önlemiş ya da haklarında yapılan soruşturmaları sınırlamıştır. Kolombiya ve Guatemala'da ordu tarafından işlenmiş suçları araştırma girişiminde bulunan hakimler öldürülmüştür⁵³.

Gerçeklik komisyonları, bu bağlamda, mahkemeler önünde sağlanacak adaleti güçlendirmek ve adalete katkıda bulunmak niyeti taşımaktadırlar. Komisyonların pek çoğu ellerindeki vakaların dosyalarını, mahkemelere veya soruşturma yapmaya yetkili makamlara

⁵¹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 89.

⁵² Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 89.

⁵³ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 89.

ileterek, yargılama yapılmasını ve yargı sisteminin güçlendirilmesini önermişlerdir. Ancak, komisyonun ulaştırdığı bilgiler neticesinde yapılan yargılamaların akıbeti komisyonun kontrolü dışında gelişmektedir⁵⁴.

Bazılarına göre, yargılama özünde gerçeğin sorgulanması olması bakımından gerçeklik komisyonlarına tercih edilmektedir. Örneğin, Arjantin’de 1980’lerin ortalarında eski cunta üyelerinin yargılamaları büyük yankı uyandırmıştır. Medya yoluyla yargılamalar uzun süre gündemde tutulmuş ve geniş kitlelerce takip edilmiştir. Daha önceden bu ülkede kurulmuş olan gerçeklik komisyonuna ait raporun ülkede en çok okunanlar listesinin başında yer almış olmasına rağmen, bu yargılamalar, yüzlerce mağdur ve tanık tarafından verilen ifadelere ilkelden ulaşımı sağlamış ve ülkenin dikkatini aylarca konuya odaklı hale getirmiştir⁵⁵.

Cezai yargılamalarda değerlendirilen, elde edilen delillerin hakkında suçlamalarda bulunulan kişilerin işlediği iddia edilen suçların varlığını kanıtlamaya yeterli olup olmadığı yönünde olmaktadır. Gerçek, bir yönüyle bu şekilde ortaya konsa da, mahkemeler sadece ellerindeki davaya ilişkin deliller oranında gerçekle sorumludurlar. 1996 yılında aynı anda ki dava Güney Afrika gündeminde yer almıştır. 1987 yılında onüç kişinin katledilmesini planlamak ve eyleme dökmekten sorumlu tutulan Savunma Eski Bakanı ve ondokuz kişi, zorlu geçen bir yargılama sürecinin ardından beraat etmişlerdir. Soruşturma üstünkörü bir şekilde, daha önceki *apartheid* hükümeti tarafından atanmış bir başsavcı tarafından yürütülmüştür. İkinci dava ise, gizli polis birimi başkanının seksen dokuz ayrı suçtan mahkum edilmesi ile sonuçlanmıştır. Güney Afrika Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu üyesi Paul Van Zyl tarafından bu durum şu şekilde değerlendirilmiştir: “Mahkemeler, açıklayıcı değerleri sınırlamıştır. Mahkemeler, sistemin bütünü ile değil, kişisel sorumlulukla ilgilidirler. Mahkemeler bir

⁵⁴ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 90.

⁵⁵ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 100.

'onlara karşı biz' dinamiği oluşturmuştur...'⁵⁶. Bazı ülkelerde, politik bağlantıları olan suçları işlediği iddia edilen kişileri yargılamak, ortamın ve gerçeğin daha da bulanıklaşmasına sebep olmaktadır.

2.3.1.3 Adaletin Sağlanması

Gerçeklik komisyonlarının adaletin sağlanması üzerindeki en etkin rolleri, işlenmiş suçlara ilişkin edindikleri geniş bilgileri soruşturma yapmaya yetkisi olan yetkililere teslim etmekle görülmektedir. Gerçeklik komisyonları tarafından edinilen bilgiler sadece yerel olarak kurulan mahkemelerdeki yargılamalara ışık tutması bakımından değil uluslararası düzeyde yürütülen soruşturmaları aydınlatmak bakımından da etkili olmaktadır. Devlet Başkanı Augusto Pinochet aleyhine iddiaları ileri süren İspanyol hakim, iddialarını hazırlarken Şili'deki gerçeklik komisyonu raporundan faydalanmıştır. Çad'da, Devlet Başkanı Habre aleyhine uluslararası insan hakları organizasyonları tarafından ileri sürülen iddialarda da Çad'daki gerçeklik komisyonu raporundan yararlanılmıştır⁵⁷.

Gerçeklik komisyonlarının adaletin sağlanması üzerinde bazı dolaylı katkılarından da bahsetmek mümkündür. Gerçeklik komisyonları, baskı altındaki sistemlerde, mahkemelerin değerinin artmasını sağlamaktadır. Komisyonlar, hakimlerin ve yargı sisteminin, yetkililer tarafından sürdürülmeye devam edilen veya müsamaha gösterilen hak ihlalleri üzerindeki rolünü ayrıntılarıyla gözler önüne getirmektedirler. Şili'de, ordu, mahkemelerin bağımsızlığını kendi düzenini meşru kılmak için kullanmış ve bu arada mahkemeler hak ihlallerini durdurmak için yetkilerini kullanmamışlardır. Güney Afrika, Guatemala, El Salvador ve daha pek çok ülkede de benzeri durumlar yaşanmıştır. Bu ülkelerde hakimler ya başka bir tarafa bakmayı ya

⁵⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, New York-Londra 2001, s. 101 naklen Paul van Zyl ile yazarın görüşmesi, Kasım 1997, Johannesburg, Güney Afrika.

⁵⁷ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 102.

da yetkilileri destekleyen bir tavır takınarak, olanları yadsımayı, delillerin üstünü örtmeyi veya devletle ilişkili suçlara ilişkin davalara bakmamayı tercih etmişlerdir. Gerçeklik komisyonları, bu durumu incelemek ve baskıcı rejimin devamına müsamaha gösteren yargı sisteminin rolünü belgelerle ortaya dökmek olanağı sunmaktadır. Aslen ortaya çıkan gerçek, hak ihlallerine sebep olanların genelde ordu, polis ya da istihbarat birimleri olurken, bu birimlerin yetkilerini denetlemekle sorumlu olan yargının görevini yerine getirmekte başarılı olamamasıdır. Zira bir ülkede yargının işlevselliği, meydana gelmesi muhtemel insan hakları ihlallerinin de sınırlı sayıda kalmasına sebep olacaktır⁵⁸.

Arjantin’de kurulan gerçeklik komisyonunun raporunda, baskıcı rejim süresince yargının durumunu analiz eden oldukça detaylı bir inceleme yer almaktadır. Raporda, baskı altında geçen süreçte *habeas corpus* ilkesine uyulmadığına, adli görevlilerin cesetlerin yasal olmayan yollarla gömülmesi gibi olaylara karıştığına, insan hakları organizasyonlarının kullandıkları büroların polislerce aranmasına hakimlerin izin verdiğiine özellikle dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Arjantin’de darbe esnasında, yargı sisteminde Yüksek Mahkeme üyelerini de içeren üst düzeye yönelik değişiklikler yapılmıştır. Görevinde kalan hakimlerin de cunta rejimine sadık kalacağına dair yemin etmesi gerekmiştir⁵⁹.

El Salvador gerçeklik komisyonu raporunda da yargı sistemindeki problemlere dair analizler yapılmıştır. Raporda, hakimlerin delillerin üstünü örtmesinden ve komisyonun çalışmalarına işbirliği katkısında bulunmamalarından bahsedilmiştir. 1981 yılında El Mozote’de meydana gelen bir katliam ile ilgili davada, Yüksek Mahkeme başkanının haksız ve önyargılı bir tutumla ve taraflı bir politika uğruna devam etmekte olana yargılama sürecine müdahalede bulunduğu raporda belirtilmiştir. Ayrıca komisyon, söz konusu raporla

⁵⁸ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 103.

⁵⁹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 104.

anlatılmakta olan durumun, ülkede mevcut yargı sisteminin işler durumda olmuş olması halinde bu şekilde gelişmeyeceğini ifade etmiştir. Yasama, yürütme ve yargının, ülkede ordu tarafından sürdürülmüş baskıcı kontrolü sınırlayacak güçte olmadığı da komisyon tarafından rapora yansıtılmıştır⁶⁰.

Baskıcı rejimin devamı üzerinde yargı sisteminin etkisi incelendiğinde, değişmesi gereken koşullar da saptanmış olmaktadır. Gerçeklik komisyonları yapılması gereken bu değişiklikleri önermek suretiyle de adalet üzerinde dolaylı bir katkı sağlamaktadırlar.

Gelecekte adaletin sağlanması adına en önemli katkı belki de bir ülkede mevcut ceza yargılaması sisteminde reform yapılabilmesidir. Pek çok gerçeklik komisyonu gerisinde, yargı sistemlerine ilişkin reform önerileri bırakmıştır. Örneğin El Salvador'da komisyon, yargı sistemi üzerinde Yüksek Mahkeme'nin sahip olduğu gücün azaltılması yönünde öneriler getirmiştir. Getirilen diğer öneriler ise, hakimleri atayacak veya görev değişikliklerini yapacak, avukatlara avukatlık ruhsatı verecek, yeni mahkemeler kuracak, hukuk eğitimini güçlendirecek bağımsız konseyler oluşturmak yönünde olmuştur. Bunun yanında, ihlalleri işlediklerinden şüphelenen kişilerin haklarını koruyabilmek için ilgili yasaların değiştirilmesi, mahkemelerde yargı dışı yollarla edinilmiş ifadelerin kullanılmasının engellenmesi, yargılama öncesi gözaltı süresinin makul süre koşullarıyla uyumlu olması da komisyon tarafından önerilmiştir. Bu önerilerin pek çoğu uygulamaya sokulmuştur⁶¹.

Bazı insan hakları savunucularına göre, gerçeklik komisyonlarının, hukuksuz otoriter rejimin hüküm sürmesinin ardından, hukukun üstünlüğünün sağlanmasında bir araç olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedirler. Çoğu kişiye göre, insan hakları ihlallerine sebep olmuş

⁶⁰ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 104.

⁶¹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 105.

çok sayıda kişinin her birinin soruşturulmasının ve yargılanmasının mümkün olmadığı durumlarda gerçeklik komisyonları bu soruna bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Komisyonların gerekli yetkilerle donatılması halinde, uluslararası hukuk kapsamında devletin sorumlu olduğu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde gerçeklik komisyonlarının yardımı olacağını belirtmektedirler⁶². İnsan hakları savunucuları, uzun yıllardır uluslararası insan hakları anlaşmalarının hükümetlere, mağdurlara ve ailelerine insanlığa karşı işlenmiş suçlar ile ilgili ortaya konabilecek her şeyin araştırılması görevini yüklediğine dikkat çekmektedirler. Bir gerçeklik komisyonu da bir hükümetin bu yükümlülüğünü yerine getirmesini başlatacak bir yoldur⁶³.

2.3.2 Mağdurlar İçin Adalet Duygusunu Sağlamak

Mahkemeler ve gerçeklik komisyonları arasındaki en belirgin farklılık, mağdurlara olan yaklaşımlarının doğası ve kapsamıdır. Yargı sisteminin asli işlevi, suçun faili olduğundan şüphelenen kişilerin eylemlerinin araştırılmasıdır. Bir yargılama esnasında mağdurlar, davaya ilişkin iddiaların açıklığa kavuşturulmasında destek almak için ifade vermeye çağrılmaktadırlar. Genellikle az sayıdaki mağdur ifade vermek için duruşmalara davet edilmekte ve savunma avukatlarının sorgulamaları ile muhatap olmaktadır. Bunun aksine gerçeklik komisyonları, yapısal olarak tamamen mağdurlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Komisyonlar, ihlalleri işlediklerinden şüphelenen failere ulaşmak için araştırma yapmakla beraber çoğunlukla dikkat ve zamanlarını mağdurlar üzerinde toplamaktadırlar. Komisyonlar, olaylara geniş bir çerçeveden bakabilmek adına tanıklarla, çok sayıda mağdurla, yaşadıklarına rağmen hayatta kalabilmeyi başaramamış kişilerle görüşerek onları dinlerler. Mağdurların hikayelerini dinleyip, bazen kamuoyuna açık oturumlar yaparak,

⁶² Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 105.

⁶³ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 106.

tecrübeleri ve acıları içeren raporlarını yayınlayarak mağdurların acısını geniş kitlelere duyurmayı sağlarlar. Güney Afrika örneğinde, komisyonun oturumları ilerledikçe, işkence mağdurları ile ilgilenen terapistler, mağdurların ihtiyaçlarının toplum tarafından anlaşılmaya başlamış olduğunu gözlemlemişlerdir⁶⁴.

Kaybolan kişilerin aileleri, kaybettikleri aile bireylerin hukuki statüsünün belirlenmesini istemektedirler. Söz konusu kayıplara ilişkin olarak, mirasın açılması ya da kayıp kişinin banka hesabına ulaşılması gibi özel hukuk işlemlerinin sürdürülmesi için, veraset ilanı gerekmektedir. Arjantin’de, kayıpların ardından benzeri şekilde mağdur olmuş kişileri korumak maksadı ile devlet tarafından ölüm ilanı ile eşdeğerde tutulan bir hukuki statü kayıplar için verilmiştir. Bu statü, ülkede kurulmuş olan gerçeklik komisyonu tarafından mağdur olduğu belgelenmiş her kayıp kişi için tanınmıştır⁶⁵.

Komisyonların mağdurların ihtiyaçlarını karşılama amacını güden başka çalışmaları da olmaktadır. Bazı komisyonlar, mağdurlar için iyileştirme ve ıslah programları düzenlemektedirler⁶⁶.

2.3.3 Ulusal Uzlaşmayı Teşvik Etmek ve Hızlandırmak

Gerçeklik komisyonları, aslen mahkemeler önünde aranması gereken adaleti sağlama olanağı sunmalarının yanında, faillerin hesap verme sorumluluğunu yerine getirmesine de katkıda bulunmaktadır. Pek çok komisyon, işlevsel bir yargı sistemi bulunan ülkelerde, edindikleri bilgileri içeren dosyaları cezai soruşturma yürütmeye yetkili otoritelere teslim etmektedir. Yeterli delil ve bunları değerlendirme arzusuna sahip siyasi irade bulunduğu,

⁶⁴ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 28.

⁶⁵ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 29.

⁶⁶ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 28.

mahkemelerin bu bilgiler ışığında yapacakları yargılamalar sonuca yönelik olmaktadır. Az sayıda komisyonun kötü muamelelerde bulunmuş kişilerin isimlerini açıklayarak, en azından ahlaki bir müeyyide yaratmaya çalıştığı olmuştur. Bir kısım komisyonlar, tam bir yargılama yapılmadan da uygulanması mümkün müeyyideler önermişlerdir. İhlallerin faili olduğu tespit edilen kişilerin halihazırdaki rejimde de görevde olmaları durumunda, bu kişilerin buldukları görevlerden uzaklaştırılması önerisi getirmeleri bu örneklerden biridir⁶⁷.

Gerçeklik komisyonunun varlığı, geçiş aşamasında, ilgili hükümetin insan haklarına ilişkin uygulamalarında değişik olması, ülkede hukukun üstünlüğüne duyulan saygının artması ve yeni hükümetin güç ve saygınlık kazanması bakımından önemli rol oynamaktadır⁶⁸.

Bazı durumlarda, gerçeklik komisyonu kamuoyu nezdinde zedelenmiş imajını değiştirmek ve insan hakları bakışı ile ilgili olumlu izlenimler uyandırmak maksadı ile de kurulabilmektedir. Bu tip durumlarda, söz konusu yolu tercih eden hükümetin genelde insan hakları uygulamaları bakımından uluslararası bir baskı altında bulunduğu gözlemlenmektedir. Komisyonun görev tanımı oluşturulurken getirilebilecek bir takım sınırlamalarla, geçmişten ziyade o güne odaklanılmasını sağlayarak, bir hükümetin yapılacak soruşturmalara muhatap kalmamasını sağlanabilmektedir. Bu durumda, komisyon mevcut ihlalleri dikkate alma olanağından yoksun kalmaktadır. Bu sebeple, bir hükümet tarafından kurulan gerçeklik komisyonunun politik bir araç olarak mı yoksa gerçek bir değişim çabasını amaç edinerek mi kurulduğu ilk anda anlaşılabilir. Uganda'da 1974 yılında, kısmen uluslararası insan hakları örgütleri tarafından yapılan baskı sonucu, Devlet Başkanı Idi Amin tarafından bir komisyon kurulmuştur. Ancak, Amin komisyonun raporuna

⁶⁷ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 29.

⁶⁸ Priscilla B. Hayner., "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 608.

aldırmaksızın merhametsiz uygulamalarına devam etmiştir. Çad'da ise, kurulan komisyon raporunu tamamlamak üzereyken, hükümet kendi sebep olduğu ihlallerini örtbas etmekle suçlanmıştır⁶⁹.

Bir gerçeklik komisyonunun varlığının, gelecekte benzeri insan hakları ihlallerinin meydana gelmeyeceğini garanti ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, gerçeklik komisyonlarının benimsediği niyet gelecekte meydana gelmesi muhtemel insan hakları ihlallerinin azaltılmasını sağlamaktır. Bu niyet, pek çok gerçeklik komisyonunun raporunda veya görev tanımında belirtilmiştir. Kurulan bir gerçeklik komisyonunun, şiddetin kayıtlarını tutmak ve yayınlamak suretiyle toplum bilincini oluşturma ve baskıcı düzene geri dönüş ihtimaline karşı bir direnme gücü yaratma umudu taşıdığı söylenebilir⁷⁰.

Genelde kabul gören bakış açısı çerçevesinde gelecek, geçmişe bağlı olarak şekillenmektedir. Geçmiş korkuların mirasıyla yüzleşmek gerekir ki toplumu sağlam zemin üzerinde yeniden yapılandırmak mümkün olabilsin. Geçmişte yaşanan çatışma ve uzlaşmalarla yüzleşerek, ilerde meydana gelmesi muhtemel şiddet içerikli hadiselerin ve benzeri çatışmaların patlak vermesinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmak ve belirginleşmemiş çatışmaları bu yolla önceden savuşturmak, mevcut gerginliğin de azaltılmasını sağlamaktadır. Buna rağmen, hassas bir geçiş dönemi yaşanırken gerçeklerin açığa vurulması, gerginliğin artmasına sebep olma ihtimalini beraberinde getirmektedir. Hele ki söz konusu gerçekler, işlenmiş suçların sorumluluğunun ülkedeki güç odakları ile bağlantılı olduğuna işaret ediyorsa, hükümetler çekingen hareket etmektedirler.

⁶⁹ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 608.

⁷⁰ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 609.

Ancak, gerçeklik komisyonlarının ulusal uzlaşmayı teşvik etmek yerine unutulmaya terk edilmiş eski konuların tekrar hatırlatılması yoluyla yaraların derinleştirilmesine yol açıp açmadığı da tartışılmaktadır. Tarihte yaygın insan hakları ihlallerinin görüldüğü pek çok durumda, ulusal uzlaşmayı sağlamak adına, ihlallerin araştırılmadığı ve belgelenmediği görülmüştür⁷¹. Bilindiği kadarıyla, süren savaş esnasında meydana gelmiş ihlallerin varlığına rağmen ne Mozambik'te ne Angola'da, geçiş aşaması yaşanırken bir gerçeklik komisyonunun kurulması gündeme gelmemiştir. Mozambik'teki çatışmanın tarafları, öncelikli amaçlarının ülkedeki seferberliğin bir sonuca ulaştırılması olduğu konusunda ısrarcı davranarak, uluslararası insan hakları organizasyonlarının bir gerçeklik komisyonu kurulması yönündeki önerilerini geri çevirmişlerdir. Mozambik nüfusunun da geçmişte yaşanan dramları tekrar hatırlamak yönünde bir eğilim gösterdiğini söylemenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir⁷².

Aslında, bugüne kadar kurulan hiçbir gerçeklik komisyonu, kurulduğu yerdeki durumun daha kötüye gitmesine sebep olmuş değildir. Sadece Zimbabve'de komisyon raporunun yayınlanması halinde şiddetin tekrar alevleneceği yönünde fikirler ortaya atılmıştır. Ruanda'da komisyonun görevinin bittiği tarihten sonra hükümet güçlerinin öldürme eylemleri devam etmiştir. Ancak komisyonun iki haftalık ziyareti esnasında askıda görünen söz konusu ihlallerin devamının, komisyonun çalışmalarına tepki olduğu kadar devam eden terörün de bir yansıması olduğu belirtilmiştir. Zira komisyona göre, şiddetin devam ettiği iki gün içinde öldürülen yüzlerce insandan sadece az sayıda kısmı komisyona yardım eden ya da komisyon önünde ifade vermiş kişilerdir. Bu olaylarda altı hafta sonra yayınlanan Ruanda komisyonu raporu sonrasında oluşan uluslararası baskı sonucunda Ruanda hükümeti sürdürdüğü terör kampanyasını sona erdirmek durumunda kalmıştır. Buradan yola çıkarak

⁷¹ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 609.

⁷² Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 610.

söylenilecek olan, gerçeklik komisyonlarının genel anlamda olumlu kazanımlar ortaya koymakta olduğudur. Genellikle kurulduğu yerdeki gerginliği azaltması, ulusal uzlaşmaya katkısı, kamuoyu ve siyasi liderler bakımından insan hakları kavramının anlaşılmasını sağlama çabası bunun kanıtlarıdır⁷³.

Güney Afrika'da kurulan komisyonun mimarlarından olan Alex Boraine'nin, komisyonun serüvenini kaleme aldığı eserinde, komisyonun ülkeye ilişkin bazı gerçekleri ifade ettiğine ve geçmişe dair önemli bilgileri ortaya çıkarmış olmasına rağmen uzlaşmaya giden yolda önerisi bulunmadığı yönünde eleştirildiğini belirtmiştir. Bu eleştirilerden biri olan ve R.W. Johnson tarafından New York Times'ta yayınlanan bir makaleye cevaben New York Times editörüne hitaben yazdığı bir yazıda Boraine uzlaşmaya yönelik fikirlerini şu şekilde ifade ettiğini belirtmiştir: “ *Johnson'un eleştirisinin doğru olup olmadığını tarih yargılayacaktır. Yine de, bu konuda iki nokta üzerinde durmaya değer. Öncelikle hakikat her zaman uzlaşmaya varmayabilir, buna karşın hakikat olmadan sahici ve uzun süreli bir uzlaşmaya varılamaz. Yeni Güney Afrika'nın üzerine inşa edilmesini arzu ettiğimiz temel kuşkusuz yalanlar, yarım yamalak gerçekler ve inkarlar değildir. İkincisi, sınırlı bir zaman aralığına ve sınırlı kaynaklara sahip bir Komisyon'un on yıllar süren baskı, çatışma ve derin ayrılıklar sonrasında tek başına uzlaşmaya varmasının imkansız olduğu da kolayca kabul edilecektir.*”⁷⁴.

Uzlaşma, aslında komisyonlar bakımından çalışmalarının sonunda varılması umulan hedef gibi görünse de, bir ülkede salt komisyonun kurulması bile toplum içinde uzlaşmaya dönük bir çabanın başlamış olduğunun göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Zira gerçeği

⁷³ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 610.

⁷⁴ Alex Boraine, **Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Güney Afrika Deneyimi**, Aram Yayıncılık, Mayıs 2005, s. 321.

öğrenme arzusu, inkarı yıkararak temelleri sağlam kılacaktır. Bu noktada, gerçeğe ulaşma arzusu uzlaşmanın ilk aşaması olarak değerlendirilebilecektir.

2.3.4 Gelecekte Benzeri Suçların İşlenmesinin Önüne Geçmek

Gerçeklik komisyonları geleceğe ilişkin somut reform önerileri de getirebilmektedir. Bu reform önerileri, askeri ve kolluk kuvvetlerine ilişkin, demokratik kurumların güçlendirilmesine ilişkin, ulusal uzlaşmayı teşvik edecek önlemlere ilişkin, mağdurların tazminine ya da hukuka ilişkin olabilmektedir. Çoğunlukla, söz konusu önerilere uyulması mecburi kılınmamaktadır. Ancak, belli baskı noktaları yaratarak, gelecekte değişiklikler yapılabilmesi için, sivil toplum veya uluslararası topluluk bakımından lobi yapılmasına olanak tanınmaktadır⁷⁵.

İhlallerin sorumlusu olan kişilere dönük belirlemelerde bulunmanın yanı sıra gerçeklik komisyonları, söz konusu ihlallere ilişkin kurumsal sorumluluğu da irdelemekte ve gelecekte meydana gelmesi muhtemel ihlallerin engellenmesi için kurumsal yapıda ve mevcut kanunlardaki zayıf yönler de işaret etmektedirler. Ayrıca meydana gelmiş ihlalleri belgelemekle beraber, komisyonlar daha bilinçli bir toplum yapısı oluşturmaya da katkıda bulunmaktadırlar. Geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin tekrarından kaçınmak adına toplum baskıcı rejimlere karşı direnme gücü kazanmaktadır. Ancak, geçmişte yaşananların tekrarını önemli ölçüde engelleyecek olan, söz konusu kötü muamelelere göz yummuş zayıf noktaları bulunan kurumsal yapının değişmesidir. Bu noktada sistemden bağımsız bir yapı olarak, gerçeklik komisyonunun sisteme dönük eleştiri ve önerileri de yol gösterici olmaktadır. Bunun yanında söz konusu değerlendirme ve önerileri dikkate almak ve akabinde önerilen reformları uygulamak, iktidarı o anda elinde bulunduran siyasi otoritenin iradesine

⁷⁵ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 609.

kalmaktadır. Genelde, komisyonların önerilerinin uygulanmaması halinde uygulanacak yaptırımlar bulunmamaktadır. Ancak geleceğe dönük bir yol haritası niteliği taşımaları sebebiyle, uygulanmaları yönünde sivil toplum ve uluslararası topluluk tarafından kurulması muhtemel baskının zeminini oluşturmaktadır⁷⁶.

⁷⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 30.

3- GERÇEKLİK KOMİSYONLARININ İŞLEYİŞİ

Gerçeklik komisyonlarının çoğu, metoda, işlevselliğe ve siyasi problemlere ilişkin engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Görevlerini yerine getirirken zaman kısıtlamasının getirdiği baskı, görevin ahlaki ve duygusal ağırlığının etkisi, ulaştıkları sonuçlarda hata olması riski ile mücadele etmektedirler. Komisyonlar, yürüttükleri araştırma sebebiyle kendilerini tehlike altında hissedenlerin şiddete yönelik tehditlerine maruz kalmaktadırlar. Gerçeği ortaya koyacak yüzlerce kritik sorunun cevabını araştırmak durumundadırlar. Kullanılacak metot bir anlamda komisyonun başarısının da ölçütü olmaktadır. Bu çerçevede geçmişte kurulmuş komisyonların yaşadığı tecrübelerden, ortak sorunlardan ve koşullardan hareketle bu sorunların bertaraf edilmesi mümkündür⁷⁷.

3.1 Gerçeklik Komisyonlarının Görev Tanımları

Gerçeklik komisyonları esnek bir yapıya sahip olup, değişik model ve şekillerde kurulabilmektedirler. Kurulacağı ülkenin tarihi ve kültürel yapısı gerçeklik komisyonlarının kullanacağı yöntemler ve genel işleyişi üzerinde etkili olmaktadır⁷⁸. Gerçeklik komisyonunun görev tanımı belirlenirken özellikle ülkenin politik geçmişinin etkisi belirleyici olmaktadır⁷⁹.

Gerçeklik komisyonlarına getirilen sınırlamalar, görev tanımlamalarında yer almaktadır. Bir komisyonun görev tanımı genellikle, hükümet kararı ile ya da yasama

⁷⁷ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 213.

⁷⁸ Michelle Parlevliet, “*Telling the Truth in the Wake of Mass Violence*”, People Building Peace, European Platform for Conflict Prevention and transformation, http://www.gppac.net/documents/pbp/part1/3_tellin.htm, (8.10.2005), s.1.

⁷⁹ Mark Ensalaco, “Truth Commissions for Chile and El Salvador: A Report and Assasment”, **Human Rights Quartely**, C.16, 1994, s. 657.

tarafından belirlenmekte veya bir barış anlaşmasının parçası olarak ortaya konmaktadır. Priscilla B. Hayner tarafından onbeş gerçeklik komisyonuna ilişkin olarak yapılan karşılaştırmada, incelemesine konu olan onbeş gerçeklik komisyonunun Ruanda'daki hariç olmak üzere hepsinde yazılı bir görev tanımı dahilinde çalışıldığı belirtilmiştir. Ruanda'daki komisyon dışındaki ondört komisyondan dokuzu hükümet kararı ile, ikisi yasama tarafından, ikisi muhalefet liderleri tarafından, biri de muhalefet ve hükümet arasında yapılan bir barış anlaşmasının parçası olarak kurulmuştur⁸⁰.

Gerçeklik komisyonunun görev tanımı, komisyonun soruşturma işlevine ilişkin gücünü belirlemekte ve bu gücü sınırlamakta veya güçlendirmektedir. Görev tanımı, komisyonu, araştırma yetkisinin kapsamında kalan meydana gelmiş kötü muameleleri ve bunların faillerini belirlemek için yetkilendirmektedir. Komisyonun araştırma gücüne zaman bakımından ve coğrafi anlamda sınırlama koymaktadır. Görev tanımı aynı zamanda, nihai raporun ne zaman hazırlanması ve kime sunulması gerektiğine de işaret etmekte, bazen raporun belli önerileri kapsayıp kapsamayacağını veya isimlerin verilip verilmeyeceğini de belirlemektedir⁸¹.

Bugüne dek kurulan gerçeklik komisyonlarının görev tanımlarının belirgin şekilde sınırlı tutulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin bir kısım gerçeklik komisyonunun görev tanımı sadece meydana gelen ortadan kaybolma vakalarını araştırmakla sınırlandırılmıştır. Uruguay'da kurulan gerçeklik komisyonu, sahip olduğu sınırlı görev tanımı sebebiyle, askeri rejim esnasında meydana gelen insan hakları ihlallerinin büyük çoğunluğunu araştıramamıştır. Şili'de kurulan gerçeklik komisyonunun görev tanımı dahilinde, ortadan kaybolma vakaları ve ölümle sonuçlanan işkence olayları da yer almış, ancak bu sınırlama

⁸⁰ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 636.

⁸¹ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 636.

sebebiyle ölümler neticelenmemiş işkence vakaları araştırma kapsamında yer alamamıştır⁸².

Gerçeklik komisyonların amacı kanuni yollarla bir soruşturma sürdürmek değildir. Bundan kastedilen bir gerçeklik komisyonunun tanıkları celpname ile çağırma yetkisinin bulunmaması, yargılama yapmaması ya da kişileri suçların failleri olarak bildirmemesidir. Meydana gelmiş ihlallerin sorumlularının isimlerini beyan eden gerçeklik komisyonları dahi bunun bir yargı kararı olmadığını ayrıca bildirmektedirler. Ayrıca gerçeklik komisyonları halihazırdaki koşullarda insan haklarını incelemeyi amaçlamamaktadır. Bu nedenle de kalıcı bir insan hakları komisyonu niteliği taşımaları ya da günün kaygılarından sorumlu yapılar olarak görülmeleri beklenemez⁸³.

Görev tanımı sınırlandırması kati olmayan komisyonların gerçeğe dair daha kapsamlı bir resmini ortaya koyması mümkün olmaktadır. El Salvador'da komisyon, görev tanımında kendilerine verilen genel rehber ilkeler dahilinde çalışmasını planlamıştır. El Salvador'da taraflar, hangi konuların araştırılması gerektiğini belirlemekle beraber, neticede komisyonu araştırmasında serbest bırakmışlardır. Bu şekilde komisyon, görev tanımında kurulduğu yıldan itibaren geriye dönük on iki yıllık zaman sınırlaması içinde meydana gelmiş şiddetin portresini, faillerini ve mağdurlarını ortaya koyan emsal olay ve konuları ele alabilmiştir⁸⁴. Gerçeklik komisyonlarının görev tanımları bakımından getirilen bariz sınırlamalar dışında bazen, komisyon bünyesinde çalışanlar tarafından da kendiliğinden komisyonun neyi araştıracağına ya da neyi raporda yayınlayacağına dair bir takım sınırlamalar getirilmektedir. Zaman sınırlaması, kaynakların veya çalışanların sınırlı sayıda olması, güvenilir ve tam bilgiye ulaşmanın mümkün olmaması, politik baskı

⁸² Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s.637.

⁸³ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s.637.

⁸⁴ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 637.

bulunması gibi durumlarda, komisyon üyeleri, belli konulardan kaçınabilmekte yahut nihai rapordan bazı bilgilerin çıkarılmasına karar verebilmektedirler⁸⁵.

Kamuoyunun, komisyonun görev tanımı belirlenirken sürece dahil olması sık rastlanan bir durum değildir. Zira gerçeklik komisyonlarının kurulması sürecinde, komisyonu kamuoyu tartışmasına açmak için vakit kalmamaktadır. Zaman yetersizliğinin yanında kırılğan politik koşullar da gerçeklik komisyonlarının oluşturulması sürecinde halkın aktif rol oynamasına engel olmaktadır. Hatta halkın katılımını sağlayacak, konuya dair beyanlarını oy vererek temsil suretiyle beyan etmelerine müsait demokratik bir ortamın olmaması da ihtimal dahilinde yer almaktadır⁸⁶. İlk defa, Güney Afrika'da gerçeklik komisyonu kurulurken komisyonun görev tanımı kamuoyu tartışmasına açılmış ve halkın katkısı beklenmiştir. Bu ülkenin Adalet Bakanı, gerçeklik komisyonunun kurulacağını duyururken, organizasyonların, dini müesseselerin, kişilerin yani tüm halkın, beyan ettiği tarihe kadar Adalet Bakanlığına konuya ilişkin tasarılarını sunabileceğini ve bu tasarıların mutlaka değerlendirileceğini belirtmiştir⁸⁷. Gerçeklik komisyonları arasında belki de en karmaşık ve kapsamlı görev tanımı ile donatılan Güney Afrika'da kurulan komisyon olmuştur. Komisyona kişiye yönelik af bahsetme yetkisi, binaları arama ve delillere el koyma yetkisi, tanıkları sorgulama ve kapsamlı bir tanık koruma programı dahilinde çalışma yetkisi tanınmıştır. Komisyon, çoğunluğu sonradan reddedilmiş olan, yedi binden fazla af talebi içeren başvuru almıştır. Af, sadece işlenen suçla olan ilişkisini tüm gerçekliği ile politik yönü beraberinde itiraf eden kişiler için öngörülmüştür. Özellikle, nispeten içerik olarak ağır olan suçlara ilişkin af talebinde bulunanlara ise kamuya açık oturumlar esnasında komisyon önünde, komisyon tarafından, mağdur ve

⁸⁵ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 637.

⁸⁶ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 640.

⁸⁷ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 639 naklen Güney Afrika adalet bakanı'nın Konuşması, Dullah Omar on Amnesty and Indemnity 4, 7 Haziran 1994.

yakınlarını temsil eden yasal temsilciler tarafından ve mağdurlar ile yakınları tarafından sorulan sorulara cevap verme şartı konmuştur. Ayrıca, komisyon bünyesinde kurulan Af Komitesi, işlenen suçun ağırlığı ile güdülen politik amaç arasındaki orantılılığın değerlendirilmesi gibi birtakım kriterlere göre hareket etmiştir⁸⁸.

Bir ülkede yaşanan iç çatışma üzerinde uluslararası aktörlerin etkisinin olduğu durumlar da görülmektedir. Çatışmanın taraflarına maddi, askeri destek sağlayan yabancı hükümetler olabilmektedir. Ancak, gerçeklik komisyonlarının söz konusu etkiden bahsedip bahsetmemeleri de görev tanımının sınırları kapsamında değerlendirilmektedir. Bu sebeple, komisyonlar genelde çatışma üzerinde uluslararası aktörlerin etkisine derinlemesine değinmemekte, sadece bir kaç bu konudan nihai raporlarında bahsetmektedir. Bu konuda risk alarak, konudan raporunda bahsedebilen Çad'da kurulan gerçeklik komisyonu olmuştur. Derinlemesine bir incelemeye girmeksizin, kamuoyu ve uluslararası topluluk tarafından bilinmeyen gerçeklerden bahsetmiştir. Nihai raporda, komisyonun incelediği dönemde mevcut rejime sağlanan maddi dış desteğin tam miktarı ve en kötü ihlallerin sorumlusu olan istihbarat teşkilatına yurtdışından sağlanan eğitim desteğini açıklamıştır. Ruanda'daki komisyonun nihai raporu, uluslararası yardıma direkt olarak değinmemekle birlikte, önerilerinin bir kısmını uluslararası topluluğa yönelik yapmıştır. Gelecekte yapılacak geliştirme yardımlarının insan hakları konusundaki ilerleme çabaları için yapılması gerektiği, bu sebeple de tüm askeri desteğin durdurulması gerektiği ve uluslararası topluluğun barış anlaşmalarını teşvik etmeye devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. El Salvador'daki komisyonun raporunda da iç savaş üzerindeki uluslararası etkiye dair yorumlar yer almamıştır. Ancak, söz konusu raporda, Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin, Florida ve Miami'de sürgünde bulunan ve El Salvador'da 'ölüm

⁸⁸ Mark Freeman ve Priscilla B. Hayner, "The Truth Commissions of South Africa and Guatemala", Örnek Olay İncelemesi, http://www.idea.int/publications/reconciliation/upload/reconciliation_chap08cs-safrica.pdf (9.10.2005), s.140.

müfrezeleri' olarak bilinen gruplara 1979 ile 1983 yılları arasında direkt maddi destek sağlayan ve dolaylı yardımlarda bulunan bir kısım El Salvadorluya nasıl müsamaha göstermiş olduğu belirtilmiştir. Hatta raporda, *“Diğer ülkelerdeki terörist eylemlerle ilişkisi olan kişilere Amerika Birleşik Devletleri tarafından tekrar müsamaha gösterilmemesi için, daha fazla kaynağa ve zamana sahip diğer araştırmacıların bu trajik duruma ışık tutması faydalı olurdu.”* ifadesine yer verilmiştir⁸⁹. Ayrıca Şili'deki komisyonun raporunda da, uluslararası topluluğun askeri rejime tepkisinden bahsedilmiştir. Askeri rejim tarafından meydana getirilen ihlallerin engellenmesi için hükümetler arası örgütlerin ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin çabaları ve pek çok hükümet tarafından diplomatik ilişkilerini askıya almış olması bu tepkiler dahilinde sayılmıştır. Ancak raporda, ülkede mevcut baskıcı rejimin en yoğun hissedildiği yıllarda dahi Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut rejimle ekonomik ve siyasi ilişkilerini aynı seviyede devam ettirdiği de açıkça ortaya konmuştur⁹⁰.

Bir gerçeklik komisyonunun kurulmasında uluslararası aktörlerin rolü ve etkisi de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Sadece maddi katkı ya da komisyonun yönetim ve gözetimine destek olmak şeklinde değil bilgi sağlamak yoluyla da uluslararası topluluğun desteğini almak mümkündür. Çoğunlukla, çatışma yaşanan ülkelere dair geniş bir bilgi ağı, yabancı hükümetlerin elinde bulunmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin, insan hakları ihlalleri ile ilgili geniş bir arşiv bilgisine sahip bulunduğu bilinmektedir. Bu sebeple, gerçeklik komisyonlarına bilgi desteği sağlama

⁸⁹ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s.639 naklen From Madness To Hope, s. 137.

⁹⁰ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study, Human Rights Quarterly”, s. 639 naklen Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation, s. 632.

konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin katkısının bugün olduğundan daha ileri bir noktaya ulaşması beklenmektedir⁹¹.

Zamanlama, bir gerçeklik komisyonunun kurulmasının özünü teşkil etmektedir. Her ülke için farklı koşulların var olmasına rağmen, genel bir prensip olarak benimsenen, bir politik geçiş sürecinin başlamasını takip eden en az dokuz ay ile en fazla iki yıl ya da iki buçuk yıl içinde gerçeklik komisyonunun kurulmuş olması gerektiği ifade edilmektedir⁹². Örneğin, askeri bir rejimin ardından iktidarı devralan bir Devlet Başkanı için kendi idaresinin ilk hafta ve ayları, henüz güçlü olması bakımından bir gerçeklik komisyonunun kurulabilmesi için en uygun zamanlardır. Filipinler örneğine bakıldığında, ilk gerçeklik komisyonunun işlememesinin ardından bir ikincisinin kurulması için herhangi bir teşebbüs olmamıştır. Zira Devlet Başkanı Corason Aquino'nun askeri direniş karşısında, bir gerçeklik komisyonu kurmasını sağlayacak desteği kaybetmiş ve insan hakları ile ilgili kendi taahhütleri de zayıflamış olması bu teşebbüsü mümkün kılmamıştır⁹³. Gerçeklik komisyonlarının görev yapacakları süre de görev tanımları dahilinde önceden belirlenmektedir. Pek çok gerçeklik komisyonu görevine belli bir zaman sınırlaması dahilinde, ancak gereğinde ek süre talebinde bulunma hakkı var olarak başlamaktadır. Genelde komisyonlar altı ile dokuz ay arasında değişen zaman süresi içinde araştırmalarını yapıp raporlarını sunmaktadırlar. Ancak, belirlenen süre içinde çalışma planının ana hatlarını belirlemek, belge toplamak, ifadeleri dinlemek, emsal konuları tespit ederek ilgili araştırmayı tamamlamak ve nihai raporu tamamlamak oldukça güç olmaktadır. Dolayısıyla sınırlı zamanın getirdiği baskı gerçeklik komisyonlarının karşı karşıya kaldığı

⁹¹ Priscilla B. Hayner, "International Guidelines For the Creation and Operation of Truth Commissions: A Preliminary Proposal", *Law and Contemporary Problems*, C.173, Sonbahar 1996, <http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp59dFall1996p173.htm>, (3.11.2005), s. 175.

⁹² Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 221

⁹³ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 640.

en önemli zorluk olmaktadır. Bu sebeple, komisyon görev tanımı dahilinde yer alan her konuya dair belirleme ve araştırma işlemini yerine getiremeyebilmektedir. Buna rağmen komisyon için zaman sınırlaması koymak, hiç koyulmamasından daha iyidir. Zira Uganda örneğinde, ülkede 1986 yılında kurulan komisyona bir zaman sınırlaması konmamış ve bu sebeple de komisyonun çalışmaları dokuz yılı aşkın sürmüştür. Bu süre esnasında, Ugandalılar yayınlanacak herhangi bir rapora olan inançlarını yitirmişlerdir⁹⁴.

3.2 Gerçeklik Komisyonlarının Kurulması ve Yetkilendirilmesi

Gerçeklik komisyonlarının kurulması için girişimde bulunanlar arasında hükümetler, devlet başkanları, parlamentolar ya da uluslararası organizasyonlar yer almaktadır. Ulusal ya da uluslararası insan hakları örgütleri veya başka hükümetlerin baskısı, bir Devlet Başkanı ya da parlamento tarafından gerçeklik komisyonu kurulmasını sağlamak yönünde etkili olmaktadır. Bir Devlet Başkanı bakımından, gerçeklik komisyonu kurulması için girişimde bulunmak her zaman kolay değildir. Çoğu zaman bir ülkede askeri otoritenin etkin varlığının devam etmesi, hükümeti dengesiz ya da işlevsiz duruma sokmaktadır. Askeri otoritenin kurulması muhtemel gerçeklik komisyonunu bir tehdit olarak algılaması durumunda, Devlet Başkanı üzerinde oluşturulacak baskı ile araştırmalara devam etmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda, Afrika Ulusal Kongresi tarafından kurulan komisyon, muhalefet partisi tarafından kendi geçmişine yönelik ihlallerin incelenmesi için kurulmuş tek örnektir⁹⁵.

Bir gerçeklik komisyonunun uluslararası yardımla kurulması avantajlar sağladığı kadar dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bazı ülkelerde uluslararası destek alınarak

⁹⁴ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 641.

⁹⁵ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s.642.

gerçeklik komisyonu kurmak gereklilik arz edebildiği halde, bazı ülkelerde, böylesi bir destek tamamıyla kabul edilemez ve uygunsuz bulunmaktadır. Bu bağlamda BM desteği ile kurulan gerçeklik komisyonları değerlendirildiğinde tespit edilen avantajlar bulunmaktadır. Bu avantajlar, fazlasıyla kutuplaşmış bir çevrede komisyonun bağımsız çalışabilmesi, uluslararası topluluğun komisyonun çalışmalarına verdiği güçlü destek sayesinde oluşan meşruiyetin, ülkede çatışma halinde olan tarafların komisyonla işbirliği içinde olmalarını sağlaması, komisyonun masraflarının oluşturulan bir fon tarafından karşılanması, daha geniş güvenlik önlemleri altına çalışmanın sağlanması, komisyonun çalışmalarına uluslararası boyutta dikkat çekilmesi ve bu sayede önerilerin yerine getirilmesi ve reformların uygulanması için daha yoğun bir baskı oluşturulması, bilgiye ulaşırken uluslararası kaynakların kullanılması, ülkede yerleşik güçler tarafından misilleme yapılması endişesinin azaltılması, yabancıların bakış açısından yararlanılması, komisyonun çalışmalarının sürekliliğinin takip edilmesi şeklinde sıralanmaktadır⁹⁶.

Uluslararası destekle kurulan gerçeklik komisyonlarının çalışmalarından yola çıkılarak sıralanan bu avantajlar edinilen tecrübeler neticesinde belirlenmiştir. Örneğin Çad, Uganda ve Filipinler’de kurulan komisyonların çalışmaları maddi sıkıntılar sebebiyle sınırlı kalmıştır⁹⁷. Bu durumda da komisyonun masraflarının uluslararası bir fon tarafından karşılanması önem arz etmektedir. Güvenlik önlemleri ile ilgili tecrübeden bahsederken de El Salvador komisyonu akla gelmektedir. El Salvador komisyonu üyeleri ve personeli, ülke içi araştırmaları tamamladıktan sonra ülkeden ayrılmışlar ve nihai raporu New York’ta yazmışlardır. Zira üst rütbeli askeri yetkililerin isimlerinin El Salvador’da yaşamlarına devam etmek isteyen El Salvadorlular tarafından zikredilmesinin mümkün

⁹⁶ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s.641.

⁹⁷ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 642.

olamayacağı endişesi gündeme gelmiştir⁹⁸. Bu ülkede kurulan gerçeklik komisyonu çalışanlarını ve komisyonun ofisini korumak maksadıyla BM güvenlik personeli atanmıştır. El Salvador tecrübesinden devamla, bu ülkede kurulan komisyon Amerika Birleşik Devletleri'nden belli bir kapsamda bilgi edinmiştir. Bu şekilde uluslararası kaynak edinimi ile komisyon ilerleme kaydetmiştir.

Guatemala'da kurulan gerçeklik komisyonu da BM desteği ile kurulmuştur. Hem El Salvador hem Guatemala'da kurulan gerçeklik komisyonları BM tarafından atanmış komisyon üyeleri olmasına rağmen, üyeler görevlerini bağımsız olarak yerine getirmişlerdir. Dolayısıyla her iki komisyonun da kendiliğinden BM bünyesindeki kurumsal yapılardan olduklarını söylemek doğru olmayacaktır⁹⁹. Sierra Leone'de kurulan gerçeklik komisyonu ise, ulusal bir barış anlaşması çerçevesinde gündeme gelmiş olmakla beraber sonradan ulusal mevzuatta yer almıştır¹⁰⁰.

Bir gerçeklik komisyonunun başarılı ve güçlü olması için mutlak suretle BM tarafından desteklenmesi gerekmemektedir. Örneğin Ruanda'da kurulan gerçeklik komisyonu, Belçika'nın bu ülke ile ilgili politikasının değişmesi üzerinde belirgin bir etkisi olmuş ve BM'yi Ruanda'daki insan hakları durumunu izlemek üzere bir raportör atama konusunda harekete geçirmiştir¹⁰¹.

Gerçeklik komisyonlarının uluslararası destekle kurulmasına karşı tepkiler de mevcuttur. Örneğin, gerçeklik komisyonu çalışanlarının uluslararası personelden oluşması eleştirilmektedir. Ülkeye dair geniş bir araştırılma yapılsa dahi, o ülkede yaşananları

⁹⁸ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s.642.

⁹⁹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 214.

¹⁰⁰ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 215.

¹⁰¹ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 643.

tecrübe etmemiş kişilerden oluşan bir gerçeklik komisyonunun, o ülkedeki nüansları değerlendiremeyeceği ileri sürülmektedir. Bu sebeple komisyonun incelemekle yükümlü olduğu konuların anlaşılmasının ve derinlemesine araştırılmasının önleneyeceği söylenmektedir. Bunun yanında söz konusu uluslararası personel, komisyon görevini tamamladıktan sonra ülkeden ayrılmaktadır. Kimi durumlarda personelin o ülkeden ayrılmasının, hükümetin insan hakları yaklaşımındaki liderlik rolüne olan inancın ve güvenin sarsılmasına da sebep olduğu belirtilmektedir. Bir gerçeklik komisyonu kurulması aşamasında, komisyonun o ülkede kurulmasının uygunluğu tartışılırken, o ülkenin ulusal yapısı ve uluslararası ilişkilerinin iç düzenine etkileri belirleyici olmaktadır. Bu sebeple de, bazı durumlarda ülkeler, ulusal egemenliklerinin zedeleneceği kaygısı ile uluslararası destekle kurulması muhtemel komisyon girişimlerini reddetmektedirler¹⁰².

Sık rastlanmamakla birlikte, ulusal yasama organı tarafından da gerçeklik komisyonu kurulması girişimleri olmaktadır. Güney Afrika'da kurulan gerçeklik komisyonu bu türün en iyi örneğidir. Komisyon, parlamento tarafından güçlü yetkilerle donatılmıştır¹⁰³.

3.2.1 Gerçeklik Komisyonlarının Üyelerinin Seçilmesi

Kurulmuş pek çok gerçeklik komisyonunda, komisyon üyelerinin, komisyonu yetkilendiren otoritenin ataması ile, sivil toplum örgütlerine ve kamuoyuna danışmaksızın, görevlendirildiği görülmüştür. Ancak, son yıllarda komisyon üyeleri belirlenirken daha yapıcı ve danışılarak işleyen bir süreç tercih edilmektedir. Örneğin Ekvator'da kurulan gerçeklik komisyonunda, üyelerin bir kısmı sivil toplum örgütleri tarafından belirlenmiş ve bu üyeler komisyondaki askeri temsilcilerle yan yana görev yapmıştır. Guatemala'da üç

¹⁰² Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 643.

¹⁰³ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 214.

komisyon üyesinden biri, Guatemala üniversiteleri rektörleri tarafından hazırlanan bir listedeki isimler arasından seçilmiştir¹⁰⁴. Kırk beş yıl boyu devam eden *apartheid* süreci ve bunun otuz yılında Afrika Ulusal Kongresi ve diğerleri tarafından sürdürülen silahlı direniş esnasında, on binlerce Güney Afrikalı ciddi insan hakları ihlallerine ve savaş suçlarına maruz kalmıştır. 1994 yılında Nelson Mandela'nın başkanlığa seçilmesi ile başlayan dönemde gerçeklik komisyonu kurulması gündeme gelmiştir¹⁰⁵. Güney Afrika'da komisyon üyelerinin seçimi daha çok danışma esasına dayalı olarak yapılmıştır. Komisyon yasama tarafından kurulduğundan, yetkiler de ulusal mevzuatta belirlenmiştir. Buna göre, komisyon üyelerinin bağımsız ve yüksek düzeyde siyasi kariyeri bulunmayan dürüst kişiler olması öngörülmüştür. Halk tarafından önerilecek isimler arasından üyeleri seçmek için, insan hakları organizasyonları temsilcilerinden oluşan bir komite oluşturulmuştur. Komisyon önerilen üç yüz adayla basına ve kamuoyuna açık görüşmeler yaparak sayıyı önce elliye sonra da yirmi beşe indirmiş ve bu son listeyi on yedi kişiye indirmesi için Devlet Başkanı Nelson Mandela'ya sunmuştur. Nelson Mandela, coğrafi ve siyasi dengeyi gözeterek, bu eleme sürecine dahil olmamış iki kişiyi listeye eklemiştir¹⁰⁶. 1995 ve 2001 yılları arasında Güney Afrika'da gerçeğe ulaşmak ve uzlaşma ortamı yaratmak adına çok istekli ve ümit vaad eden çalışmalar yapılmış olduğu yadsınamaz.¹⁰⁷ Ancak, bu çabaya rağmen, tüm Güney Afrikalıların kurulan komisyonun işlevinden memnun olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle, işkence görmüş, tecavüze uğramış, kaçırılmış kişiler ile yakınları işkenceye maruz kalmış ya da öldürülmüş kişiler, suçluların cezalandırılmasını arzu etmişlerdir. Bu sebeple adaletin yerine getirilmemiş olduğu

¹⁰⁴ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 216.

¹⁰⁵ Mark Freeman ve Priscilla B. Hayner, "*The Truth Commissions of South Africa and Guatemala*", Örnek Olay İncelemesi, s.140.

¹⁰⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 216.

¹⁰⁷ Paul Conway, "*Truth and Reconciliation: The Road Not Taken in Namibia*", The Online Journal of Peace and Conflict Resolution (OJPCR), C.5.1, http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.pdf, (20.09.2005), s.1.

kanaati oluşmuştur. Mağdurlar tarafından adaletin tam olarak sağlanması ve acıların azalmasının yegane koşulu suçluların cezalandırıldığını görmek olarak ifade edilmiştir¹⁰⁸.

Arjantin’de kurulan komisyon, Devlet Başkanı tarafından belirlenen on iki Arjantinliden oluşmuştur. Ülkede insan hakları organizasyonları, komisyon üyelerinin bu şekilde belirlenmesine karşı eleştirilerini dile getirmişlerdir. Şili’de de Devlet Başkanı Şilililerden oluşan sekiz kişi belirlemiştir. Arjantin’dekinin tersine, Şili’de insan hakları organizasyonları, değişik politik grupları temsilen seçilmiş üyelerin belirlenişi ile ilgili rahatsızlık duymamışlardır¹⁰⁹.

Gerçeklik komisyonu üyelerinin seçiminde danışma usulüne uygun hareket edildiğinde, komisyonun çok daha güçlü bir kamuoyu desteğini arkasına almayı başardığı gözlemlenmektedir.

3.2.2 Gerçeklik Komisyonlarının Personelinin Belirlenmesi

Arjantin’de kurulan gerçeklik komisyonu görevine, İçişleri Bakanlığı tarafından sağlanan personelle başlamış ama söz konusu memurlarla devam edilen bu çalışma fazla uzun sürmemiştir. Daha önce insan hakları konusunda tecrübeleri olmamış bu kişiler, hiç yüzleşmemiş oldukları ihlalleri mağdur ve tanıklardan dinledikçe aşırı duygusal tepkileri sebebiyle göreve devam etmekte zorlanmışlardır. Bu tip durumların engellenmesi bakımından insan hakları konusunda tecrübeli, dinledikleri ve yüzleştikleri ile başa çıkabilecek güçte personel bulmak için konunun uzmanlarının araştırılması gerektiği bu

¹⁰⁸ Colleen Scott, *The South African Truth and Reconciliation Commission: ‘Harrowing the Ground so that Others May Build’*, European Platform for Conflict Prevention and Transformation, People Building Peace, http://www.gppac.net/documents/pbp/11/3_safri.htm, (1.11.2005), s. 2.

¹⁰⁹ Claudia Gerez Czitrom, “*Truth Commissions: An Uncertain Path?*”, s.10.

şekilde tecrübe edilmiştir. Ayrıca komisyonlar araştırdıkları konular dahilinde konunun uzmanı olan kişilerden de destek almak durumundadırlar. İnsan hakları araştırmacıları ve avukatlarının yanı sıra, bilgisayar ve bilgi sistemi uzmanları, psikologlar, veri girişini sağlayacak personel, yerel koordinatörler, çevirmenler ve güvenlik personeli gibi kişilere de ihtiyaç duyulmaktadır¹¹⁰. Gerçeklik komisyonu tarafından ulaşılan bilgilerin belgelenmesi de bir o kadar önemlidir. Bu sebeple gerçeklik komisyonları, güvenilir veri tabanları oluşturmak maksadı ile buna ilişkin personelle çalışmayı tercih etmektedirler.

Komisyonların çalışmalarının sağlıklı sürdürülebilmesi bakımından, ne kadar tecrübeli olursa olsun personelin özel bir eğitime tabi tutulması gerekli olmaktadır. Eğer çalışan personel uluslararası kişilerden oluşuyorsa, bu personele buldukları ülkenin tarihi, ülkede yaşanmış baskı ve işkenceye dair bilgi, personelin ziyaret etmek durumunda kalacağı yerel bölgelerdeki liderlerin nasıl ve kim tarafından seçildiği, politik eğilimler, varsa örgütler arasındaki bölünmeler, anahtar durumda olan sivil toplum örgütleri ve liderleri, komisyona yönelebilecek muhtemel tehditler, ülkedeki bölgeler arasındaki ayrımlar, mağdurların tanıklıklarına başvurulurken dikkat edilmesi gereken psikolojik unsurlar, psikolojik travma emareleri gösteren tanıklarla nasıl iletişim kurulabileceği gibi pek çok konuda eğitim verilmesi gerekecektir¹¹¹.

1992 yılına kadar, tüm gerçeklik komisyonlarının üye ve personelleri komisyonun kurulduğu ülkenin vatandaşlarından seçilmekteydi. Bu ilkedan ilk sapma El Salvador'daki komisyonun kuruluşunda olmuştur. BM idare ve gözetiminde kurulan komisyon üç komisyon üyesi ve yirmi beş personelle göreve başlamıştır. Bu personelin tamamı El

¹¹⁰ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 217.

¹¹¹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 219.

Salvadorlu olmayan kimselerden oluşmuştur¹¹². Komisyonunda, daha önce El Salvador'da insan hakları konuları ile ilgili çalışmış kimselerin görevlendirilmeyeceğine karar verilmiştir. Bu kararın alınmasının sebebi komisyonun bağımsızlığına gölge düşmesini engelleme kaygısıdır. Ancak, alınan bu kararlarla birlikte El Salvador'u tanıyan ve sürece katkısı bulunma ihtimali olan uzmanların komisyon çalışmalarının dışında kalması da eleştirilmiştir. El Salvador'da kurulan gerçeklik komisyonunda çalışan personel sayısı zaman içinde yirmi beşi aşmış ve hatta kurulmasını takip eden üç aya yakın zaman sonrasında işe alınan geçici yirmi kişi, sadece bilgi bankasını güncellemekle görevlendirilmiştir¹¹³.

El Salvador'da komisyon üye ve personelinin hiç birinin ülke vatandaşı olmayışının rapordaki zayıf noktaların sebebi olduğu ileri sürülmüştür. Ülkenin geçtiği sürecin ve siyasal durumun derinlemesine algılanamamış olduğundan bahsedilmiştir. Ancak çoğu El Salvadorlu sadece El Salvadorlulardan oluşan bir komisyon kurulmasının mümkün olmadığı kanaatindedir. İçlerinde bilinen insan hakları avukatlarının da olduğu bu görüşteki kişilere göre, komisyonun faaliyetlerini yürütebilecek yetkiye ve bağımsız politik görüşe sahip El Salvadorlu bulunmadığını ve bu sebeple de uluslararası katılımı oluşturmuş bir komisyonun erişebileceği sonuçlara, yerel katılımı oluşturacak bir komisyonun ulaşmasının mümkün olmadığını savunmuşlardır. Tanıkların El Salvadorlu komisyon üyelerine ifade vermektense imtina edebileceği, tanıklıklarının gizli tutulacağından ya da ifadelerini alan kişilerin politik görüşlerinden şüphe duymaları, muhtemel endişeler arasında sayılmıştır¹¹⁴.

¹¹² Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 219.

¹¹³ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 644.

¹¹⁴ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 220.

El Salvador’da olduğu gibi tamamı uluslararası katılımı ile oluşmuş üye ve personelden oluşan tecrübenin yanında, katılımın hem yerel hem uluslararası olduğu komisyon yapılanmaları daha fazla görülmüştür. Bu karışım modelinin işlevsel olduğunu söylemek mümkündür. Ulusal yakınlık avantajı olan komisyon çalışanları ile uluslararası uzmanlığı bulunan çalışanlar birbirini tamamlamaktadır. Bu şekilde, ülke vatandaşı olup da komisyonda çalışanlar, uluslararası insan hakları araştırma metodu standartlarını öğrenmektedirler¹¹⁵.

Özellikle Afrika’da kurulan komisyonlar, düşük personel sayısı ile çalışmış ve iş yükünün çoğunluğu komisyon üyelerinin üzerinde kalmıştır. 1986 Uganda örneğinde, Çad, Raunda, Zimbabwe ve Filipinler’de komisyonlar hep çok kısıtlı sayıda personelle ve az sayıda danışman desteği ile çalışmıştır. Bunun yanında, Latin Amerika’da kurulan gerçeklik komisyonları, yoğun sayıda personel ve insan hakları hukuku uzmanlarından, adli tıp antropologlarından, sosyal görevlilerden oluşan profesyonel danışmanlar yardımıyla çalışmıştır. Şili ve Arjantin’deki komisyonlar, her birinin sahip olduğu altmışa yakın tam zamanlı çalışan personelle en yoğun personel sayısı ile çalışan komisyonlar olmuşlardır¹¹⁶.

Gerçeklik komisyonlarının üye ve personellerinin belirlenmesinde hem ulusal hem de uluslararası kişilerin yer almasının komisyonların işleyişine olumlu katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Her iki kesimden kişilerin olması gerçeğe yaklaşım bakımından objektif bir bakış açısını da beraberinde getirecektir. Bu şekilde yerel üye ve personel ile uluslararası üye ve personel arasında bilgi ve deneyim alışverişinin sağlanması mümkün olabilecektir.

¹¹⁵ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 220.

¹¹⁶ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 644.

Yerel anlamda gerçeklik komisyonları üzerinde oluşabilecek baskılar bakımından uluslararası katkının varlığı bir kalkan olma özelliği taşıyabilecektir.

3.3 Gerçeklik Komisyonlarının Bütçeleri ve Finansmanları

Gerçeklik komisyonları bakımından olağan olan koşullardan biri sınırlı bir bütçe ile eldeki finansmanın yetersizliğine rağmen çalışmalarına devam etmektir. Bir komisyonun finansmanının çalışmalarına başlama aşamasında sağlanması tercih edilmektedir. Özellikle araştırmacının muhatabı olan devlet tarafından finansmanı sağlanan komisyonlar bakımından bu tercih önem arz etmektedir. Aksi halde, finansmanın çalışmalar devam ederken aralıklarla sağlanması, komisyon üzerinde politik baskılar oluşmasına sebep olabilir.

Uganda'da 1986 yılında kurulduğunda tüm halkın ilgi odağı olan komisyon, çalışma süresi dokuz yıla yayılınca halkın ilgisini kaybettiği gibi gerekli finansman desteğinden de yoksun kalmıştır. Komisyon önce 1987'de Ford Vakfı tarafından, sonra da Danimarka ve Kanada Hükümetlerinden aldığı maddi destekle raporunu 1994 yılında tamamlayabilmiştir. Haiti'deki komisyon da benzeri sıkıntılar yaşamıştır. Finansman problemleri bu komisyonun görevine başlamasını geciktirmiştir ve personeline bir ay süreyi aşacak sözleşme teklif etmekten alıkoymuştur. Bu da görevinin yarısını tamamlamadan personelinin yarısı yitirmesine sebep olmuştur. Sonuçta, Haiti hükümeti aslında yabancı kaynaklardan gelmesi planlanmış olan eksik kalan finansmanı sağlamak durumunda kalmıştır¹¹⁷.

¹¹⁷ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 224.

Zaman içinde, komisyonların finansman kaynakları da değişmektedir. Daha önceki komisyonların finansman kaynaklarını daha çok ulusal hükümetler karşılamaktayken, artık yabancı hükümetler de komisyonların bütçelerine katkıda bulunmaktadırlar. Örneğin, El Salvador'daki komisyonun iki buçuk milyon dolarlık bütçesi tamamen BM üyelerinin gönüllü katkılarıyla sağlanmıştır. Bu bütçenin bir milyon doları Amerika Birleşik Devletleri tarafından, geri kalanı da büyük ölçüde İskandinav ülkelerince karşılanmıştır. El Salvador'un komisyonun oluşturulmasında maddi katkısı olmamıştır. Bugün daha çok gözlemlenen Guatemala ve Güney Afrika'da olduğu gibi, ulusal hükümetin komisyona belli bir fon ayırması ve bunun uluslararası topluluk tarafından tamamlanması şeklinde olmaktadır¹¹⁸.

3.4 Gerçeklik Komisyonlarının Kullandıkları Metotlar

Mağdur sayısının binleri aştığı durumlarda, gerçeklik komisyonu ciddi yoğunlukta bir bilgi birikimiyle karşı kalmaktadır. Süreç içinde, her komisyonun kendi kurallarını ve prosedürünü belirlemesi gerekmektedir. Hangi konu ve vakaları inceleyeceğine, verileri nasıl toplayacağına, bir veritabanı kullanıp kullanmayacağına, uygulanacak usule, bilgileri hangi temel üzerinde değerlendireceğine, araştırmalar devam ederken basın ve halk ile ilişkilerinin hangi boyutta olacağına komisyon kendi karar vermelidir¹¹⁹.

3.4.1 Gerçeklik Komisyonlarının Oturumlarını Gizli ya da Açık Devam Ettirmesi

Bir gerçeklik komisyonunun araştırmaları, nihai raporun kamuoyunun ulaşabileceği şekilde yayımlanması şartıyla gizli olarak sürdürülebilir. Adalet ve bağımsızlığın genel anlamda sağlandığı koşullarda, ki bu bazen uluslararası destekle veya uluslararası

¹¹⁸ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, 224.

¹¹⁹ Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths*, s. 225.

gözlemcinin varlığı ile sağlanmaktadır, araştırmaların gizli sürdürülmesi tercih edilebilir. Afrika’da komisyon çalışmaları esnasında, ifadelerin alınması ve tanıkların dinlenmesinin kamuoyuna açık olması ve hatta radyo veya televizyon aracılığıyla yayınlanması yönünde bir eğilim olmuştur. Ancak bunun sebebinin tam bağımsız bir ortamın sağlanması çabası mı yoksa politik kaygılarla geçmiş rejimin güvenilirliğinin yenisi tarafından sorgulanması maksadı mı olduğu tartışmalıdır. Ancak kamuoyuna açık yapılan araştırmalar genelde, tanıkları korkutmaktadır. Tanık olarak ifade vermesi muhtemel kişiler korkarak kaçmakta ya da kendilerini tehlikede hissetmektedirler. Kamuya açık soruşturma yürüten pek çok komisyon, bazı tanıkların tanıklık yapmaktan kaçındıklarını veya misillemeye maruz kalma korkusu ile ifade vermeyi reddettiklerini bildirmiştir. Bu bağlamda, El Salvador’da kurulan komisyon en yüksek seviyede gizlilikle çalışmış olan komisyondur. Nihai rapor yayınlanana dek, basın ve kamuoyunun yoğun ilgisine rağmen komisyonun çalışmalarına dair hiçbir bilgi dışarıya sızmamıştır. Rapor yayınlanana dek, hangi olayların incelendiği ve kişilerin isimlerinin verilir verilmeyeceği açıklanmamıştır. Komisyon üyeleri tanıkların ve şüphelilerin korunması ve güvenliği bakımından gizliliği gerekli görmüş ve bir yandan da hassas olaylarla muhatap olurken üzerlerinde oluşabilecek yoğun kamuoyu baskısından kaçınmışlardır¹²⁰.

Oturumların halka açık devam ettirilmesinin sağladığı bazı faydalar da vardır. Mağdurlara ve hayatta kalmayı başarmış kişilere halkın önünde hikayelerini anlatma şansı verilmektedir. Mağdurların sesi basın ve medya aracılığıyla topluma duyurulmuş olmaktadır. Böylelikle, gerçeğin inkar edilmesi engellenmiş, mağdurların toplum tarafından anlaşılması ve komisyonun çalışmalarının halk tarafından desteklenmesi sağlanmış olmaktadır. Oturumların açık tutulması şeffaflığı beraberinde getirdiğinden

¹²⁰ Priscilla B. Hayner, P.B., “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s.647.

halkın delillerinin üstünün örtülüyor ve komisyonun politik etki altında çalışıyor olmasına dair şüpheleri de ortadan kalkmaktadır¹²¹. Güney Afrika'da Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu, yüzlerce kamuya açık oturumu ile hatırlanacaktır. Bu oturumlar, her akşam televizyonda yayınlanan haberlerde yer almıştır. Her oturumun akabinde günlük gazeteler oturumlarda yaşanan önceki günün gelişmelerini yayımlamıştır. Oturumlar radyolardan canlı olarak dinleyicilere aktarılmıştır¹²². Güney Afrika'daki komisyon yirmi üç bin mağdurun tanıklığına başvurmuş ve bunların iki bini kamuya açık oturumlarda dinlenmiştir¹²³.

Kamuya açık sürdürülen komisyon faaliyetleri riskli olmasına rağmen, özellikle gerçeklik komisyonunun öncelikli amacının ulusal anlayış ve uzlaşmayı sağlamak olduğu ülkelerde daha etkili olmaktadır¹²⁴. Mağdurları toplumun gözü önüne getirmek mümkün olduğunda, toplum ihtiyacı olan iyileşme sürecine daha çabuk girmektedir.

3.4.2 İsimlerin Açıklanıp Açıklanmayacağına Karar Verilmesi

İnsan hakları ihlallerinden sorumlu bulunan kişilerin isimlerinin komisyon tarafından kamuoyuna açıklanıp açıklanmayacağı, bir gerçeklik komisyonu için önemli konulardan biridir. Aslında, hemen her gerçeklik komisyonunda, komisyon üyeleri ve komisyonun personeli arasında ya da bazen komisyon ve devlet arasında isimlerin açıklanıp açıklanmayacağı konusu tartışılmaktadır¹²⁵.

¹²¹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 225.

¹²² Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 226.

¹²³ Mark Freeman ve Priscilla B. Hayner, "*The Truth Commissions of South Africa and Guatemala*", Örnek Olay İncelemesi, s.140.

¹²⁴ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 228.

¹²⁵ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 108.

İsimlerin açıklanıp açıklanmamasına ilişkin çelişen iki görüş insan hakları aktivistleri tarafından tartışılmaktadır. İlk görüşe göre, kişilerin suçlu bulduklarının açıklanmasından önce bu kişilerin kendilerini savunma hakkından yararlanmış olmaları gerekir. Bu sebeple, komisyonun mevcut ihlallerin sorumluları olarak kişilerin isimlerini beyan etmesi, bu süreci baltalamak olacaktır. Dolayısıyla da isimlerin açıklanmaması gerekmektedir. İkinci görüşe göre ise, bütün gerçeğin açıklanabilmesi için, kişilerin insan hakları ihlallerinde bulunduğu dair kesin deliller olması halinde bu kişilerin isimlerinin açıklanması gerekmektedir. İsimleri açıklamak, gerçekleri açıklama sürecinin bir parçasıdır. Dolayısıyla, mevcut yargı sisteminin işlemediği ve bu sebeple bu kişilerin yargılanmalarının açıkça mümkün olmadığı durumlarda isimleri açıklamak gerekmektedir¹²⁶.

Genelde, gerçeklik komisyonlarının görev tanımlarında isimlerin açıklanıp açıklanmayacağına dair belirlemeler yer almamakta, bu konu komisyon üyelerinin takdirine bırakılmaktadır. 1992 yılına kadar hiçbir komisyon isimleri açıklamamıştır. Arjantin’de, komisyon yaptığı araştırma sonucunda ihlallerin sorumlularına ulaşmış ancak bu kişilerin isimlerine raporunda yer vermek yerine, söz konusu isimleri liste halinde Devlet Başkanına sunmuştur. Ancak, isimler hemen akabinde basına sızmış ve tam liste halinde bir ulusal gazetede yayınlanmıştır¹²⁷. Adı bulunanların bir kısmı hakkında soruşturma açılmış olmakla beraber, listenin yayımlanması, listede yer alan bin üç yüz elli bir kişinin hepsi bakımından somut sonuçlar doğurmamıştır. Ancak, bu kişiler, onları asla bağışlamayacak bir toplumda yaşamak zorunluluğu ile yüzleşmişlerdir. Bir insan hakları avukatı olan Juan Mendez konuya ilişkin olarak şu yorumu yapmaktadır¹²⁸: “ ...*Bilinen*

¹²⁶ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 648.

¹²⁷ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, s. 648.

¹²⁸ Hayner, P.B.: **Unspeakable Truths**, s. 111 naklen Mendez J.: *The Flight: Confessions of an Argentine Dirty Warrior*, New York 1996, s. 165.

yüzlerce işkenceci hakkında soruşturma yapılmamıştır. Ancak bunların büyük çoğunluğu toplum tarafından tanınmaktadır. Eğer, devlet bu kişileri muafiyete ilişkin kanunlar, kararnamele çıkararak masum kabul ediyorsa bile, toplum onların işledikleri suçların unutulmamasını sağlamaktadır. Ne zaman kamuya açık mekanlarda bulunmaya, sokaklarda yürümeye cesaret etseler, şiddet içermeyen ama reddiyetçi bir tavırla yüzleşmektedirler: garsonların onlara servis yapmaması, diğer müşteriler o mekandan ayrılması ya da daha uzak köşelere oturması, bazen korumalarına karşı meydan okunması ve tüm Arjantinlilerin onların kim olduğuna vakıf olduklarını hissettirmeleri...”

Şili’de ise komisyonun görev tanımına, cezai unsur oluşturan delillere ulaşılması durumunda bu delillerin mahkemeye sunulması kuralı getirilmesi suretiyle komisyonun isimleri açıklaması engellenmiştir. Şili Gerçeklik Komisyonu üyelerinden birinin konuya ilişkin yorumu şu şekildedir: *“Kendilerini savunmamış kişilerin suçlanarak isimlerinin açıklanması, ahlaki anlamda bir kişinin kanunsuz yollarla mahkum edilmesi ile eşdeğerde olacaktır. Bu durum, hukukun üstünlüğü ve insan hakları prensipleri ile çelişecektir.”*¹²⁹. Şili’deki komisyon çalışmaları esnasında bir takım ilk elden itiraflara da ulaşma imkanı bulmuştur. Resmi anlamda silahlı kuvvetler ve komisyon arasında bir işbirliği olmamasına rağmen, yirmi kadar emekli subay gizli olarak tanıklık yapmıştır. Konuşulan çoğu subay, ordunun sessizliğinin bozulmasının sonuçlarının yarattığı endişe olduğu söylenen sebeplerden dolayı Şili dışında yaşamaktaydı¹³⁰. Komisyon üyelerinden birinin Avrupa’ya giderek bu subaylardan biri ile yaptığı görüşme kendisi tarafından hayatını değiştiren bir tecrübe olarak ifade edilmektedir¹³¹: *“İlgilendiğimiz bir vaka iki çocuğunu elinden tutmuş okula götürürken otobüsten kaçırılan bir adamla ilgiliydi. Bu iki çocuğun babalarıyla ilgili*

¹²⁹ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study” naklen Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation, s.xxxii.

¹³⁰ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 113.

¹³¹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s.113 naklen yazarın röportajı, Aralık 3, 1996, Santiago, Chile.

en son hatırladıkları şey babalarının sürüklenmesiydi ve bir daha onu asla göremediler. Bu çocuklar olayın üzerinden on beş yıldan fazla bir süre geçtikten sonra komisyona geldiklerinde, bu olay hakkında ve olayın hayatlarını nasıl etkilediği hakkında ilk defa konuşmuşlardı. Kendi aralarında dahi bu konuyu konuşmamışlardı. Çok dokunaklıydı ve sanıyorum sonunda hepimiz ağladık. Daha sonra Avrupa'ya gittik ve tesadüfen bu adamı otobüsten kaçıran kişinin ifadesini aldım ve bunun benim üzerimde yarattığı etkiyi sadece hayal edebilirsiniz. Size bir başka örnek vereceğim: bir adam, yine Avrupa'da, ifade vermeye geldi ve insanları nasıl helikopterlere alıp denize attıklarını anlattı. Bu kişiler önce uyuşturuluyorlardı, eğer uçuş sırasında uyanırlarsa kafalarına kalın bir sopayla vurulup muhtemelen öldürerek denize atıyorlardı. Bir sonraki hafta, bu kurbanlardan birinin kızının ifadesini dinledim. Ve bu kız babasının hala bir adada ya da bir yerlerde, hapiste yaşadığına inanıyordu. Hiçbir şey söyleyemedim. Babasının 18 yıldır yaşadığına inanan bir kızın kafasında babasını öldürmek bana göre değildi. Daha sonra babasının akıbeti raporda yer aldı, ama o anda bildiklerimi kızı ben söyleyememiştim.”

El Salvador'da kurulan komisyon da tüm baskılara rağmen, elindeki delillere dayanarak, çoğunluğunu El Salvador ordusu subaylarının oluşturduğu, çatışmanın her iki tarafından da isimleri kapsayan kırktan fazla kişinin ismini açıklamıştır. Rapor, suikastların planlanması ve işlenmesi, sivillerin toplu öldürülmesi, yasal soruşturmaların yapılmasının engellenmesi ile kişilerin ilişkisini tanımlamakta ve sorumluluklarını açıklamaktadır¹³². Raporun giriş bölümünde isimlerin açıklanması kararının alınmasında yürütülen mantık şu şekilde anlatılmıştır¹³³: “...barış anlaşmaları çerçevesinde taraflar, 'bütün gerçeğin ortaya koyulması' gerekliliğini açıkça belirtmişler ve bunun komisyonun kurulma sebebi olduğunu ifade etmişlerdir. Şimdi, isimleri açıklamaksızın tüm gerçeği

¹³² Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 116.

¹³³ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths** s. 117 naklen From Madness To Hope, s. 25.

ortaya koymak mümkün değil. Hepsinden öte, komisyondan El Salvador ile ilgili akademik bir rapor hazırlanması değil, şiddet eylemlerini belirlemesi ve tekrarını önleyecek önlemler önermesi istenmiştir. Bu görevin soyut ve üstü kapalı bilgilere dayandırılarak yerine getirilmesi mümkün değildir... güvenilir bir ifade olduğunda, bu ifadeden üst düzey görevlilerin şiddete yönelik eylemlerle ilişkisi olduğu ya da üstünün kapatıldığı anlaşılabilir. İsimleri açıklamamak, taraflarca komisyondan bir son verilmesi talep edilen dokunulmazlığı pekiştirmek olacaktır.”

Gerçeklik komisyonları, yargılama yeteneği olan hukuki yapılar değildir. İsimleri açıklayan komisyonlar bu noktaya özen göstererek bu gerçeği nihai raporlarında tekrarlama yoluna giderler. Bu komisyonlar, kişilerin cezai sorumluluklarını belirlemek gibi bir işlevleri bulunmadığını raporlarında vurgulamaktadırlar¹³⁴.

İsimlerin açıklanıp açıklanmaması konusu komisyonun takdirine bırakıldığında, isimlerin açıklanıp açıklanmayacağına dair verilecek kararı etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Komisyon üzerinde isimlerin açıklanmaması yönünde siyasi baskı oluşturulması ihtimal dahilinde yer almaktadır. Bazı komisyonlar ise güvenlik endişesi sebebiyle isimleri açıklama konusunda tedirginlik yaşamaktadır. Güvenlik endişesi hem isimleri veren mağdurlar hem de komisyon üyeleri bakımından gündeme gelmekle birlikte, isimleri açıklananlardan öç almak isteyenlerin yaratabileceği tehlike de göz ardı edilememektedir. Her ne kadar gerçeklik komisyonu raporunda, komisyonun kişilerin cezai sorumluluklarını belirleme yetkisi olan bir hukuki yapı olmadığı vurgulansa da, bu ihtarla rağmen isimleri açıklanan kişiler toplumun gözünde suçlu olarak algılanmaktadır. Kamuoyu nezdinde kişinin hukuki anlamda suçlu bulunması ile komisyonun ortaya

¹³⁴ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 108.

çıkardığı gerçekler ölçüsünde bir suçun sorumlusu olduğunun anlaşılması arasındaki fark ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple geçmişte kurulan gerçeklik komisyonları, kişilerin sorumluluğuna dair bulgulara eriştiklerinde, hassas bir politik geçiş süreci yaşayan ülkede, bu bilgilerin hangi deliller ve yöntemlerle sunulması gerektiği yahut sunulmamasının mı tercih edilmesi gerektiği ile ilgili zorluklar yaşamışlardır¹³⁵.

Usule uygun hareket etmek söz konusu olduğunda, bir komisyon için gerekli olan güvenceler, ceza yargılaması için gereken güvencelerden daha azdır. Bir yargılamada, olması gereken güvenceler üzerine evrensel anlamda kabul edilmiş ilkeler vardır. Şüphelilerin, kendileri hakkındaki iddialardan haberdar edilmeleri, kendilerini savunmak için gerekli zaman ve fırsatın tanınması, temsil ve tanık çağırma haklarından yararlandırılması gerekmektedir. Kişinin isminin komisyon tarafından açıklanması, kişinin itibarına zarar vermekle beraber onu cezalandırmak anlamına gelmemektedir. Komisyon cezalandırmayı önerebilir, ancak bu önerinin uygulanır olması için muhtemelen yeni yasaların çıkarılması gerekecektir. Bu sebeple, kişisel sorumlulukları araştırma yetkisini görev tanımında bulunduran komisyonlar, özgün uyulması gereken usullerini belirlemeli ve buna uyulmasını sağlamalıdır. İlgili standartların ve usullerin komisyondan komisyona değişebilme ihtimaline karşın, belli ilkeler ortaktır. Bu ilkelerin ilki, isimleri açıklanacak kişilerin raporun yayınlanmasından önce kendileri aleyhindeki iddialardan ve isimlerinin açıklanacağından haberdar edilmeleri gerekliliğidir. İkincisi, komisyon tarafından belirlenecek bir usul dahilinde bu kişilere kendilerini savunma hakkının tanınması gerekliliğidir. Ancak, kişilere haklarındaki iddialar bildirilirken ve savunma imkanı tanınırken iddiaların kaynağının verilmemesi tercih edilmektedir. Aksi halde bu kişiler aleyhine iddiada bulunanlar tehlikeye atılmış olmaktadır. Son olarak komisyonun, kişisel

¹³⁵ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 108.

sorumluluğu açıklamanın cezai anlamda suçluyu tanımlamak anlamına gelmediğini, bunun ancak mahkemeler tarafından yapılabileceğini bildirmesi gerekmektedir¹³⁶.

İsimleri açıklamayı tercih eden komisyonlardan biri Çad'da kurulan gerçeklik komisyonudur. Çad'da yayınlanan raporda, isimlerin listesi ve insan hakları ihlallerinde sorumlu tutulan kişilerin resimleri yer almıştır. Raporun yayınlandığı tarihte, isimleri açıklanan bu kişilerin çoğunluğunun yeni hükümette, özellikle de istihbarat hizmetlerinde veya polis ve asker kadrosunda görevli bulunuyor olması oldukça dikkat çekicidir. Komisyon raporunda, önceki istihbarat hizmetlerinde de görevli olan bu kişilerin tasfiye edilmeleri için güçlü savunmalara yer vermiştir. Aynı şekilde, El Salvador'daki komisyonun isimleri açıklaması ve bu isimler arasında yüksek rütbeli askerlerin ve yargı mensuplarının bulunması da oldukça fazla dikkat çekmiştir. Kırktan fazla resmi görevlinin isminin yer aldığı bu listedeki kişilerin çoğunluğunu askeri hizmette bulunan kişiler oluşturmuştur. Hatta listedeki isimler arasında Savunma Bakanı ile Anayasa Mahkemesi başkanının isimleri de vardır. Raporda, suikastlar planlamış yahut işlemiş kişilerin, sivillerin kırımdan geçirilmesi emirlerini veren kişilerin, bu eylemlerin araştırılmasını engelleyen kişilerin isimleri yer almıştır. El Salvador'daki komisyonun raporunda adı verilen tüm kişilerle komisyon birebir görüşmüş ve bu kişilere kendilerini savunma imkanı tanınmıştır. Komisyon ayrıca raporunda bu kişilerin halihazırdaki görevlerinden uzaklaştırılmalarını, on yıl süreyle kamuya ilişkin herhangi bir görevde hizmet vermelerinin engellenmesini ve askeri yahut güvenliğe ilişkin görevlere ömür boyu getirilmelerinin engellenmesini tavsiye etmiştir¹³⁷.

¹³⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 130.

¹³⁷ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s.649.

Kurulan ikinci Afrika Ulusal Kongresi Gerçeklik Komisyonu, ihlalleri işlemekle suçlanan kişilerin yargılaması görünümünde olan bir işleyişi benimsemiş ve bu durumu raporuna da yansıtmıştır. Ruanda'daki komisyon, Devlet Başkanı'nın, yerel resmi görevlilerin isimleri de dahil olmak üzere düzinelerce görevlinin ismini açıklamıştır. Raporda ismi açıklanan kişilerin, kısımları planlayan ya da kısımlara katılan, toplu öldürmeleri kışkırtan sivil hükümet görevlileridir. Ruanda'da komisyonun raporunun yayınlanmasını takiben, ismi açıklanan kişilerin bir kısmı, görevlerinden uzaklaştırılmış fakat söz konusu uzaklaştırmalar bir takım hileli idari raporlarla sağlanmıştır. Ayrıca bu kişilerin hiçbiri yargılanmamıştır. İsimlerin açıklanmasına dair bir diğer tehlike de gene Ruanda'da görülmüştür. Raporun yayınlanmasından iki ay sonra mezalimle suçlanan isimlerden ikisi hayatını kaybetmiştir. Bu kişilerden biri isyancılar tarafından, diğeri de delilleri örtbas etmek amacıyla hükümetin ölüm müfrezeleri tarafından öldürülmüştür¹³⁸.

Gerçeklik komisyonlarının tanınır hale gelmesiyle birlikte, yakın zamanda kurulan bazı komisyonlar görev tanımlarını belirlerken daha açık davranmışlardır. Örneğin, Güney Afrika Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu'nun görev tanımı dahilinde, yaygın insan hakları ihlalleri ile ilişkisi bulunan kişilerin, yetkililerin, kurumların ve organizasyonların belirlenmesi ve bulgularına dair detaylı bir rapor hazırlanması yer almaktaydı. Bu şekilde görev tanımı belirlenmesi ile komisyon, bilinen isimleri açıklama yetkisini de görev tanımına dahil etmiş olmuştur¹³⁹.

Bir gerçeklik komisyonunun isimleri açıklayıp açıklamama konusundaki tavrı, komisyonun kurulduğu ülkedeki koşullar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

¹³⁸ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", s. 650.

¹³⁹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 108.

İsimlerin açıklanmasının beraberinde getireceği olumlu ve olumsuz yanlar, komisyonun kurulduğu ülkenin tarihi, kültürel ve politik özellikleri ile birlikte düşünülmelidir. Ayrıca, gerçeklik komisyonlarının birer ceza mahkemesi olmadığı da dikkate alınarak hareket edilmelidir. Bu bakımdan, isimleri belirlenen faillerin ülkedeki adalet sistemi içinde yetkili kurumlara bildirilmesi yoluyla adalete teslim edilmelerinin uygun bir yöntem olabileceği düşünülmektedir. İlgili ülkedeki adalet sisteminin işleyişine dair endişeler olması halinde ise, gerçeklik komisyonu raporunda yer alacak önerilere, faillerin yargılanmamaları halinde devreye sokulabilecek yöntemler eklenebilecektir. Bu bağlamda, uluslararası ve yerel sivil toplum örgütlerinin konunun takipçisi olmaları sağlanabilecektir.

3.5 Gerçeklik Komisyonlarının Zayıf ve Kuvvetli Yanları

Gerçeklik komisyonlarının güçlü olduğu noktaların başında gerçeğe ulaşma bakımından sahip olduğu güç gelmektedir. Zira yargı süreci dahilinde erişilebilecek gerçeğe oranla, komisyonların erişebileceği gerçek daha geniş bir kapsama sahiptir. Yargının ulaşacağı kişisel sorumlulukken, komisyon ihlallerin tüm mağdurlarına ve dolayısıyla da çok daha yoğun sayıda ihlalin sorumlusuna ulaşma imkanına sahiptir. Gerçeklik komisyonları nazarında gerçeğe ulaşmak için mağdurların katılımı önem arz etmektedir. Bu durum da mağdurlar bakımından daha güvenilir bir garanti sağlamaktadır. Ayrıca, komisyonun çalışmalarına katkıda bulunabilmek ulusal bilinci ve ulusun birbirine yaklaşmasını da beraberinde getirmektedir. Komisyonların varlığı uluslararası topluluğun dikkatlerinin de komisyonun kurulduğu ülkeye çekilmesini sağlamaktadır. Bu sayede, komisyonun neticede ortaya koyduğu önerilerin uygulanır kılınması bakımından uluslararası topluluğun da dolaylı

bir katkısı olabilmektedir. Komisyonların ulaştığı bulgular, sonrasında yargı sürecine de ışık tutmaktadır¹⁴⁰.

Sahip oldukları güçlü yanların yanında gerçeklik komisyonlarının zayıf olduğu noktalar da bulunmaktadır. Genel olarak kişisel sorumlulukların raporlara yansıtılmaması bu zayıf noktalardan biri olarak düşünülmektedir. Komisyonların görev tanımlarının belirlenmesi esnasında tercih edilen yöntemler zaman zaman komisyonun işlevini zayıflatmaktadır. Çok geniş kapsamlı bir görev tanımı belirlendiğinde derinlemesine inceleme mümkün olmamakta, sadece belli konuların incelenmesine karar verilmesi halinde de kapsam dışı kalan ihlaller araştırılmamış olmaktadır. Bilgilere ulaşmadaki yetkilerinin sınırlı olması, ya da politik baskıya maruz bırakılmaları da komisyonların işlevlerini daraltmaktadır. Faillerin isimlerinin açıklanması akabinde adil bir yargılama sağlamak komisyonun yetkisinin tamamen dışında kaldığından, faillerin insan haklarının korunamaması ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Tanıkların kendilerine yönelik misillemeler olması ihtimaline karşı güvence altında hissetmemeleri de ifade vermelerini engellemektedir.

Gerçeklik komisyonun çalışması sürecinde faillerin bir takım muafiyetlerden yararlandırıldığı durumlar olabilmektedir. Böylesi durumlarda, acımasızca işlenmiş suçların faillerine muafiyet tanındığında yahut affedilmeleri gündeme geldiğinde, uluslararası gözlemciler konuya kayıtsız kalmamakta ve alarm durumuna geçmektedirler. Kimi gözlemciler gerçeklik komisyonu fikrinin kendisinin aslen, amaca uygunluk koşulu uğruna adaleti kurban ettiğini ileri sürmektedirler. Bazı gözlemcilere göre ise, yargılamanın gerçekçi

¹⁴⁰ Daan Bronkhorst, “*Truth Commissions and Transitional Justice: A Short Guide*”, Amsterdam, the Netherlands, September 2003, http://www.amnesty.nl/downloads/truthcommission_guide.doc, (21.10.2005), s. 28.

ve pratik olmadığı, bir anlamda imkansızlaştığı zamanlarda, olayların inkar edilmemesi, değiştirilerek anlatılmaması, bir anlamda unutulmaması için bir alternatif oluşturulmalıdır¹⁴¹.

İdeal koşullarda, bütün devletler, insan hakları ihlallerinin hemen ve tam bir şekilde araştırılması görevini üstlenir. İhlallerin faillerinin yargılanması ve akabinde cezalandırılması için devletlerin önlem alması beklenir. Ancak, gerçeklik komisyonu raporlarını takiben yapılacak yargılamalara pek sık rastlanmamaktadır¹⁴².

3.6 Gerçeklik Komisyonlarının Etkileri

Bir gerçeklik komisyonunun etkilerini değerlendirebilmek için, komisyonun olayların ve yaşananlara dair gerçeğin araştırılmasındaki başarısı ve bir bütün olarak ulusal etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

Komisyonların umulan etkileri göstermesi ve umulan sonuçlara ulaşabilmesi için farklı çabaları olmaktadır. Komisyonlar, mağdurları komisyona gelerek tecrübeleri ve yaşadıkları ile ilgili olarak açıkça konuşmaya teşvik etmektedirler. Komisyonların teşviki ayrıca, katılanları isim vermek, kötü muameleleri ikrar etmek ve af dilemek yönünde cesaretlendirmek yönünde de olmaktadır. Bu şekilde amaçlanan da “geçmişteki şeytan”la yüzleşip yola devam etmeyi sağlamak olmaktadır¹⁴³. Bu yüzleşme yolunda gerçeklik komisyonu raporu ve önerileri en önemli unsurdur. Gerçeklik komisyonu raporu, komisyonun çalışmalarının belgesi ve dayanağı olmaktadır. Raporda yer alan öneriler, öngörülen ve umulan iyileştirme ile uzlaşma için bir çerçeve çizmektedir.

¹⁴¹ Rose Weston, “Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”, s.1031.

¹⁴² Rose Weston, “Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”, s.1031.

¹⁴³ Rose Weston, “Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”, s. 1025.

3.6.1 Gerçeklik Komisyonlarının Raporları ve Önerileri

Bir gerçeklik komisyonunun en önemli getirilerinden biri, komisyonun çalışmaları neticesinde yayınlanan nihai rapordur. Bu raporun yayınlanma amacı bir ülkenin geçmişi ile ilgili olarak geçerli ve doğru bir tutanak oluşturmaktır. Söz konusu rapor sayesinde, geçmişin unutulması, inkar edilmesi ve değiştirilerek yeniden yazılması engellenmektedir. Ayrıca, bu rapor, eksiksiz ve geçerli bir raporun yayınlanması, yeni hukuki emsaller yaratacak kararları için geçerli zemin arayan hakimler bakımından da bir kaynak teşkil edebilecektir.

Komisyonun çalışmaları neticesinde yayınlanan nihai raporla birlikte, aileler ihlal mağduru olmuş aile bireylerinin akıbetlerini öğrenme fırsatı elde edebilmektedirler. Uluslararası boyutta insan hakları ihlallerinin kınanması ve gelecekle ilgili olumlu değişikliklerin teşviki gene nihai raporla sağlanmaktadır. Bu bağlamda, gelecekteki ihlallerin azaltılması için verilen bu mücadele komisyonların en önemli etkilerinden biridir. Bunun yanı sıra, bir ülkede yaşayan topluluklar arasında uzlaşmanın ve barış içinde, bir arada yaşanabilir bir ortamın varlığının sağlanması da arzu edilen bir başka sonuçtur¹⁴⁴.

Gerçeklik komisyonunun ve sonuçta yayınladığı raporun varlığı, mağdur ve failleri toplumun gündemine taşımaktadır. Bu iki gruptan birine dahil olmayan, mağdur veya fail olmamış kişiler de tartışmaya dahil olmakta ve o güne dek yadsınmış bir sorumluluğu paylaşmaktadır¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Rose Weston, "Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States", s. 1025.

¹⁴⁵ Committee for Conflict Transformation Support, "Truth commissions: One option when dealing with the recent past in countries that have endured war or dictatorships", CCTS Newsletter 18, <http://www.cr.org/ccts/ccts18/trucomm.htm> (9.10.2005), s.3.

Daha önceleri kurulan komisyon raporlarının aksine, zaman için komisyon raporları daha hacimli olmaya başlamıştır. Açık ve genel önerilere yer vermek yerine artık gerek kamu alanına gerekse hükümete yönelik kapsamlı ve detaylı öneriler, komisyon raporlarında yer alır hale gelmiştir. Bu önerilerin hazırlanması aşamasında, komisyonların hukuki danışmanlık desteği aldığı da görülmektedir¹⁴⁶.

Gerçeklik komisyonları raporlarında getirdikleri öneriler kapsamına türlü ıslah yöntemlerini de dahil etmektedirler. Örneğin Şili'deki komisyon, yakınları kayıp ya da öldürülmüş olan ailelere nakit yardım desteği, bu ailelere sağlık yardımı desteği, kayıp ya da öldürülmüş kişilerin çocuklarına eğitim yardımı desteği önermiştir. Kayıp ya da öldürülmüş kişilerin çocuklarının zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulması, politik sebeplerle işlerini kaybetmiş kişilerin geçmişe yönelik kayıplarının hesaplanması beraberinde emekli aylıklarına bağlanması, sürgünden dönenlere geri dönüşlerinde taşıt giriş vergisinden muafiyet tanınması komisyonun diğer önerileri arasındadır. Arjantin'de de komisyon yakınları kayıp ya da öldürülmüş kişilerin aileleri için ve politik sebeplerle hapse atılmış ya da sürgüne mecbur edilmiş kişiler için maddi destek önermiştir. Kayıpların çocuklarının zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmalarının yanında bu çocuklara ev kredileri sağlanması da önerilmiştir¹⁴⁷.

Gerçeklik komisyonları raporlarında sadece mağdurların acılarının telafilerine yönelik öneriler getirmemekte, aynı zamanda kuruldukları ülkedeki hukuk düzeninin gelişmesi ve iyileştirilmesine yönelik öneriler de sunmaktadır. Politik geçiş süreci yaşamakta olan ülkeye komisyon, yargı düzenine, silahlı kuvvetlere, polise, istihbarat servisine ve siyasi düzene ilişkin reform önerileri getirmektedir. Ulusal kültüre insan hakları kavramını kazandırmak yönünde

¹⁴⁶ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 167.

¹⁴⁷ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 316.

çaba gösterilmesine ilişkin önerilerden bahsetmektedir. Faillerin yargılanması, eğer yeni düzende yetki sahibi kişilerse görevlerinden uzaklaştırılmaları istenmektedir. Bu bağlamda, bazı komisyonların ülkedeki politik kurumların ve insan hakları anlayışının zayıflığını gözeterek somut öneriler dile getirdiği de olmaktadır. Örneğin, Uganda’da kurulan komisyon, raporunda yeni anayasanın düzenli olarak tekrarlanan seçimlerle hükümetin ve başbakanın değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu şekilde hükümetlerin sürelerini aşarak iktidarda kalmalarının engellenmesi önerilmiştir. En yakın tarihte kurulan komisyonlardan biri olan Sierra Leone’de, komisyonun önerilerinin hükümet tarafından uygulamaya geçirilmesi, hazırlanan bir kanun ile ülkenin yasama organı tarafından kabul edilmiştir. Bunun yanında, Haiti’de olduğu gibi, komisyonun önerilerinin dikkate alınmadığı örnekler de görülmüştür¹⁴⁸.

Gerçeklik komisyonları, öneriler sunmak suretiyle geçmişin üstesinden gelebilmenin sağlanmasını amaçlamaktadır.¹⁴⁹ Ancak, sunulan öneriler yaptırım gücünde olmadığından, önerilerin uygulamaya geçirilmesi çoğunlukla komisyonun kurulduğu ülkedeki siyasi iradenin takdirine kalmaktadır¹⁵⁰. Ancak komisyonların önerilerinin bir başka önemli özelliği de, gerek ulusal gerek uluslararası sivil toplum örgütleri ve bazen de diğer ülkeler bakımından, komisyonun önerilerinin uygulanmasına yönelik olarak, komisyonun kurulduğu ülkeye baskı yapılabilmesine olanak tanıyor olmasıdır¹⁵¹. Zira sivil toplum örgütlerinin ulusal ve uluslararası ölçekteki desteği, komisyonların işlevselliği üzerinde belirgin bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bir komisyonun sivil toplum desteği olmaksızın işlevine devam etmesi komisyonun etkisini zayıflatmaktadır. Ulusal ölçekte çalışan sivil toplum örgütlerinin ülkedeki siyasi sürecin ve yaşananların takipçisi olduğu düşünülürse, bu şekilde halkın

¹⁴⁸ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 168.

¹⁴⁹ Committee for Conflict Transformation Support, “*Truth commissions: One option when dealing with the recent past in countries that have endured war or dictatorships*”, s.3.

¹⁵⁰ Claudia Gerez Czitrom, “*Truth Commissions: An Uncertain Path?*”, s.17.

¹⁵¹ Priscilla B. Hayner, **Unspeakable Truths**, s. 168.

bilinçlendirilmesi de sağlanmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin sahip olduğu etki dikkate alındığında bu destekten yoksun çalışan bir komisyonun son derece zayıf kalacağı da göz ardı edilmemelidir. Sivil toplum örgütleri özellikle komisyonların kurulması aşamasında ve sonrasında komisyon raporu yayımlandıktan sonra, raporda yer alan önerilerin ilgili hükümet tarafından uygulanıp uygulanmadığının takipçisi olmak bakımından önem arz etmektedir. Bu noktada, ülkede bir gerçeklik komisyonunun kurulması bakımından sivil toplum örgütlerinin varlığının önemi bakımından Demokratik Kongo Cumhuriyeti örnek olarak gösterilebilir. Bu ülkedeki mevcut sivil toplum örgütlenmesinin zayıflığı sebebiyle, ülkede bir gerçeklik komisyonu kurulması sağlanamamıştır. Bunun yanında, tam aksi bir örnek olarak ise, Güney Afrika'da kurulan komisyonun kurulmasında en aktif rolün sivil toplum faaliyetleri olduğunun altını da çizmek gerekmektedir¹⁵². Buradan hareketle, kurulmasındaki etkilerinin yanı sıra, komisyonların rapor ve önerilerinin uygulanırlığının takipçisi ve denetçisi olmaları bakımından sivil toplum yapılarının önemi ciddi boyutlardadır. Bu noktada, komisyonun raporu ve önerileri de sivil toplum örgütleri için bir rehber niteliği taşımaktadır.

Gerçeklik komisyonlarının raporları ve raporlarda yer alan öneriler, o ülkedeki insan haklarına dair gerçekleri ortaya koyduktan sonra, topluma ileriye dönük hedefler sunmaktadır. Bu önerilerin uygulanıp uygulanmaması, geçiş dönemi yaşayan kırılgan demokrasiler bakımından her zaman mümkün olmamaktadır. Ancak, uygulanır kılınması halinde bu raporlar ve öneriler toplum için bir yol haritası olma özelliği taşımaktadır. Zira rapor ile gerçek belgelenirken, öneriler ile gerçeğin bir adım ötesine geçilmekte ve aslında gerçek artık toplum lehine ve yararına uygulamaya konu olmaktadır.

3.6.2 Gerçeklik Komisyonlarının İyileştirmeye Yönelik Etkileri

¹⁵² David A.Crocker, "Truth Commissions, Transitional Justice, and Civil Society" ", **Truth v. Justice**, , s. 79.

Gerçeklik komisyonlarının, mağdurların, hayatta kalmayı başarmış kişilerin ve ailelerinin iyileştirilmesine katkıları olmaktadır. Komisyonlar, mağdurların geçirdiği travmayı araştırmakta ve ortaya koymaktadır. İfade vermek bu sürecin ilk adımıdır. Bu şekilde kişilerin yaşadıklarını anlatmak için fırsatları olmaktadır. Komisyonun çalışmaları sürerken mağdurlar birbirleriyle tanışma ve yaşadıklarını paylaşma olanağı da bulmaktadır. Ayrıca verilen ifadelerle beraber faillerin belirlenmesi de mümkün olmaktadır. Bunun yanında, komisyon tarafından önerilecek tazmin yöntemleri de mağdurlar için önem taşımaktadır.

İnsan hakları ihlallerinin mağdurları ve onların yakınlarının türlü tazmin usullerinden yararlandırılması gerekmektedir. BM raporlarında belirlenen ayırım dahilinde tazminattan kastedilen, geri getirilmesi mümkün olmayan bir kaybın maddi anlamda telafi edilmesidir. İfade şeklinde telafi ise sadece mülkiyetler bakımından söz konusu olmaktadır. Bir mevkiin iadesi ise ismin, kimliğin veya saygınlığın telafisi için sağlanmaktadır. Son olarak, kabul edilecek yeni yasalar yoluyla veya sağlanacak yaygın eğitim ile düzenin ıslahı da bir telafi yöntemi olmaktadır¹⁵³. Komisyonlar bakımından, iyileştirmeye yönelik hedefleri doğrultusunda bu telafi yöntemlerini kullanmak mümkündür.

Ancak, komisyonların iyileştirme süreci ile ilgili olarak beklentileri karşılayamadığı durumlar da olmaktadır. Mağdurlar için bazen yaşanmış olayların tekrar hatırlanması geçmişe gömülen acıların canlanmasına sebep olabilmektedir. Yakınları kayıp olan veya öldürülen kişilerin, yakınlarının akıbetini öğrenmedikleri müddetçe yaralarının sarılmasının mümkün olmadığını ifade ettiği görülmektedir. İfade verdikten sonra, komisyonlar mağdurlarla iletişimini sürdürmeli ve edinilen bilgileri paylaşmalıdır. Mağdurlar, verdikleri ifadeler neticesinde, faillerin hala cezalandırılmadığını gördüklerinde, ya da raporda

¹⁵³ Daan Bronkhorst, “*Truth Commissions and Transitional Justice: A Short Guide*”, s. 18.

isimlerin açıklanmaması halinde de hayal kırıklığına uğrayabilmektedirler. Ayrıca, ifade verenler üzerinde aleyhine ifade verdikleri kişilerden gelebilecek tehditlere karşı bir endişe de olmaktadır¹⁵⁴.

Komisyonların iyileştirmeye yönelik çabalarının yetersiz kaldığı durumlar olmakla beraber, komisyonların çalışmaları neticesinde ulaşılan ve belgelenen gerçekler, geçmişe ait yanlış oluşmuş resimlerin düzeltilmesine, kulaktan kulağa yayılmış söylentilerin bitmesine imkan tanımaktadır. El Salvador'da kurulan komisyonun raporunda özellikle bu noktaya vurgu yapılmaktadır. Buna göre, komisyonun ortaya çıkardığı gerçekler ışığında çatışmanın taraflarının birbirlerini itham etmeleri ve acı gerçeklerin yadsınması son bulmuş ve halk bunlara dair söylentilere kulak vermektense geleceğe bakmayı tercih etmiştir¹⁵⁵. Gerçeğe ilişkin çarpıtılmış bilgiler ve söylentiler, bir toplumun iyileşme sürecini derinden sarsacaktır. Bu sebeple sadece gerçeği belgelemek ve ortaya çıkarmakla dahi, gerçeklik komisyonlarının iyileşme sürecine önemli katkıları bulunduğu dikkat çekmek gerekmektedir.

3.6.3 Gerçeklik Komisyonlarının Uzlaşma Üzerindeki Etkileri

Uzlaşmanın, içerdiği anlam bakımından değişik aşamalarda değerlendirildiği ifade edilmektedir. Buna göre ilk aşama, salt hukuk çerçevesinde, kişilerin birbirlerine kast ederek intikam peşinde koşmaları yerine, suçluların ceza adaleti sınırları içinde cezalandırılmalarının getirdiği bir uzlaşma ortamıdır. Geçiş dönemi yaşayan demokrasiler bakımından bunun bir sonraki aşaması, yeni kurulan demokratik düzen içinde, eskiden kaşı görüş ve tutumlara sahip olup da birbirine düşmanlık beslemiş kişilerin aynı demokratik düzen içinde yaşamak durumunda kalmaları olarak gösterilmektedir. Uzlaşmanın son aşamada kazandığı anlam ise

¹⁵⁴ Daan Bronkhorst, “*Truth Commissions and Transitional Justice: A Short Guide*”, s.17.

¹⁵⁵ Martha Minow, “The Hop efor Healing: What Can Truth CommissionsDo?”, **Truth v. Justice**, s.253.

gerçeklik komisyonları bakımından belirginleşmektedir. Buna göre, toplum dahilinde karşılıklı iyileştirme ve onarma anlayışı veya karşılıklı affetme olanağı tanınması yoluyla bir uzlaşma yaratma amacı güdülmesi, gözetilen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu son aşamada gerçeklik komisyonları vasıtasıyla ulaşılması arzu edilen uzlaşma anlayışı, geçiş dönemi ve yapısı itibariyle bunu kabullenen toplumlar için geçerli olacaktır. Zira ne bir gerçeklik komisyonunun ne de herhangi bir devlet kurumunun insanların geçmişleri ile barışıp yaşananları affetmeye ve birbirlerini sevmeye zorlaması makul bir yöntem olarak kabul edilemez¹⁵⁶.

Gerçeklik komisyonları bakımından komisyonların çalışmalarını yönelttikleri hedefe ilişkin anahtar kelime ‘uzlaşma’dır. Geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin araştırılması aslında yaşananlarla yüzleşme amacıyla hareket edilmesi temelinde düşünülmektedir. Gerçeklik komisyonları için, uzlaşmaya dair öngörülen belli bir standart olmamasına rağmen, asgari ölçüde bir takım gerekli unsurlar mevcuttur. Gerçeğin ikrarının sağlanması bu unsurlardan biridir. Hukukun üstünlüğüne güç kazandırmaksa bir diğer gerekliliktir. Bunların yanı sıra, sürece katılımı sağlamak olmazsa olmaz bir niteliktedir. Zira halkın katılımı ile demokratik bir ortamda doğrulanmış gerçeklerin tartışılır olması gerekmektedir. Tazminat ve ıslaha yönelik garantiler verilmesi ve bunların sağlanması da bir diğer unsurdur¹⁵⁷.

Gerçeklik komisyonlarının görev tanımları ve raporlarında temel dayanak gerçeğin bulunmasıdır. Zira uzlaşmanın sağlanmasında yegane dayanak gerçek olacaktır. Kurulan tüm komisyonların ortak hareket noktası, barış, uzlaşma ve demokrasinin sessizlik temeli üzerine

¹⁵⁶ David A. Crocker, “Truth Commissions, Transitional Justice, and Civil Society”, **Truth v. Justice**, s. 108.

¹⁵⁷ Daan Bronkhorst, “*Truth Commissions and Transitional Justice: A Short Guide*”, s. 25.

inşa edilmeyecek olmasıdır. Bu noktada gerçek, uzlaşmanın sağlanması bakımından komisyonların tazminata ve ıslaha dair önerilerinden de önde gelen bir öneme sahiptir¹⁵⁸.

Bazı görüşlere göre ise, gerçeği arama sürecinin ardından adaletin sağlanması için yargılama yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Gerçeği araştırmanın ve gerçeğe ulaşmanın çok kıymetli bir süreç olmasına rağmen tek başına yeterli bulunmadığı söylenmektedir¹⁵⁹. Uzlaşmanın anlamlı ve uzun vadeli olması için, adaletin yargılamalar yoluyla kendini göstermesi gerektiği belirtilmektedir.

Çatışma ve baskı yaşamış toplumların demokrasiye geçiş aşamalarında, geçmişte düşman olarak benimsedikleriyle uzlaşması ve onları tekrar topluma kazandırması umulan uzlaşma sürecidir. Ancak bunun her toplum bakımından mümkün olacağı veya her toplumun bu yönde bir irade göstermekte hevesli olacağı varsayımından hareket etmek doğru olmayacaktır. Uzlaşmanın, kültürel özellikler temelinde yolunu ve uygulamasını tayin edecek olduğunu akılda tutmak gerekecektir. Aslen, kurulan komisyonların uzlaşmaya ilişkin yaklaşımları komisyona verdikleri isimden de anlaşılabilir. Zira kurulan her gerçeklik komisyonunun isminde ‘uzlaşma’ ifadesi yer almayabilmektedir. Şili ve Güney Afrika örneklerinde komisyonların çalışma metotları uzlaşma hedefine yönelik düşünülmüştür. Özellikle Güney Afrika’da kurulan komisyonun halka açık oturumları ve halkın bu konudaki hevesli takibi komisyonun hedefi bakımından uyumlu bir işbirliği meydana getirmiştir. Komisyonun ismi ve hedefi ile uyumlu çalışmalar yapmış olması ve bunun karşılığında toplumdan olumlu katkı almış olması dikkat çekicidir.

¹⁵⁸ Claudia Gerez Czitrom, “*Truth Commissions: An Uncertain Path?*”, s.20.

¹⁵⁹ Joanna Crandall, “*Truth Commissions In Guatemala And Peru: Perpetual Impunity And Transitional Justice Compared*”, Peace, Conflict and Development, C. 4, Nisan 2004, <http://www.peacestudiesjournal.org.uk/docs/perpetualimpunity.PDF>, (14.10.2005), s.3.

4- DOĞU TİMOR İNCELEMESİ

Endonezya'yı oluşturan takımadaların güney doğusunda, daha güneydeki Avustralya'ya beş yüz kilometre uzaklıkta bir ada olan Timor yüzyıllar boyu Hollanda sömürgesi olmakla beraber, adanın doğusunda bulunan Doğu Timor 1975 yılının sonuna kadar bir Portekiz sömürgesi olarak kalmıştır. Ancak, 7 Aralık 1975 tarihinde Endonezya bu bölgeyi önce işgal sonra ilhak etmiştir. 1974 yılında gerçekleşen Portekiz devrimi ile birlikte kendi kaderini tayin hakkı kapsamında bağımsızlık ümidi taşıyan Doğu Timor, Endonezya'nın işgali ile bu hayallerine kavuşamadığı gibi binlerce insanını da işgal esnasında kaybetmiştir. Ancak, ilerleyen dönemde ülkedeki ayaklanma, güçlü muhalefet ve ekonomik bunalım sebebiyle kriz yaşayan Endonezya, Doğu Timorlulara bağımsızlık ya da Endonezya içinde özerklik gibi iki seçenek sunmuştur. Yapılan referandum sonuçlarına göre Doğu Timorluların 78,5 oranında bağımsızlığı tercih ettikleri görülmüştür¹⁶⁰. Referandum sonrası Endonezya ordusu ülkeden çekilirken ardında ciddi hasar bırakmıştır. Bu esnada yaşananlar Doğu Timorlular bakımından yıllar önce işgal esnasında yaşanan şiddet ve terörün tekrarı olmuştur. 25 Ekim 1999'da UNTAET (*Doğu Timor'da Birleşmiş Milletler Geçiş İdaresi*), geçiş dönemi sürecinde yasamanın ve yargının işlemlerini sağlamak için bölgeyi idare etmek ve özgün hükümetin kurulmasına destek olmak için kurulmuştur. Doğu Timor, 20 Mayıs 2002'de bağımsızlığını ilan etmiştir¹⁶¹. Aynı gün, UNTAET, BM Güvenlik Konseyi kararıyla birlikte yerini UNMISSET'e (*Doğu Timor'da Birleşmiş Milletler Destek Gücü*) bırakmıştır¹⁶².

Bu çalışmada, Doğu Timor'un referandum aracılığıyla tercih ettiği bağımsızlık ve demokrasiye geçiş sürecinde ülkede kurulmuş olan ve bundan sonra 'Komisyon' olarak

¹⁶⁰ Turgut Tarhanlı, *Ne Hukuk Ne De Ahlak Yeryüzü Cehennemi*, Ankara: Dost, Ocak 2003, s. 61.

¹⁶¹ <http://www.un.org/peace/etimor/etimor.htm>, (15.11.2005).

¹⁶² Turgut Tarhanlı, *Ne Hukuk Ne De Ahlak Yeryüzü Cehennemi*, s. 64.

anılacak olan ‘Kabul, Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu’ ele alınmaktadır. Bu komisyon, içerdiği özgün nitelikleri, çalışma süreci ve komisyonun raporunun tamamlanmasını takiben ülkede meydana gelen gelişmeler bakımından önem arz etmektedir. Bu aşamada, Doğu Timor hükümetinin 2005 yılı gündeminde önemli yer teşkil etmiş olan, Endonezya ile iki taraflı olarak kurulması öngörülen Gerçeklik ve Dostluk Komisyonu’ndan da bahsetmek gerekmektedir. Kurulması öngörülen bu komisyonun, işgal sırasında meydana gelmiş olan insan hakları ihlallerini araştırmakla görevli olacağı ifade edilmektedir. Ancak bu komisyonun kurulması, Doğu Timor kilisesi ve sivil toplum örgütlerinin pek çoğu tarafından desteklenmemektedir. İki taraflı olarak kurulacak bu komisyonun hukuki sorumluluk yaratmayacağı ve insan hakları ihlallerinin mağdurları bakımından adaleti sağlayamayacağı yönünde endişeler mevcut olduğu belirtilmektedir¹⁶³. Bununla birlikte, Endonezya ve Doğu Timor arasında kurulması öngörülmekte olan bu komisyon, söz konusu çalışmanın kapsamı içinde yer almamaktadır. Zira bu aşamada, gerçeklik komisyonlarının uluslararası arenada kazandıkları önem bakımından çarpıcı bir örnek olma özelliğini taşımakta olan Kabul, Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu’dur.

4.1 Komisyonun Kuruluşu

Kabul, Gerçeklik ve Uzlaşma Komisyonu (*CAVR*), Doğu Timorlular arasında uzlaşmayı sağlamak ve 1974 ile 1999 yılları arasında meydana gelen insan hakları ihlallerine ilişkin gerçekleri ortaya koymak amacıyla kurulmuş bağımsız ve ulusal bir mekanizmadır. Komisyonun kurulması ilk defa 2000 yılında, Timorluların Direnişi Ulusal Konseyi (*CNRT*) tarafından önerilmiştir. Söz konusu öneri daha sonra *CNTR* temsilcileri, altı Doğu Timor sivil toplum örgütü, *BMMYK* (*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*) ve *UNTAET* İnsan Hakları Birimi’nden oluşan bir komite tarafından geliştirilmiştir. Bu komite, tüm

¹⁶³ <http://www.asianews.it/view.php?l=en&art=2740> (07.12.2005).

bölgeleri ziyaret ederek komisyonun kurulması ile ilgili olarak kamuoyunun fikrini almıştır. 2001’de UNTAET tarafından düzenlenen 2001/10 sayılı yönetmelik ile komisyonun kuruluş esasları belirlenmiştir¹⁶⁴. Bunun ardından, Ulusal Konsey komisyonun kurulmasına yönelik düzenlemeyi kabul ederek Doğu Timor hukukunun bir parçası haline getirmiştir¹⁶⁵.

Komisyonun nasıl yapılacağı, komisyonun halka tanıtımı için hazırlanan broşürde detaylı olarak hazırlanmıştır¹⁶⁶. Doğu Timor’da kurulan komisyonun özgün bir niteliği bulunmaktadır. Zira bölgeler bazında kurulan komisyonlar ana komisyona bağlı ve eşgüdümlü çalışma yöntemi benimsemişlerdir¹⁶⁷.

4.2 Komisyonun Üyeleri

Komisyonun yedi üyeden oluşması ve bu üyelerin halk tarafından aday gösterilmesi suretiyle belirlenmesi öngörülmüştür. Komisyon üyelerinden birinin Doğu Timorlu olmaması mümkün kılınmıştır. Ayrıca komisyon üyelerinin yüzde otuz çoğunluğunun kadın üyelerden oluşması beklenmiştir. Komisyon üyelerinin bilgi, dürüstlük ve insan hakları ilkelerine bağlılık gibi erdemlere sahip kişiler arasından seçilmesi istenmiştir. Halkın göstereceği adaylar arasından seçim yapması için Seçim Paneli oluşturulması benimsenmiştir. Komisyon üyeleri, halk tarafından gösterilen üç yüz aday arasından seçilmiştir. Ayrıca, komisyonun altı bölgesel çalışma ofisinin olması ve bu bölgesel ofislerin aynı yöntemle seçilecek bölge komisyon üyelerinden oluşmasına karar verilmiştir. Bölgesel komisyon üyelerinin sayısının yirmi beş ile otuz kişi arasında değişmesi ve bu üyelerin de yüzde otuzunun kadın üyelerden oluşması öngörülmüştür. Bunun yanında, komisyonun personelinin yüzde doksanı Doğu Timurlulardan

¹⁶⁴ <http://www.un.org/peace/etimor/untaetR/Reg10e.pdf>, (08. 12. 2005).

¹⁶⁵ <http://www.easttimor-reconciliation.org/bgd.htm>, (04.12.2005).

¹⁶⁶ <http://www.easttimor-reconciliation.org/cavrBrochureTextJul04.pdf>, (04.12.2005).

¹⁶⁷ Fausto Belo Ximenes, “The Unique Contribution of The Community-Based Reconciliation Process in East Timor”, International Center for Transitional Justice and the Institute for Justice and Reconciliation, 28 Mayıs 2004, <http://www.easttimor-reconciliation.org/jsmpReport-prk-summary.html>, (08.06.2006), s.5.

oluşmuş olup ulusal komisyon ile bölgelerdeki komisyonlar arasındaki bağlantıyı sağlamışlar ve bir veri tabanı oluşturmakla görevlendirilmişlerdir¹⁶⁸.

Komisyonun üye seçiminde kullanılan metod itibarıyla doğru bilgiye erişimin mümkün kılınması amaçlanmıştır. Yerel komisyonlar ve çalışanları ile daha fazla insana ulaşmak mümkün olmuştur. Doğu Timurluların uzun yıllar yaşadığı baskı ve terör göz önünde bulundurulduğunda, halkın paylaşacağı deneyimlerin sayısının tahmin edilenin de üstünde olduğu yadsınamaz. Bu noktada dikkat edilmesi gereken unsur ise, doğruya ve gerçeğe ulaşma yolunda etki altında kalmamayı başarabilmektir. Bu sebeple de komisyonda yerel üyelerin dışında temsilcilerin olması objektif bakış açısının kazanılmasına imkan sağlayacaktır.

4.3 Komisyonun Çalışmaları İçin Öngörülen Süre

Komisyon üyelerinin atanmasından itibaren iki yıl içinde komisyonun çalışmalarının tamamlanması gerektiği düzenlenmiştir. Ancak, ihtiyaç duyulması halinde bu sürenin altı ay uzatılması mümkün kılınmıştır. Bu sürenin sonunda komisyonun bir rapor hazırlaması ve hükümete öneriler sunması gerekmektedir¹⁶⁹.

Komisyon öngörülen süreden biraz daha uzun bir zamanda da olsa çalışmalarını tamamlayabilmiştir. Bu bakımdan beklentiyi karşılamış olması çalışmalarının güvenilirliği üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Bu şekilde halk süreçten kopmamış olacak ve uzlaşmaya dönük yolda vakit kaybedilmemiş olacaktır.

4.4 Komisyonun Görev Tanımı

¹⁶⁸ Fausto Belo Ximenes, “The Unique Contribution of the Community-Based Reconciliation Peocess in East Timor”, s.14

¹⁶⁹ <http://www.un.org/peace/etimor/untaetR/Reg10e.pdf> , (07.06.2006).

Komisyunun başlıca işlevleri üç ana başlık altında toplanmıştır¹⁷⁰:

i. Geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerine ilişkin gerçeklerin ortaya çıkarılması.

Komasyon, 25 Nisan 1974 ile 25 Ekim 1999 tarihleri arasında meydana gelmiş insan hakları ihlallerini araştırmakla görevlendirilmiştir. Komasyon, lke çapında toplayacağı ifadeleri de kapsayan özel bir inceleme ve tarihsel araştırma yapmaya yetkili kılınmıştır. Ayrıca komisyona, gerçeği ortaya koymak adına kişilere ellerindeki delilleri sunmalarını talep etme hakkı da tanınmıştır.

ii. Toplum uzlaşmasına yardımcı olmak.

Komasyon, samimi bir uzlaşmanın adaleti gerektirdiği ve kişilerin eylemlerine ilişkin sorumluluklarını kabul etmeleri gerektiği prensipleri üzerine kurulmuştur. Bölge komasyon yesi liderliğinde yerel liderlerden oluşan bir panelin failleri, mağdurları ve yerel toplum üyelerini bir araya getireceği bir toplantı yapılması öngörülmüştür. Burada suçların tartişılması, failer tarafından bir anlaşma dahilinde uzlaşma sürecinin gerektirdiği, sosyal yardım, toplumdan af dileme, geri ödeme gibi girişimlerde bulunması beklenmektedir. Ayrıca, bu süreç tamamlanabilirse Bölge Mahkemesi'nin bu kişilerin eylemlerini yargılamaya tabi tutulmayacak olduğu da düzenlenmiştir. Bu şekilde, özellikle hafif suçlar işlemiş kişiler bakımından toplum temelli bir uzlaşma yaratılması amaçlanmıştır. Bölgesel komasyonların yetkileri kapsamında, en fazla beş kişiden oluşacak bir panel oluşturmak bulunmaktadır. Bu panelin mümkün olduğu takdirde oybirliği ile karar alması öngörülmekte ve gerektiğinde oturum düzenleme yetkisi kendisine tanınmaktadır. Bu kapsamda panel, düzenleyeceği bir oturumda ifade vermek isteyen kişiyi, ifade veren kişinin eylemlerinden mağdur olmuş kişi

¹⁷⁰ <http://www.easttimor-reconciliation.org/mandate.htm> ,(05.06.2006).

veya kişileri ve konuya ilişkin bilgi verebilecek kimseleri dinlemektedir. Panelin, ifadesini veren kişi bakımından, toplum temelli uzlaşma çerçevesinde belirlenen yöntemlerden tazminat, kamuoyundan af dileme ve/veya benzeri pişmanlık gösterir hareketlerden birini yerine getirmesine karar verme yetkisi vardır. İfade veren kişinin bunu kabul etmesi halinde, panelin kararını kabul ettiğini gösteren toplumsal uzlaşma anlaşması adı altında bir belge düzenlenerek mahkemeler önünde kayda geçirilmekte ve böylelikle karar mahkeme hükmü geçerliliği kazanmaktadır. Bu anlaşmaya uyulmaması halinde ifade verip anlaşmayı kabul etmiş olan kişi en az bir yıl hapis cezasına veya en fazla üç bin dolar para cezasına yahut aynı anda her iki cezaya birden çarptırılmaktadır. İfade veren kişinin toplumsal uzlaşma anlaşmasını kabul etmemesi halinde, panel durumu ulusal komisyona iletmektedir. Bu durumda komisyonun durumu hakkında tahkikat ve akabinde yargılama yapılabilmesi bakımından Başsavcılığa iletme hakkı bulunmaktadır. Bu şekilde faile suçu dolayısıyla bir af imkanından yararlanma hakkı tanınmadığı gibi işlediği suçu yok sayarak yaşama fırsatı da verilmemiş olmaktadır. Panel önünde ifade verip toplumsal uzlaşma anlaşmasını imzalayan kişi panelin talebini yerine getirme yükümlülüğünü de üstlenmiş olmaktadır. Oysa ki bu kişinin mahkemeler önünde yargılanmış olması halinde, ülkede uygulanan ceza adaleti sistemi gereği, suçu karşılığı muhtemelen hapis cezası ile cezalandırılması gerekecektir. Ancak imzaladığı anlaşma gereği kişi cezasını toplum vicdanını rahatlatarak çekmektedir. Kimi zaman kilise temizliği, kimi zaman mağdurların evlerinin onarımı, çaldığı eşyaların veya erzakın iadesi bunun yöntemi olarak belirlenmektedir¹⁷¹.

iii. Çalışmaların sonucunda bir rapor hazırlanmak ve önerilerde bulunmak.

Bu çalışmanın sonunda komisyonun bir rapor yayınlaması ve ilerde insan haklarının korunmasını mümkün kılacak kurumsal ve hukuki reformlar yapılmasını önermesi

¹⁷¹ Fausto Belo Ximenes, “The Unique Contribution of The Community-Based Reconciliation Process in East Timor”, s. 24, 25.

beklenmektedir. Komisyon af olanağı tanımamaktadır. Komisyon tarafından hazırlanacak nihai raporun, sonra gelen nesilleri için tarihi bir belge niteliği taşıdığı belirtilmektedir. Bunun yanında, ülkede yaşanmış olaylarla ilgili uluslararası topluluğa da güvenilir ve gerçekleri yansıtan bir belge sunularak dikkat çekmenin mümkün olması arzu edilmektedir. Komisyon raporunun iki bin sayfa civarında olması ve on üç bölümden oluşması öngörülmektedir. Raporda değinilecek diğer unsurlar arasında, komisyonun görev tanımı ve metodu, hukuki bağlamı, çatışmanın tarihçesi, işgal rejimi, bağımsızlık hareketi, ihlallerin çeşitleri, sorumluluk, uzlaşma, sonuç ve değerlendirmelerin yer alması planlanmıştır. Raporun yayınlanmasını takiben raporun özetlerinin, ilgili filmler ve radyo yayınları aracılığıyla ülkenin her yanına dağıtılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu raporun, Doğu Timor Parlamentosu'na ve BM Genel Sekreteri'ne verilmesi gerektiği belirlenmiştir.

Komisyonun yetkisi, Doğu Timor'da yaşanan politik çatışma esnasında meydana gelmiş hırsızlık, küçük çaptaki saldırılar, ev yakmalar, hayvanların kaçırılması veya öldürülmesi, ürünlerin çalınması veya zarara uğratılması suçlarını incelemekle sınırlandırılmıştır. Komisyon, soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, cinayet ve tecavüz gibi suçları inceleme yetkisi ile donatılmamıştır. Ancak, komisyon gerçekleri açıklama sorumluluğu kapsamında bu tip suçların mağdurları ve tanıklarını dinleyebilme ve ifadelerini alma yetkisine sahiptir. Komisyonun çalışmaları esnasında bu suçlara ilişkin elde edilecek delillerin tahkikat yapılması ve ileriki aşamada yargılamanın başlatılabilmesi için Başsavcılığa iletilmesi öngörülmüştür¹⁷².

Komisyon, Batı Timor'da bulunan veya oradan dönmüş olan Doğu Timorlulara barışçıl bir ortamda kendi toplumlarına geri dönme olanağı sunmakta olduğundan, komisyonun ismi anılan şekilde belirlenmiştir. Zira halihazırda Batı Timor'da yaşamakta olan üç yüz bin kadar

¹⁷²<http://www.un.org/peace/etimor/untaetR/Reg10e.pdf> , (08.06.2006).

mültecinin bulunduğu bilinmektedir. Bu mültecilerin büyük çoğunluğu Endonezya milisleri tarafından evlerini terk etmeye zorlanmışlardır. Bir kısmı da sahip oldukları politik görüş sebebiyle kendilerine kin besleyenlerin kendilerinden intikam alabileceği endişesi ile kaçmışlardır.

Komisyonun yetkisi Doğu Timor ile sınırlıdır. Ancak, Doğu Timor dışında oturumlar yapması mümkündür. Dolayısıyla, Endonezya veya uluslararası topluluk tarafından yargılama yapılmasını gerektiren suçlara ilişkin esas teşkil edecek delilleri toplama yetkisi komisyona tanınmıştır.

4.5 Komisyonun Çalışmaları ve Doğu Timor’da Meydana Gelen Gelişmeler

2003 yılının Kasım ayı itibariyle, toplum temelli uzlaşma anlayışı çerçevesinde komisyona başvuran bin üç yüz kırk başvuru olmuş ve bu başvurulardan beş yüz altmış beşi oturumlar beraberinde düzenlenen toplumsal uzlaşma anlaşmaları ile duyurulmuştur. Toplum temelli uzlaşma sürecinin en önemli unsuru ‘toplumsal uzlaşma anlaşmaları’dır¹⁷³.

2004 yılının Mart ayı itibariyle komisyon, gerçeğe ulaşma yolunda oluşturduğu programı tamamlamış ve o güne kadar komisyonun yaptığı çalışmalara dair bilgi sunmuştur¹⁷⁴. İki yıllık çalışma süresi içinde, Doğu Timor’un tüm bölgelerinde araştırmalar yapmış, yedi bin beş yüzün üzerinde ifade dinlemiş, binin üzerinde araştırma maksatlı görüşme yapmış, sekiz ulusal açık oturum ve bölgelerde pek çok oturum düzenlemiştir. Ulusal iyileştirme maksatlı altı ulusal seminer düzenlemiş ve ciddi anlamda olayların etkisini atlatamamış olan mağdurların hayatını tekrar kurması için gerekli ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmiştir.

¹⁷³ Fausto Belo Ximenes, “The Unique Contribution of The Community-Based Reconciliation Process in East Timor”, s. 5.

¹⁷⁴ <http://www.easttimor-reconciliation.org/cavrUpdate-FebJul04-en.pdf> , (08.06.2006).

Batı Timor’da altı aylık bir programı Batı Timor’un ve Endonezyalı sivil toplum örgütlerinin desteği ile devam ettirerek Batı Timor’da yaşayan Doğu Timorluların ifadelerine başvurmuştur. 1974 ile 1999 yılları arasında ölen Doğu Timorluların istatistiki verilerini tutmuştur. Aynı yıllar arasında tüm dünyada Doğu Timor ile ilgili yayınlanan kitap ve filmlerden oluşan bir arşiv oluşturmuştur.

Komisyonun başarı öykülerinden biri komisyonun resmi internet sitesinde şu şekilde yer almıştır: “ 2004 yılında Juliana CAVR’nin çalışmalarından Jakarta’daki evinde haberdar oldu. 1978 yılında beş yaşındayken ailesi ile birlikte Hatubuilico’nun dağlık bölgesinde yaşamaktaydı. Bir gün Endonezyalı bir asker tarafından ailesinden alındı ve bir helikopterle önce Dili’ye sonra da Jakarta’ya götürüldü. Tam olarak yerleştirilmeden önce üç ayrı ailenin yanında kaldı. Bundan yirmi yedi sene sonra, tek hatırladığı Doğu Timor’da Airano Bölgesi’nden gelmiş olduğu ve annesinin adının Maria, babasının adının ise Jose olduğuydu. Bunun üzerine Juiana, CAVR ile iletişime geçti. CAVR’nin haftalık radyo programında Dalan Be Dame Jakarta’da bulunan Juliana ile telefonla röportaj yapıp bu yayını tüm ülkeye ulaştırdı. Bu esnada ailesi de bu radyo programını dinliyordu ve Juliana’nın yirmi yedi sene önce kaybettikleri kızı olduğunu anladılar. Dili’ye giderek Juliana’nın ailesi olduklarını CAVR’ye anlattılar. CAVR, Juliana’yı Doğu Timor’a getirdi. CAVR’yi çocuk hakları konusunda desteklemek amacıyla bir çalışmaya katıldıktan sonraki gün dağlara ailesini görmeye götürüldü.”¹⁷⁵.

Komisyonun üç buçuk yıl sürmüş olan çalışmalarının 31 Ekim 2005’te tamamlandığı ve komisyonun raporunun Doğu Timor Devlet Başkanı Xanana Gusmão’ya sunulmuş olup, Başkan tarafından 28 Kasım 2005 tarihinde Ulusal Parlamento’nun özel oturumunda kamuoyuna açıklanacağı ifade edilmiştir. Ancak, 30 Kasım 2005 tarihinde yayınlanan

¹⁷⁵ <http://www.easttimor-reconciliation.org/juliana.html> , (06.12.2005).

haberler doğrultusunda Doğu Timor Devlet Başkanının komisyon raporunun yayınlanmamasını önerdiği öğrenilmiştir. Devlet Başkanı verdiği beyanatta *“Beni ilgilendiren gerçeğin ifşa edilmesi değil, zaten bilinen gerçektir. Beni asıl ilgilendiren halkımızın düşünce biçimini yönlendirmek için değerlendirilebilecek komisyon tarafından getirilmiş önerilerdir.”* demiştir. İnsan hakları aktivistleri, Gusmão'nun bu sözlerini eleştirmiş ve bu yaklaşımının ardında Endonezya ile ikili ilişkilerinin zarar görmesinden çekinmesi olduğunu ifade etmiştir¹⁷⁶. 2 Aralık 2005 tarihinde yayınlanan haberlere göre ise Gusmão, komisyonun raporunu Doğu Timor Parlamento'suna sunmuş ancak topluma açıklanmamasını istemiştir¹⁷⁷.

Doğu Timor'da kurulan komisyona dair süreç izlenmekte iken meydana gelen gelişmeler ülkenin gündeminden komisyon raporunu çıkarmıştır. 2006 yılının Ocak ayı içinde Doğu Timor ordusunda görevli altı yüz askerin koşulların iyileştirilmesi ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla grev yapmaları sonrasında, bu askerler ülkenin Başbakan'ı Alkatiri tarafından görevden uzaklaştırılmışlardır. Ülkedeki huzursuzluk, bu gelişme ile belirgin hale gelmiş ve tasfiye edilen askerler ile halihazırda ordu mensubu olan askerler arasında çıkan çatışmaların yayılması ile de başkent Dili'de ölümle neticelenen olayların yaşanması engellenememiştir.

Çatışmaların yarattığı huzursuzluk ve karmaşa, yağma, ev yakma ve talan gibi olayların meydana gelmesini de beraberinde getirmiştir. Bu esnada ülkedeki Başsavcılık arşivinde bulunan önemli belgelerin yaklaşık yüzde onbeşi talan edilmiştir. Başsavcılık arşivinden kaybolan belgeler arasında Endonezya işgali sırasında meydana gelmiş olan ihlallere ilişkin deliller de yok olmuştur. Yaşanan çatışmalar halkın başkenti terk etmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Doğu Timor Dışişleri Bakanı, BM'den jandarmalardan oluşan

¹⁷⁶ http://www.newsindex.com/cgi-bin/resulttick.cgi?http://news.yahoo.com/s/afp/20051130/wl_asia_afp/indonesiatimorrightscommission, (06.12.2005).

¹⁷⁷ http://news.yahoo.com/s/afp/20051203/wl_asia_afp/usindonesiatimor, (06.12.2205).

bir müdahale gücünün Doğu Timor'a gönderilmesini talep etmiştir. Portekiz, Avustralya, Malezya ve Yeni Zelanda bu talebe olumlu yanıt vermiştir. Ancak söz konusu gücün kullanacağı yetkiler konusu tartışma yaratmıştır. Avustralya Başbakanı, Doğu Timor'da bir yönetim sorunu olduğunu vurgulayarak Doğu Timor hükümetinden gerektiği takdirde Doğu Timorlulara karşı silah kullanma hakkı istemiştir. Buna karşılık Portekiz Dışişleri Bakanı, olayların kötüye gitmesi durumunda Doğu Timor devlet başkanı ve başbakanı emrinde faaliyet göstermesi öngörülen Portekiz güçlerinin bu kez Portekiz'in Doğu Timor büyükelçisi idaresine gireceklerini belirtmiş ve Avustralya başbakanının açıklamasına tepki göstererek bir yabancı ülkenin başka bir ülkenin içişlerine müdahale etmesinin kabul edilemez olduğuna işaret etmiştir. Portekiz, yardım talebini değerlendirirken BMGK'nın yardımı uygun bulmasından sonra olumlu yönde irade bildirmiştir. Bu sırada, isyancıların yandaşı grupların sokaklara dökülerek evleri ve iş yerlerini ateşe vermeye başlaması üzerine Doğu Timor'daki BM çalışanlarının tahliye edildiği ifade edilmektedir¹⁷⁸. Devam eden şiddet olayları yüzünden, onbinlerce sivilin kiliselere, büyükelçilik binalarına ve havaalanına sığınmaya çalıştığı öğrenilmiştir. Militanların yer yer sivillere saldırdığı ve binaları ateşe verdiği belirtilmektedir¹⁷⁹. Anadolu Ajansı'nın 28 Mayıs 2006 tarihi itibarıyla bildirdiği üzere BM Mülteciler Yüksek Komiserliği bölge temsilcisi Robert Ashe, başkent Dili havalimanına 4000, Dili limanına 3500, BM binasına 3000 kişinin sığındığını söylemiş ve Ashe, Endonezya'nın başkenti Cakarta'dan telefonla yaptığı açıklamada, 16 bin 500 kişinin de kutsal mekanlara sığındığını bildirmiştir¹⁸⁰.

Devlet Başkanı Gusmao, 30 Mayıs 2006 tarihinde silahlı kuvvetler komutanı sıfatıyla ülkenin savunma ve güvenlik sorumluluğunu üzerine aldığını açıklamıştır. Bu şekilde, uygulamada Savunma ve İçişleri Bakanlıkları, ulusal polis ve istihbarat servisi Devlet

¹⁷⁸ www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060528_timor.shtml , (04.06. 2006).

¹⁷⁹ <http://www.voanews.com/turkish/2006-05-28-voa8.cfm> , (06.06. 2006).

¹⁸⁰ <http://www.haberx.com/n/258378/dogu-timorda-27-bin-kisi.htm> ,(06.06. 2006).

Başkanı'na bağlı çalışacaktır. Aynı tarihlerde, sayıları her geçen gün artan protestocuların eylemlerine devam ettiği yönünde haberler ulaşmıştır. Protestocular, Başbakan Alkatiri'nin istifa etmesini talep ettiklerini sürekli olarak tekrarlamaktadırlar. Devlet Başkanı Gusmão, tüm halk ve protestocular tarafından bir kahraman olarak görülmekte iken Başbakan Alkatiri'ye yönelen bu nefretin sebebi, Alkatiri'nin uzun yıllar yurt dışında yaşamış olduğundan Doğu Timorluların mücadelesinin dışında kaldığının düşünülmesidir. Alkatiri, uzun yıllar sonra 1999'da, yaşamakta olduğu Mozambik'ten Doğu Timor'a geri dönmüş ve ülkenin bağımsızlığını kazanması yönünde düşünenlerin yanında yer alarak Fretilin (*Frente Revolucionaria de Timor Leste Independente*) Partisi içinde etkili bir isim olmuştur. Gusmão'nun yapıcı tavırları yanında Alkatiri'nin tavrı halk tarafından soğuk ve uzak olarak tanımlanmaktadır¹⁸¹. Fretilin Partisi 1974 yılında kurulmuştur. Endonezya'nın işgalinin hemen sonrasında bu partinin önde gelen isimleri başkentten ayrılarak ülkenin iç bölgelerindeki dağlarda işgale karşı silahlı direnişi başlatmışlardır. Bu bölgelerde iki yıl kadar serbest alanlar yaratarak varolmayı başarmışlardır. Liderleri Nicolau Lobato ve adamlarının öldürülmesinin ardından direnişi tekrar canlandıran Xanana Gusmão olmuştur. Gusmão, direnişe güç kazandırdığı gibi 1990'lı yıllarda direnişin yöntemlerini de değiştirmiştir. Direnişin artık dağlardaki gerillalar aracılığıyla olmaması gerektiğini söyleyerek, direnişin portresine eli silahlı adamlar yerine barışçı gösterilerle direnen genç öğrencileri yerleştirmiştir¹⁸². Dolayısıyla Gusmão'nun direnişteki önemli yeri ve çizgisindeki istikrar halkın ona güven duymasını ve daha yakın durmasını sağlamıştır. Haziran ayının sonlarına gelindiğinde, Gusmão'nun Alkatiri'nin istifasını talep ettiği, buna gerekçe olarak da Alkatiri'ye olan güvenin sarsılmış olmasını göstermiştir¹⁸³.

¹⁸¹ <http://www.iht.com/cgi-bin/search.cgi> , http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/country_profiles/1508119.stm , (06.06.2006).

¹⁸² Raphael Pouye, "Shadow State", <http://www.ceri-sciencespo.com/publica/question/qdr13.pdf> , (20.06.2006), s.18.

¹⁸³ <http://www.ap.org/>, (22.06.2006)

Diğer yandan, ülkedeki koşullara bakıldığında, Doğu Timor'da Endonezya askeri kuvvetleri ile Endonezya yanlısı milislerin çekilirken geride bıraktığı tahribatın halen görülmekte olduğu belirtilmektedir. Onbeşbin kilometrekare topraklarda bir milyona yakın nüfus barındıran Doğu Timor altyapı bakımından da son derece zayıf durumdadır. 2002 yılında kurulmuş olan hükümet tüm gücünü devlet kurumlarının oluşturulmasına yoğunlaşmıştır. Ancak mevcut personelin yetersizliği ve ilgili kadroların gerekli eğitim düzeyinde olmamasından kaynaklanan sorunlar, ülkenin kapasitesinin gelişmesine engel olmaktadır. Resmi kurumlarda yabancı danışmanların yardımından faydalanılmaktadır. Ülke, halihazırda mevcut bütçesini dahi söz konusu kapasite yetersizliği sebebiyle kullanamamaktadır. BM'nin en genç üyesi olan Doğu Timor'un halihazırda Asya'nın en fakir ülkesi olduğu bilinmektedir. Ülkede doğan bin bebekten doksan dokuzunun ilk yaş gününü göremeden hayatını kaybettiği, gıda ve erzak bakımından ciddi sıkıntılar yaşandığı ifade edilmektedir. Ayrıca, ülkede genç nüfus arasında işsizlik oranının yüzde kırk oranında olduğu da, ekonomik yönden ülkenin içinde bulunduğu kaygı verici durumun bir diğer göstergesi olarak belirtilmektedir.

Seçimlerde yüzde elli yedi oy oranını sağlayarak seksen sekiz üyeli parlamentoda elli beş sandalyeye sahip olarak hakimiyeti elinde bulunduran Frelitin Partisi'nin karşısındaki partiler yeterli örgütlenmeye sahip değildirler. Bu kırılğan süreçte, zaten yetersiz olan ordunun üçte birinin görevden uzaklaştırılması ciddi bir güvenlik tehdidini de kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir.

Müdahale gücünün ülkeye gelmesinin etkili olduğu gözlemlenmektedir. Ülkeden gelen son haberlere göre isyancılar silah bırakmaya başlamışlardır. Ancak bu durum, halkın konuya ilişkin yorumlarını haklı çıkarmaktadır¹⁸⁴. Ülkede müdahale ya da destek güçleri

¹⁸⁴ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/5085820.stm> ,(12 Haziran 2006).

bulunurken dinen çatışma hali, bu güçlerin ülkeden ayrılmasını takiben tekrar hareketlenmektedir.

4.6 Doğu Timor'da Meydana Gelen Gelişmelerin Komisyona Etkileri

Doğu Timor'da hemen her aileden bir kişinin ya Endonezya milislerini desteklemiş olduğu ya da milislerin saldırılarında öldüğünün ifade edildiği düşünüldüğünde halkta yaraların halen taze ve hassasiyetin çok yoğun olduğu yadsınamayacak bir gerçek olarak önümüze çıkmaktadır. Bu ortamda komisyonun işlevselliği ve toplum vicdanına getireceği rahatlamanın da mümkün olacağını var saymak mümkün iken, meydana gelen gelişmeler bu süreci baltalamıştır. Kırılgan demokrasiler bakımından kaçınılmaz olan değişken koşullar Doğu Timor'da da belirleyici olmuştur.

Endonezya ile olan ilişkilerin sıcak tutulması yönünde fikir bildiren devlet başkanı, kin beslemediklerini belirtirken adaletin sağlanması gerektiğinden de bahsetmektedir. Komisyon raporu henüz sadece parlamento ve BM Genel Sekreteri'ne sunulmuşken ülkede oluşan huzursuzluk ortamı ve bu ortamın beraberinde getirdiği ciddi çatışma hali raporun kamuoyuna duyurulmasının tartışılmasına dahi fırsat bırakmamıştır. Devlet Başkanı'nın kin ve düşmanlığın geride bırakılması için halka duyurmaktan kaçındığı raporu BM Genel Sekreteri'ne sunduktan hemen sonra, kendisinin Endonezya'ya yapacağı ziyaret Endonezya tarafından iptal edilmiştir. Gusmão'nun 'iyi niyetli' çabası dahi naif devlet düzeninin devamına yetmemiştir. Bu kez, ülkedeki huzursuzluğun kaynağı dışarıda değil içerdedir. Çatışma Doğu Timorlular arasında yaşanmaktadır. Önce ordudan tasfiye edilen askerler ve halihazırdaki ordu mensupları arasında başlayan çatışma ordunun üçte biri ile ordunun üçte ikisi arasında yaşanan bir çatışma iken sonrasında bu huzursuz ortamın getirisi olan yağma ve çapulculuk baş göstermiştir. İnsani malzemeler bakımından dahi yeterli olanağı olmayan ülkenin, resmi kurumlarında istihdam edecek personel bulamaz ve bulduğu personelin

ücretlerini ödeyemez durumdayken, bu huzursuzluğun üstesinden tek başına gelmesi mümkün olmamıştır. Üzerinde inşa edildiği kırılabilir temeller düşünüldüğünde, mevcut ortamda kurulmuş olan komisyonun işlevselliğini tartışmak da mümkün değildir. Kaldı ki komisyonun raporu bakımından kaynak teşkil edebilecek belgelerin yağmalanmış olması ülkenin yaşadığı sürecin belki de en hazin kayıplarından biri olmuştur. Komisyonun ve hazırladığı raporun uluslararası kuruluşlar ve diğer ülkeler tarafından daha yoğun takip edilmiş olması halinde durumun daha farklı olabileceği de akla gelmektedir. Ülkede mevcut petrol rezervlerinin taşıdığı önem düşünüldüğünde diğer ülkelerin Doğu Timor'da istikrarı tercih edip etmeyeceği ihtimalleri de değerlendirilmesi gereken dikkat çekici unsurlardandır.

Ülkede kurulmuş olan komisyon, kuruluş süreci ve kurulduğu zaman bakımından uygulamada olumlu anlamda önemli özellikler taşımaktadır. Geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin hemen akabinde kurulan komisyonların daha verimli çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda, Doğu Timor'da kurulan komisyonun zamanlaması bu çerçevede uygundur. Ayrıca kurulan komisyonun ulusal değerleri gözettiği de görülmektedir. Komisyon, adına 'Kabul' unsurunu da eklemiştir. Bu şekilde Doğu Timorlular bakımından mevcut gerçeklerin göz ardı edilmemiş olduğu da gözlemlenmektedir. Bu durum, Batı Timor'da bulunan yoğun sayıdaki mültecilerin durumuna ilişkin olumlu bir girişim olma özelliği taşımaktadır.

Komisyonun üyelerinin belirlenmesi bakımından takip edilen usul halkın katılımını ve iradesini yansıtmaktadır. Uluslararası temsilcilerin varlığına yer verilmiş olmasıyla da, ulusal ölçekte yanlı bakışın engellenerek tarafsız bir bakışın çalışmaya yansıtılmasına olanak verilmesinin mümkün kılınması amaçlanmıştır. Ancak, üyelerin çoğunluğu Doğu Timorlulardan oluşmaktadır.

Komisyonun görev tanımı inceleyeceği suçlar bakımından sınırlı görünmekle beraber, ülke çapında geniş ölçekte ifade dinleme yetkisi ile donatılmış olması gerçeğe ulaşmak bakımından önemlidir. Bu şekilde, ülkede ihlal mağduru olmuş her kişinin komisyona başvurması mümkün olmuştur.

Komisyon, maddi desteğini bağıştta bulunan devletlerden almıştır. Komisyonun faaliyetlerini sürdürebilmesi bakımından finansmanın bu şekilde sağlanmış olması hayati önem taşımaktadır. Zira Doğu Timor'un ekonomik koşulları düşünüldüğünde, ülkenin her yönden inşa edilmesi sürecinde komisyonun finansmanını sağlaması mümkün değildir. Zira bu aşamada, halihazırdaki hükümetin önünde temelleri yeni atılan bir demokrasinin hassas yapıları için yapılacak yatırımlar bulunmaktadır. Bu durumda, komisyonun maddi desteğinin ülke dışından karşılanması, ülke refahının sağlanması için başka yatırımlar yapılmasına fırsat verecektir.

Doğu Timor'da kurulan komisyonu özgün kılan bir başka özelliği, toplum temelli uzlaşma yaklaşımı çerçevesinde uzlaşmaya dönük uyguladığı ve önerdiği yöntemdir. Bölgesel komisyonların oluşturduğu panellerin düzenlediği oturumlarda, suçun faili tarafından ifade verilmesi ve bu ifade verilirken mağdur veya mağdurlar ile ilgili kimselerin aynı yerde bulunması önemli bir uzlaşma adımıdır. Ancak toplum temelli uzlaşma yaklaşımı kapsamında ifade veren bu kişinin imzaladığı toplumsal uzlaşma anlaşması ilk adımı perçinleyen özgün bir yaklaşımdır. Zira anlaşmayı imzalayan kişi, panel tarafından belirlenen bir görevi yerine getirmekle yükümlü kılınmaktadır. Komisyonun görev tanımı itibariyle yetkisi göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal uzlaşma anlaşmasının imzalanmasını önerdiği kişiler hafif suçlar işlemiş kişilerdir. Bu noktadan hareketle, erzak çalmış bir kişinin bunun karşılığında belli bir süre hapis yatmasındansa, çaldığı erzakı geri vermesi ya da veremediğinde mağdur olmuş ailenin evini onarmakla yükümlü kılınması, toplum vicdanının bakımından onarıcı bir

etki yaratabilecektir. Bu durumun mahkemelerin yetkisine bir müdahale ya da faile bir af olanağı sağlanması olarak düşünülmemesi gerekir. Zira kişi ifadesini verdikten sonra toplumsal uzlaşma anlaşmasını imzalamadığı takdirde, durum ve ilgili olay, bölgesel komisyon tarafından ulusal komisyona iletilmektedir. Komisyon kendisine tanınan yetki dahilinde olayı, kişinin hakkında tahkikat ve akabinde yargılamanın başlatılması için Başsavcılığa iletme hakkına sahiptir. Bu durumda toplum vicdanı bakımından onarıcı bir yaklaşımla sonuç alınmadığı takdirde, ceza adaleti sistemi içinde kişi zaten suçu karşılığı cezasını çekmektedir. Ülkedeki adalet sisteminin, içinde bulunduğu geçiş süreci dikkate alındığında yeterli kapasiteye henüz ulaşmamış olduğu düşünülürse, bu aşamada toplum temelli uzlaşma yaklaşımının, mevcut adalet sisteminin yükünü hafifletmiş olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu şekilde adalet sistemine bir alternatif yaratmaktan ziyade, ülkede adaletin sağlanması için destek yaratılmaktadır.

Doğu Timor'da kurulan komisyonu özgün kılan bir diğer unsur da, komisyonun adında da belirtildiği üzere, Batı Timor'daki mültecilerin evlerine dönmek istemeleri halinde Doğu Timor'a kabullerini sağlamak yoluyla toplumda uzlaşmaya katkıda bulunma amacı taşımıştır. Bu kapsamda komisyon, Doğu Timor'daki bölgelere ve Batı Timor'da mültecilerin yaşadığı yerlere ulaşarak bilgilendirme programı dahilinde çalışma yapmıştır. Bu bilgilendirme programı sayesinde, mültecilere de komisyonun toplum temelli uzlaşma yaklaşımı iletilebilmiştir. Batı Timor'da mülteci kamplarında yaşayan ve sınırlı bilgi edinebilme imkanlarına sahip olan kişilerin, geri dönüşlerinin engellenmesinin de önünü kesmiştir. Bu şekilde mülteciler de geri döndüklerinde komisyonun sağladığı olanaklardan yararlanabilip uzlaşma ortamına dahil olabileceklerini öğrenmişlerdir.

Gerçeklik komisyonlarının kuruluşu ve işleyişi esnasında, komisyonun kurulduğu ülkedeki sivil toplum örgütleri ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin rolü

değerlendirildiğinde, Doğu Timor bakımından eksik kalmış olan katkı belirginleşmektedir. Zira özellikle ulusal sivil toplum örgütlerinin varlığı komisyonların işlevselliğine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Bu sayede komisyon ve çalışmaları halkın gündeminde kalmakta ve komisyonun sağlayacağı uzlaşma ortamına olan inanç taze kalmaktadır. Ortak hareket edebilme arzusu ve bunun neticesinde uzlaşmanın sağlanması için tüm gerçeklerin ortaya döküleceğinin bilinmesi ve bunun sürekli hatırlatılması komisyonun halktan aldığı desteği sağlamlaştırmaktadır. Doğu Timor bakımından, sivil toplum örgütlerinin ulusal ve uluslararası ölçekteki katkısının sorgulanabilir nitelikte olduğu yadsınmamalıdır. Zira bu naif demokrasi her türlü sivil toplum desteğine muhtaçtır.

Doğu Timor'un kendi gerçeğini araştırması sürecinde kurulan komisyon sahip olduğu özgün özellikleriyle, çatışma sonrası demokrasiye geçiş süreci yaşayan toplumlara örnek olabilecektir. Ülkede halihazırda yaşanan çatışma bugün itibariyle komisyonu, çalışmalarını ve Doğu Timor bakımından tarihi bir belge niteliği taşıyan komisyon raporunu gündemden çıkarmış olmakla beraber, önemini yitirmiş değildir. Kırılgan demokrasilerde yaşanabilecek hazin ama üstesinden gelinebilecek bir çatışma evresinden geçildiği ihtimali var sayıldığında, halihazırdaki ihtilaf sonrasında komisyon raporu toplum huzurunun devamı bakımından aydınlatıcı bir belge olacaktır. Tüm bu olumlu niteliklerine rağmen, toplumda huzurun sağlanamamış olmasının en önemli sebeplerinden birini belki de komisyonun sürecini tamamlamamış olmasında aranabilir. Raporun halka duyurulmamış olması ve belki de duyurulması yönünde vaktinde inisiyatif kullanılmaması, adaletin sağlanmasına yönelik bu çabanın yarım kalmasına ve beklenen adaletten umudun kesilmesine sebep olmuştur denebilecektir. Ancak, raporun hazırlanmasını takip eden zaman diliminde raporun BM Genel Sekreteri'ne ve ülkenin parlamentosuna sunulmasındaki gecikme ve raporun halka yayımlanmaması yönünde eğilim oluşması esnasında uluslararası örgütlerin ve aktörlerin daha aktif rol oynamış olmaması da dikkatten kaçırılmamalıdır. Zira Doğu Timor BM'nin en

genç demokrasisi olarak tanınmanın yanında Asya'nın en fakir ülkesi olarak da bilinmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch*) tarafından BM Genel sekreteri'ne hitaben raporun kendilerine de ulaştırılması yönünde yazılan bir mektubun, sessiz bir çığlıktan öteye gittiğini söylemek mümkün değildir.

Doğu Timor'da 1975 yılından beri ardı ardına yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda, bugün gelinen noktada uluslararası aktörlerin taşıdığı yerin tartışılmaz olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Endonezya, 1975 yılında Doğu Timor'u önce işgal sonra da ilhak ederken, bu duruma seyirci kalınması, belki de felaketler zincirinin ilk halkası olarak görülmelidir. İşgalin ardından, nüfusun üçte biri olan iki yüz bin kişinin katledildiği bir yıkım, işkence ve terör döneminin yaşandığı ve 1999 yılında bu manzaranın tekrarlandığı bilinmektedir. 1975'ten itibaren ülkede yaşanan vahşet ve terörü yaratan Endonezya'ya silah akışının bu tarihten itibaren toplam bir milyar dolar kıymetinde olduğunun belirtildiği düşünülürse, ülkede yaşananlarda Endonezya işgalinin izlerinin ardındaki gölgelerin etkisini de tespit etmek mümkündür¹⁸⁵.

Uluslararası camianın geçiş dönemi yaşayan demokrasilere yaklaşımı üzerinde yapılan eleştirilere bakıldığında Doğu Timor'a değinildiği de görülmektedir. 1999 yılında Times dergisinde yayınlanan bir makalede sorulan soru çarpıcı niteliktedir. Makalede, o sırada hem Kosova'da hem de Doğu Timor'da yaşananların benzerliğinden bahsedilerek, Doğu Timor'a müdahalenin gecikmeli yapıldığına ve bu bakımdan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu Timor ve Kosova politikaları arasında derin farklılıklar olduğuna dikkat çekilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin neden Doğu Timor için değil de Kosova için savaştığı sorusu sorulmuştur. Bu sorunun cevabı olarak ise Amerika Birleşik Devletleri bakımından, dünyada Müslüman nüfusun en yoğun olduğu ülke olan ve Malakka Boğazı'nı elinde bulunduran

¹⁸⁵ Noam Chomsky, **Batı'nın Yeni Standartları**, Everest Yayınları, Nisan 2003, s. 69.

Endonezya'nın önemli olduğu ifade edilirken, aynı dönemde Kosova'yı istila eden Sırbistan'ın ise gene Amerika Birleşik Devletleri bakımından stratejik önemi olmadığına değinilmiştir¹⁸⁶. Bu eleştirinin, sadece bundan bir kaç yıl önce olup bitenler için yapılmış olduğu düşünülmemelidir. Zira bugün de Doğu Timor'un kaderi aynı yönde seyretmektedir.

Bugün itibariyle Doğu Timor'da yaşananlar aslında yıllarca perde arkasından izlenerek müdahalelerin göstermelik bırakıldığıнын bir işareti olmaktadır. Bu noktada, adında da yer verdiği uzlaşma amacına ilişkin aşamaya gelemeyen varlığı unutulmuş komisyonun uzun vadede tekrar işler hale gelmesi, tükenmemesi gereken bir umuttur. Zira Doğu Timor, öncesinde olduğu gibi bugün de uluslararası camianın gündeminde hak ettiği yerde değildir. Bu durumda, Doğu Timor halkı belki de sadece komisyonun çalışmalarından destek almak durumunda kalacaktır.

¹⁸⁶ Alex Boraine, **Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Güney Afrika Deneyimi**, Aram Yayıncılık, Mayıs 2005, s. 363.

5. SONUÇ

“Timorluların pek çoğu, kayıplarına ve acılarına sebep olanlardan cevap istiyor. Cevaplarla, insanlar iyileştirme sürecini başlatabilir ve hayatlarındaki bu korkunç bölümü kapatabilirler.” Xanana Gusmao

Değişen dünya düzeni ile birlikte ‘insan hakları’ kavramı uluslararası toplumun gündeminde daha fazla yer almaya başlamıştır. Dünyanın her köşesinde yaşanmış ve yaşanmakta olan iç savaşlar ve çatışmalar, ülkelerin kaderini tayin etmektedir. Devletlerarası ihtilaflardan çok, ülke içinde yaşanan çatışmalar zaman içinde daha ön plana çıkar hale gelmiştir. Yaşanan iç savaş ya da çatışmada, ihtilafın tarafları toplumun bölünmüş kesimleri olabildiği gibi, çatışmayı gölgeler ardından körükleyen uluslararası aktörlerin varlığı da hissedilebilmektedir. Ancak, sebebi her kim ya da her ne olursa olsun, çatışma esnasında oluşan şiddet, toplumun bireylerine yönelmektedir. Tarafların, yaşanan çatışma süresince asıl amaçladıkları güce ulaşmaktır. Aynı şekilde, gücü lehine kullanma eğiliminde olan iktidarların hükümete gelmesi de çatışma yaşanmaksızın şiddetin topluma yönelmesine sebep olabilmektedir. Zira bu tip baskıcı rejimler gücün devamı için demokrasi ve beraberinde insan haklarına saygı ilkelerinden ödün vermektedirler. Baskıcı rejimler ve çatışmalar yerini demokratik yönetim ve koşullara bıraktığında ise, yeni rejimler yönetmekle yükümlü oldukları toplumu umudunu yitirmiş ve telafisi neredeyse imkansız tecrübeler yaşamış halde bulmaktadırlar. Toplumun maruz kaldığı bu tecrübeler, genelde şiddet içerikli yaygın insan hakları ihlallerinden kaynaklanmış olmaktadır. İşte bu noktada, topluma kaybettiği umut ve inanç tekrar kazandırılmadan yeni yönetimin yoluna devam etmesi, yakın gelecekte benzeri şiddet ve insan hakları ihlallerini de beraberinde getirmektedir. Zira üstü örtülen ve sessizliğe terk edilen tecrübeler, şiddetin yadsınan tohumları olarak rafa kaldırılmış olmaktadır. Belki de tüm dünya düzeni düşünüldüğünde, çatışmaların asla son bulmaması, bu unutulmaya terk

edilmiş tohumların gün gelip tozlu raflardan bir şekilde bireylerin eline verilmesinin bir sonucudur. Bu bağlamda, gerçeklik komisyonlarının gerçeğe ve adalete ulaşma yolunda alternatif bir yöntem olarak ortaya çıkması belki de rafları ebediyen boşaltabilmek anlamına gelmektedir.

İnsan hakları ihlallerinin tespit edilip cezalandırılması ilk anda bir yargı işlevi dahilinde görülse de, çatışma ya da baskı yaşamış düzenlerde, ülkedeki yargı organları bu işlevi tam anlamıyla yerine getiremeyebilmektedir. Yargı organlarının yetkileri baskıcı rejimler tarafından kısıtlanmışsa, yeni rejime geçilmiş olmasına rağmen eski rejimde etkin olmuş kişiler halen yargı bünyesinde görevlerini sürdürüyorsa ya da yaşanan çatışma veya iç savaş yargı organlarını işlevsiz hale getirmişse, insan hakları ihlallerinin cezalandırılması mümkün olmamaktadır. Bu durumda, ihlal mağdurlarının geleceğe dönük endişeleri giderilememektedir. Ülkedeki yargı organlarının işlevine adil olarak devam ettiği varsayıldığında ise, mahkemeler önünde yargılaması yapılan insan hakları ihlallerinin faillerinin sayısı, tüm ihlallerin faillerinin sayısı ile kıyaslandığında tatmin edici olmayacaktır. Hele ki yaygın insan hakları meydana geldiğinde, ülkedeki mahkemelerin yoğun sayıdaki vaka ile başa çıkması ve ihlallerin tüm sorumlularını cezalandırması imkan dahilinde değildir. Bu sebeple, gerçeklik komisyonlarının kurulması suretiyle gerçeğe ulaşmak çok daha umut vaat edici olmaktadır. Zira komisyon gerçeğe ulaşmak adına yaptığı araştırmalar neticesinde, meydana gelmiş ihlallere dair genel bir resim çizmekte ve bunları nihai raporu ile belgelemektedir.

Gerçeklik komisyonları, bir görev tanımı dahilinde çalışmaktadırlar. Görev tanımının belirlenmesi, oluşturduğu alternatif adalete ulaşma mekanizması niteliğinin belki de en can alıcı yeridir. Zira görev tanımı ile birlikte komisyonun ne tip ihlallerle ilgileneceği, ne kadar süre için kurulduğu, ne kadar süreyi kapsayan bir dönemi mercek altına alacağı, araştırmaları

esnasında kullanacağı yöntemler belirlenmektedir. Tüm bu unsurların dengeli ölçüde bir araya gelmesi komisyonun başarısının da ölçütü olmaktadır. Ancak, bu unsurların belirlenmesi üzerinde komisyonun kurulacağı ülkedeki iktidar, ülkenin politik ve kültürel geçmişi, tarihi gibi etkenler belirleyicidir. Komisyonun görev tanımı geniş tutulduğunda, ihlallere ilişkin geniş bir araştırma yapmak mümkün olurken, derinlemesine araştırma yapmanın gücüyle de karşılaşmak mümkündür. Ancak, görev tanımının dar tutulması, sadece belli ihlallere yönelmeyi ve bu sebeple de resmin diğer kısımlarını kaybetmeyi beraberinde getirecektir. Komisyonların genelde politik geçiş süreci yaşandığı zamana denk gelecek şekilde ve belli zaman sınırlaması ile kurulması tercih edilmektedir. Aksi halde, araştırmalar sonuçsuz kalabilmekte ve komisyonun çalışma süresi uzadıkça toplumun ilgisi ve katkısı azalmaktadır.

Diğer taraftan, komisyonun geniş araştırma yetkileri ile donatılması gerçeğe ulaşmak yönünde dev bir adım atılmasını da sağlamaktadır. Komisyonlar, kullanacakları usule ilişkin yöntemler dahilinde en çok mağdur ve tanık ifadelerinden yararlanmaktadır. Mağdur ve tanıkların komisyonların çalışma sürecine dahil olması, toplumda sağlanması beklenen uzlaşmanın da ilk adımı olmaktadır. Zira mağdur ve yakınları böylelikle yalnız olmadıklarını hissetmekte, seslerini topluma duyurabilmektedirler.

Gerçeklik komisyonları hazırladıkları raporla varlık sebeplerini ortaya koymakta, gerçeği belgelemiş olmaktadır. Faillerin ismi açıklansa da açıklanmasa da yaşananlar gün ışığına çıkarılmış olmaktadır. Ayrıca, komisyonların raporlarında getirdikleri öneriler, hem mağdurların acılarının telafisini hem de kurumsal reformların yapılmasını önermesi bakımından, yeni yönetimin değerlendirebileceği bir yol haritası olmaktadır.

Doğu Timor tecrübesi, gerçeklik komisyonlarına dair bir değerlendirme yapılması bakımından uygulamaya dönük önemli özellikler taşımaktadır. Yerel gerçeklik komisyonlarının eşgüdümlü çalışmasını sağlaması ve toplum temelli uzlaşma çerçevesinde

görev yapması bakımından özgün bir örnek olmasının yanında, bir gerçeklik komisyonunun etkin olabilmesi için ihtiyaç duyulan koşulları da ortaya koymaktadır. Bir gerçeklik komisyonunun kurulması ve çalışmaları bakımından genel prensipler olmasına rağmen, komisyonların niteliği ve işlevselliği kurulduğu ülkeye göre değişiklikler arz etmektedir. Ancak, genel prensipler, şimdiye dek kurulmuş ve sayısı gitgide artarak kurulmakta olan gerçeklik komisyonu tecrübelerine bakılarak ifade edilmektedir.

Doğu Timor'da komisyon üyeleri halk katılımıyla seçilmiştir. Halkın sürece en başından dahil olması komisyona sağlayacağı katkı ve desteğin artması bakımından önemlidir ve Doğu Timorlular bunu başarmışlardır. Ancak komisyonun çalışmalarının öngörülen süreden daha uzun bir zaman diliminde tamamlanmasının bu umutlu yaklaşımı sekteye uğratmış olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunun yanında, komisyonun görev tanımı küçük suçlarla sınırlı tutulmuştur. Ancak, komisyona, tüm mağdurları dinleyebilme yetkisi tanındığından, komisyonun görev tanımı dahilinde olmayan gerçeklere de ulaşılması sağlanmıştır. Sürecin uzamasına rağmen kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır.

Gerçeklik komisyonunun üyelerinin ve personelinin büyük ölçüde yerel katılımcılardan seçilmesi, bir anlamda komisyon üzerinde ülkedeki politik irade tarafından oluşturulması ihtimali olan baskının, Doğu Timor'da olduğu gibi, belirginleşmesine sebep olmaktadır. Komisyon üye ve personelinin salt yabancı katılımı ile belirlenmesi de ülkeyi tanımayan kişilerin derinlemesine araştırma yapmasını engelleyebilmektedir. Ancak, belli oranlar dahilinde hem yabancı hem de uluslararası katılımı ile üyelerin belirlenmesi, her iki tarafın da birbirini yönlendirmesi ve eğitmesi bakımından etkin olabilecektir.

Doğu Timor tecrübesinin bir özelliği de uluslararası aktörlerin etkisi bakımından önemlidir. Zira komisyonun kurulmasında ve işleyişinde olduğu gibi, raporunun yaratacağı etkileri takip bakımından da uluslararası topluluğun önem arz etmesi beklenirken son zaman

diliminde yaşananlar hayal kırıklığı yaratmıştır. Örneğin, Devlet Başkanı Gusmão'nun raporun yayınlanması yönünde uluslararası topluluktan gelebilecek baskılara ne kadar dayanabileceğinin görülmeye değer bir tecrübe olacağı varsayılırken, yaşanan olaylar raporu gündemden düşürmüştür. Buna rağmen, raporda getirilen önerilerin yerine getirilip getirilmediğinin ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerince, çatışmanın yatışması ihtimalinde, takip edilmesi umulmaktadır. Komisyon ve raporu belki de Doğu Timor'un kuracağı geleceğin yegane güvencesi olacaktır.

Bu çalışmada, gerçeklik komisyonlarının ne olduğu ve nasıl işlediği konuları irdelenmiş olup, Doğu Timor tecrübesinden bahsedilmek suretiyle uygulamaya dönük örnekleme yapılmıştır. Gerçeklik komisyonlarının yakın gelecekte adaletin sağlanması ve gerçeklerin ortaya konması bakımından uluslararası topluluğun ve geçiş süreci yaşayan toplumların gündeminde yer alacağını söylemek mümkündür. Gerçek, gölgeler ardında kaldığında ve sessizliğe mahkum edildiğinde tehlikeli bir silaha dönüşmektedir. Bu bakımdan, gerçeklik komisyonlarının varlığı bu silahı etkisiz hale getirmek yolunda önemli bir olanak sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ARRIAZA, Naomi Roht. **Impunity and Human Rights In International Law and Practice**. New York, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- BARKAN, Elazar. **The Guilt of Nations**. Baltimore, Londra: The John Hopkins University Press, 2000.
- BORAINÉ, Alex. **Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Güney Afrika Deneyimi**. (Çev.).Aylin Kürkçü, İstanbul: Aram Yayıncılık, Mayıs 2005.
- CHOMSKY, Noam. **Batı'nın Yeni Standartları**. İkinci Basım, İstanbul: Everest Yayınları, Nisan 2003.
- DAĞI, İhsan ve POLAT, Necati. **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**. Ankara: Liberte Yayınları, 2004.
- FINDLAY, Mark ve HENHAM Ralph. **Transforming International Criminal Justice**. Londra: Willan Publishing, 2005.
- GALAWAY, Burt ve HUDSON, Joe. **Restorative Justice: International Perspectives**. New York, Amsterdam: Criminal Justice Pres, Kugler Publications, 1996.
- HAYNER, Priscilla B. **Unspeakable Truths**, New York, Londra: Routledge, 2001.
- RODBERG, Robert I. ve THOMPSON, Dennis. **Truth v. Justice**. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2000.
- TARHANLI, Turgut. **Ne Hukuk Ne De Ahlak Yeryüzü Cehennemi**. Ankara: Dost, Ocak 2003.

Makaleler

- CAREY, Peter ve BENTLEY, G.Carter. “*East Timor At The Crossroads: The Forging Of A Nation*”, **SSRC**, Londra: Cassell, 1995.
- CHAPMAN, Audrey R. ve BALL, Patrick. “*The Truth of Truth Commissions: Comparative Lessons From Haiti, South Africa and Guatemala*”, **Human Rights Quarterly**, C. 23, 2001, s.1-44.
- CHESTERMAN, Simon. “*Justice Under International Administration: Kosovo, East Timor and Afghanistan*”, **Finnish Yearbook of International Law**, C. XII, 2001, s. 143–188.
- ENSALACO, Mark. “*Truth Commissions for Chile and El Salvador: A Report and Assasment*”, **Human Rights Quartely**, C.16, 1994, s. 65–675.
- HAYNER, Priscilla. B. “*Fifteen Truth Commisions–1974 to 1994: A Comparative Study*”, **Human Rights Quarterly**, C.4, 1994, s. 597–655.
- LINTON, Suzannah – REIGER, Caitlin. “*The Evolving Jurisprudence and Practice Of East Timor’s Special Panels For Serious Crimes On admissions of Guilt, Duress And Superior Orders*”, **Yearbook of International Humanitarian Law**, C. 4, 2001, s.167–251.
- PARKER, Peter. “*The Politics of Indemnities, Truth Telling and Reconciliation in South Africa*”, **Human Rights Law Journal**, C. 17, 1996, s. 1–13.

Elektronik Kaynaklar

ARRIAZA, Naomi Roht, “Combating Impunity: Some Thoughts On The Way Forward”, Law and Contemporary Problems, C.93, Sonbahar 1996, <http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp59dFall1996p93.htm>, (3 Kasım 2005).

AVRUCH, Kevin – VEJARANO, Beatriz, “Truth and Reconciliation Commissions: A Review Essay and Annotated Bibliography”, The Online Journal of Peace and Conflict Resolution (OJPCR), C. 4.2, Bahar 2002, http://www.trinstitute.org/ojpcr/4_2recon.pdf, (7 Aralık 2005).

BRAHM, Eric, “Truth Commissions”, Beyond Intractability Version II, 2003-2005 The Beyond Intractability Project, http://www.beyondintractability.org/m/truth_commissions.jsp, (4 Aralık 2005).

BRONKHORST, Daan, “Truth Commissions and Transitional Justice: A Short Guide”, Amsterdam, theNetherlands, September 2003, http://www.amnesty.nl/downloads/truthcommission_guide.doc, (21 Ekim 2005).

CONWAY, Paul, “Truth and Reconciliation: The Road Not Taken in Namibia”, The Online Journal of Peace and Conflict Resolution (OJPCR), C.5.1, http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.pdf, (20 Eylül 2005).

CRANDALL, Joanna, “Truth Commissions In Guatemala And Peru: Perpetual Impunity And Transitional Justice Compared”, Peace, Conflict and Development, C. 4, Nisan 2004 <http://www.peacestudiesjournal.org.uk/docs/perpetualimpunity.PDF>, (14 Ekim 2005).

CZITROM, Claudia Gerez, “Truth Commissions: An Uncertain Path?”, <http://www.apr.ch/americas/mexico/Executive%20Summary.pdf>, (7 Ekim 2005).

EISNAUGLE, Arrie J. Niebur, “*An International Truth Commission: Utilizing Restorative Justice As An Alternative to Retribution*”, <http://law.vanderbilt.edu/journal/36-01/Eisnaugle.pdf>, (12 Haziran 2006).

FREEMAN, Mark ve HAYNER, Priscilla B., “The Truth Commissions of South Africa and Guatemala”, Örnek Olay İncelemesi, http://www.idea.int/publications/reconciliation/upload/reconciliation_chap08cs-safrica.pdf, (9 Ekim 2005).

GRANDIN, Greg, “The Instruction of Great Catastrophe: Truth Commissions, National History, and State Formation in Argentina, Chile, and Guatemala”, The American Historical Review, C.119, No.1, Şubat2005, <http://www.historycooperative.org/journals/ahr/110.1/grandin.html>, (3 Kasım 2005).

HAYNER, Priscilla B., “International Guidelines For the Creation and Operation of Truth Commissions: A Preliminary Proposal”, Law and Contemporary Problems”, C.173, Sonbahar 1996, <http://www.law.duke.edu/journals/lcp/articles/lcp59dFall1996p173.htm>, (3 Kasım 2005).

JOYNER, Christopher C., “Redressing Impunity for Human Rights. Violations: The Universal Declaration and the Search for Accountability”, Denver Journal of International Law and Policy, 2003, http://www.law.du.edu/ilj/online_issues_folder/joynerrev.pdf, (2 Kasım 2005).

LLEWELLYN, Jennifer J. ve HOWSE, Robert , “*Institutions For Restorative Justice: The South African Truth and Reconciliation Commission*, University of Toronto Law Journal, Cilt XLIX, No. 3, 1999, http://www.utpjournals.com/product/utlj/493/493_llewellyn.html, (10 Haziran 2006).

MC HUGH, Heather S., “The Truth about Truth Commissions”, March 1996, http://pdf.dec.org/pdf_docs/pnaby177.pdf, (3 Kasım 2005).

OGLESBY, Elizabeth, “Historical Memory and the Limits of Peace Education: Examining Guatemala's 'Memory of Silence'. and the Politics of Curriculum Design”, Carnegie Council on Ethics and International Affairs Fellows Program, History and Politics of Reconciliation, Haziran2004, http://www.carnegiecouncil.org/media/4996_Elizabeth_Oglesby_Working_Paper.pdf, (3 Kasım 2005).

PARLEVLİET, Michelle, “Telling the Truth in the Wake of Mass Violence”, People Building Peace, European Platform for Conflict Prevention and Transformation, http://www.gppac.net/documents/pbp/part1/3_tellin.htm, (8 Ekim 2005).

POYE, Raphael, “Shadow State”, <http://www.ceri-sciencespo.com/publica/question/qdr13.pdf>, (20 Haziran 2006)

RAWSKI, Frederick, “Truth-Seeking and Local Histories in East Timor” <http://www.upi-fia.fi/doc/WP47.pdf>, (10 Mayıs 2006).

SCOTT, Colleen, “The South African Truth and Reconciliation Commission: ‘Harrowing the Ground so that Others May Build’”, European Platform for Conflict Prevention and Transformation, People Building Peace, http://www.gppac.net/documents/pbp/11/3_safric.htm, (1 Kasım 2005).

XIMENES, Fausto Belo, “The Unique Contribution of The Community-Based Reconciliation Process in East Timor”, International Center for Transitional Justice and the Institute for Justice and Reconciliation, 28 Mayıs 2004, <http://www.easttimor-reconciliation.org/jsmpReport-prk-summary.html>, (8 Haziran 2006).

WESTON, Rose, “Facing the Past, Facing the Future: Applying the Truth Commission Model to the Historic Treatment of Native Americans in the United States”, Arizona Journal of International and Comparative Law Online, 2001, C. 18, No.3, <http://www.law.arizona.edu/Journals/AJICL/AJICL2001/vol183/Westonnote.pdf>, (10 Ekim 2005).

Truth Commissions Digital Collection, United States Institute of Peace, <http://www.usip.org/library/truth.html>, (11 Ekim 2005).

Committee for Conflict Transformation Support, “Truth commissions: One option when dealing with the recent past in countries that have endured war or dictatorships”, CCTS Newsletter 18, <http://www.cr.org/ccts/ccts18/trucomm.htm>, (9Ekim 2005).

<http://www.un.org/peace/etimor/etimor.htm>, (15 Kasım 2005).

<http://www.easttimor-reconciliation.org/bgd.htm>, (4 Aralık 2005).

<http://www.easttimor-reconciliation.org/cavrBrochureTextJul04.pdf>, (4 Aralık 2005).

<http://www.easttimor-reconciliation.org/juliana.html>, (6 Aralık 2005).

http://www.newsindex.com/cgi-bin/resulttick.cgi?http://news.yahoo.com/s/afp/20051130/wl_asia_afp/indonesiatimorrightscommission, (6 Aralık 2005).

http://news.yahoo.com/s/afp/20051203/wl_asia_afp/usindonesiatimor, (6 Aralık 2005).

<http://www.asianews.it/view.php?l=en&art=2740>, (7 Aralık 2005).

www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/05/060528_timor.shtml, (4 Haziran 2006).

<http://www.voanews.com/turkish/2006-05-28-voa8.cfm>, (06 Haziran 2006).

<http://www.haberx.com/n/258378/dogu-timorda-27-bin-kisi.htm>, (06 Haziran 2006).

<http://www.iht.com/cgi-bin/search.cgi>, (06 Haziran 2006).

http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/country_profiles/1508119.stm, (06 Haziran 2006).

<http://www.easttimor-reconciliation.org/cavrUpdate-FebJul04-en.pdf>, (8 Haziran 2006).

<http://www.un.org/peace/etimor/untaetR/Reg10e.pdf>, (08 Haziran 2006).

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/5085820.stm>, (12 Haziran 2006).

<http://www.ap.org/>, (22 Haziran 2006).